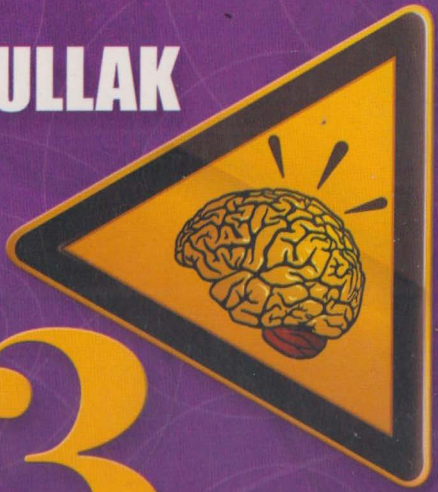
ZİHNİ ALLAK BULLAK EDEN

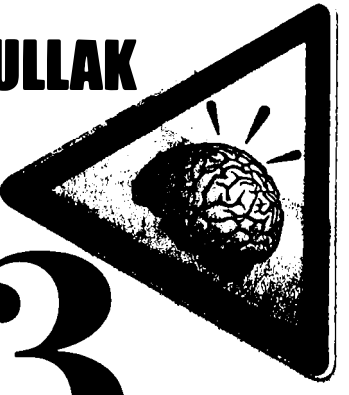

33 FELSEFİ BİLMECE

PETER CAVE

yakamoz
GELİŞİM

ZİHNİ ALLAK BULLAK EDEN

33 FELSEFİ BİLMECE

ÇEVİRİ
DENİZ GÜLEŞEN

YAKAMOZ YAYINCILIK
ISBN 978-605-384-131-9
1. BASKI ARALIK 2009

ZİHNİ ALLAK BULLAK EDEN 33 FELSEFİ BİLMECE

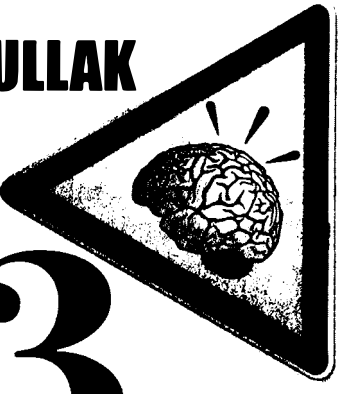
YAZAR PETER CAVE
ÇEVİRİ DENİZ GÜLEŞEN
KARİKATÜRLER JOLYON TROSCIANKO
YAYIN YÖNETMENİ ENDER HALUK DERİNCE
GÖRSEL YÖNETMEN FARUK DERİNCE
YAYIN KOORDİNATÖRÜ ALEV AKSAKAL
DÜZELTİ SİBEL YILDIZ AKÇAY
BASIN ve HALKLA İLİŞKİLER AKİF BAYRAK
MÜŞTERİ TEMSİLCİSİ RAMAZAN YORULMAZ
BASKI MELİSA MATBAACILIK
Çiftle Havuzlar Yolu
Acar Sitesi No: 4
Davutpaşa/İSTANBUL

İNTERNET ALIŞVERİŞ
www.dr.com.tr • www.ideefixe.com • www.kitapyurdu.com • www.hepsiburada.com

yakamoz yayınları

Gürsel Mah. Alaybey Sk. No: 7/1 Kağıthane/İSTANBUL
Tel: 0212 222 72 25 Faks: 0212 222 72 35
E-posta: info@yakamoz.com.tr

ZİHNİ ALLAK BULLAK EDEN

33 FELSEFİ BİLMECE

Yazar Hakkında

Yazar ve yayıncı Peter Cave, Londra'daki The Open Üniversitesi ve City Üniversitesinde felsefe dersleri vermektedir. Humanist Philosopher's Group'un başkanlığını yapan Cave, özellikle etik, politik ve dinî hayatla ilgili akıl yürütme tartışmaları düzenlemekte ve paradokslar üzerine konuşmalar yapmaktadır. Felsefe dergilerinde -gerek ciddi gerekse de eğlendirici olanlarında- sık sık yazıları yayımlanmakta ve yurtdışında dersler vermektedir. BBC radyo dinleyicilerine paradoksal eğlenceyi tanıtmıştır.

Ardon Lyon'a

Teşekkür

Londra'daki Open ve City (her ne kadar felsefe derslerini azaltmış olsa da) Üniversitelerindeki öğrencilerle ve meslektaşlarımla yaptığım tartışmaların çok faydasını gördüm. Aristotelian Society, the Royal Institute of Philosophy ve Londra Üniversitesi Felsefe Enstitüsündeki kıymetli toplantıların birçoğu ücretsizdi ve halka açıktı. Bu, kesinlikle herkes tarafından bilinmeli diye düşünüyorum.

Başta Philosophy Now, Think ve The Philosophers Magazine'dekiler olmak üzere sayfaları anlaşılır hâle getiren birçok editöre ve ayrıca paradoksal düşünmeyi ateşleyen nükteli BBC yayını için Julian Mayers ve Nick Romero'ya teşekkür etmeliyim. Böyle cesaretlendirmeler için Philosophy Now editörü Rick Lewis'e özellikle teşekkür ederim. Makalelerimden bazıları bu sayfalarda yayımlandı. Ayrıca, konuşma yapmaya davet ettikleri ve misafirperverlikleri için Letonya ve Bükreş Üniversitelerinden Jurgis Skilters ve Valentin Muresan'a ayrıca teşekkürler.

Felsefi tartışmalar ve çoğu zaman daha da fazlası için Michael Clark, Jerry Valberg, Ossie Hanfling (şimdi ne yazık ki merhum), Arnold Zuboff, Martin Holt, Pippa Allison, Seth Crook, John Shand ve The Humanist Philosophers' Group'a; edebi tavsiyeleri için Johanna Degenhardt ve Tamsin Hoyle'a; pratik yardımları için Donika Cheng'e ve sevimli resimler için Jolyon Troscianko'ya çok teşekkür ederim. Bu kitabı yazmam için beni yüreklendiren ve bu küçük özlemim için büyük fedakârlıkta bulunan Martha Jay ve meslektaşlarına

teşekkürlerimi sunuyorum. Değerli katkıları için Angela Joy Harvey'ye büyük bir şükran duyuyorum. Laurence Goldstein da yıllardır birçok paradoksal tartışmaya önayak olduğu ve felsefi uyarıları, mizahı ve evet, bilgeliği için bir övgüyü hak ediyor.

Felsefi borcumun en büyüğü Ardon Lyon'a. Yazdığım esnada birçok kitabının baskısı tükenmiş olan harika felsefeci ve arkadaşımdan pek çok şey öğrendim. Gelişme evresinde bütün bu paradoksları okurken çok yoruldu. Kahkahaları ve zamansız elmalarının yanı sıra nükteli, kavrayışlı ve doğru yorumlarıyla bana katkısı çok büyük. Evet, bu kitabı Ardon Lyon'a adıyorum.

Bu kitapta kesinlikle olası bazı hatalar var. Bu, önsöz paradoksu yaratmak için düşünüldü. Yazdıklarıma ve inandıklarıma kesinlikle inanıyorum, doğru olduklarına da. Bazı hatalar olduğunu belirterek kendimi birtakım yanlışlıklara inanmaya adamış gibi görünüyorum. Eğer kitapta hiç hata olmasaydı o zaman olduğunu inanarak bir yanlışlığa inanmış olurdum. Ve eğer hata varsa o zaman yaptığım kimi iddialar yanlış olurdu. Bu önsözü kitabın bölümlerinden biri olarak alırsak hikâye gitgide karmaşıklaşır.

Belki başına "İddia ediyorum..." kelimelerini ekleyip yukarıdaki paragrafı (ya da tüm kitabı) değiştirerek paradokstan kaçınabilirdim. Bunun paradoksal kaçışı nasıl etkileyebileceğini görmek için 14. bölümün sonuna bakın. Ardon'un gerçek bir arkadaş, felsefeci ve felsefi olmasının yanı sıra, bütün bu bölümleri okuduğu için, eklememe izin verin, mevcut bütün hatalardan o sorumlu! Omuzları da kahkahaları kadar büyüktür.

İÇİNDEKİLER

Önsöz *11*

1. Sağlıklı Olmanın Tehlikeleri 21
2. Kurmaca Duygular 26
3. Şeytana Sempati 33
4. Öyle Olsa Söylerdi, Değil mi? 40
5. Kaplumbağalara Terapi 45
6. Başlangıçta 51
7. Masum Katil: Bir "Kimse Cinayet İşlemedi" Hikâyesi 57
8. Beni Yarın da Sevecek misin? 63
9. Kum, Güneş, Deniz ve... 68
10. Mary, Mary, Tam Tersi 75
11. Sürpriz İdam Günü 83
12. Tamamen Göreceli, Değil mi? 89
13. Kurtlar, Islıklar ve Kadınlar 95
14. Sakın Söyleme, Pike! 102
15. Seç Seçebilirsen! 106
16. Sadece Kendimize Yardım Ediyoruz ..112
17. Kız, Kafes, Şempanze 118
18. Oy! Oy! Oy? 125
19. Neredeyim? 130
20. Zamanın Dışında 137

21. Evliyalar, Günahkârlar ve Canlı Bombalar 143
22. Birazcık Zengin 149
23. Ben Tek Değil miyim? 154
24. Bazılarımız Şanslı! 161
25. "Şerifi Vurdum" 167
26. Asla Cennete Giremeyeceksin! 173
27. Tavuk! Tavuk! Tavuk! 179
28. Zaman Karmaşası 185
29. "Ben Bir Robotum" 192
30. Sanat Casusu 199
31. Bu Notu Okumayın 206
32. Gizemler 212
33. Hepsi Bu Kadar mı? 219

Ekler

İleri Okuma 226
Notlar, Kaynaklar ve Referanslar 229

ÖNSÖZ

İyiysem eğer çok, çok iyiyim;
ama kötüysem daha iyiyim.
Mae West

Bu sayfalarda felsefeyi bulacaksınız, bakarsanız tabii. Önerim, bu önsözü okumadan önce kitaba şöyle bir göz atmanız. Tatmak, tat hakkında bir şeyler dinlemekten; sevmek, sevmek hakkında bir şeyler dinlemekten; şaşırtmak, şaşırtmak hakkında bir şeyler dinlemekten daha iyidir. Bu yüzden, bu sayfaya dönme ihtimalinize karşılık önsöze başlayacağım. Umarım dönersiniz; çünkü burada da bilmeceler var.

Bu sayfalarda felsefeyi bulacaksınız, bakarsanız tabii. Önerim... Bütün bunlara en baştan başlamak yerine sıra dışı hikâyelerin ve bilmecelerin bulunduğu sonsuzluğa girsem daha iyi; bkz, örneğin, *Kaplumbağalara Terapi ve Sürpriz İdam Günü* (Bölüm 5 ve 11).

Bu sayfalarda felsefeyi bulacaksınız; ayrıca şaşırtıcı olanı, mantığa aykırı görüneni ve kafa karıştıranı. Masalları ve hikâyeleri, tartışmayı ve mantığı, sağduyu ve tuhaf çıkarımları bulacaksınız. Otuz üç bölüm boyunca sizleri,

evliyalardan ve günahkârlardan, aşkın tehlikelerine, masum katillere, bir robotun üzüntüsüne, zamanın metafiziğine ve demokrasi mitlerine götüren otuz üç paradoks veya bilmeceden fazlasını bulacaksınız.

Genelde kullanılan yalın anlatım biçimine rağmen bazı konular ölümcül derecede ciddidir; bazen gerçekten, bazen mecazen. Doğrusu, bunlar gerçekten önem teşkil eden konulardır. Paradoks veya bilmece olarak sunulmalarına rağmen felsefedeki en derin sorunlardan bazılarını oluştururlar: metafizikte, mantıkta ve epistemolojide[1], etikte, politikada ve estetikte. Hikâyeler ve yansımaların tahrik edici ve kimi zaman da komik olmaları -öyle olduklarını umuyorum- entelektüel seviyeyi düşürmemiştir. Zorlayıcı bazı düşünceleri genelde olduğundan daha okunabilir hâle getirdiler; ama bu konuların, gerçekten zor, karmaşık ve çözülememiş olmadığını iddia etmediler.

Bu kitabın, kendileri ve diğerleri hakkında, nasıl yapılması ve yaşanması gerektiği hakkında ve evet, kum taneleri, bikini üstleri ve cinsel istek hakkında kafa yorma eğiliminde olan her kadın, her erkek ve her çocuk için olduğunu düşünmekten kendimi alamıyorum. Bu kitabın, felsefeyle hiç tanışıklığı olmayanlara ve biraz alakalı olanlara hitap ettiği kadar, belli bir tanışıklığı olanların da ilgisini çekeceğini düşünüyorum; bir sonraki dersten önce bir miktar hatırlatma faydalı olabilir.

Bu konuları düşünmek istemeliyim ama düşünmek zorunda olup olmamam ayrı bir konu. Bu ayrım, ne

düşünmeyi istememizle, ne düşünmemiz gerektiği arasındaki ayrım, bu kitabın kalbini oluşturuyor. Bununla beraber, karşılaşacağımız paradokslar ve bilmeceler gösteriyor ki düşünmemiz gereken bazı şeyler -akıl yürütme sistemimiz (usa vurma), ahlak ve soru uyandırmayan uygulamalar- doğrulanmış değildir. Paradokslar ve kafa karıştıran bilmeceler, bize, görünenle gerçek arasında büyük bir fark olduğunu gösteriyor.

Bu işi ancak "düşünmek için yemek" tanımlayabilirdi. Felsefe; ilham almak isteyenleri, derin düşünenleri ve ayrıca daha önceden böyle zihinsel aktivitelerden zevk almayıp da bir kere konunun karmaşasına maruz kaldığında zor kaybolan bir zevk edinen insanları besler. Filozofun yelpazesi geniştir. İşte burada zaman ve mekânın doğasıyla, irade ve kararlılıkla, öznenin ve ahlakın istekleriyle ilgili paradoksların, bilmecelerin ve kafa karışıklıklarının bir mozaiği var.

Paradokslar, Bilinmeyenler, Kafa Karıştıranlar ve Monty Hall

Kitabın önsözünün başında yer alan Mae West'inki gibi deyişler bir an için kafa karıştırabilir; çünkü çelişki içeriyor gibi görünüyor. Ama sonra "açığa çıkma" vuku bulduğunda o görünen bastırılır; bu durumda kastedilen "iyi" ve "kötü" belirsizliğinin farkına varmamızla beraber, diyoruz ki, iyi ama hangi konuda iyi veya kötü?

Felsefi problemler, genelde bariz çelişkiler yaratarak büyüleyen paradokslar, bilmeceler ve kafa karıştırıcılar

olarak şekillendirilebilir. Açığa çıkarmak için çabalıyoruz, belirsizliği, yanlış varsayımları, akıl yürütmedeki hataları araştırıyor, rahatımızı kaçırıyoruz. Yine de cevaplar pek çoğunu tatminsiz bırakıyor, ya belli aşamalarda ikna edici olmadıkları ya da yeni kafa karışıklıklarına sebebiyet verdikleri için. Çelişkiler hayatımıza ya da dilimize kökten yerleşmiş durumda; dünyanın kendi başına bir çelişki olduğu düşüncesini kabullenmemekte direndiğimiz için -öyle bir şey nasıl olurdu ki?- "belli ki bir şeyler ters gidiyor". Bir çelişki sözlü veya yazılı olarak kolaylıkla oluşturulabilir. Rahatça diyebilirim ki, "Bu sayfa bir milyon kelime içeriyor" ya da "Bir milyon kelime içermiyor." Bu söylediğim, nesnelerin nasıl olduklarını ya da olabileceklerini tanımlamak için yeterli değildir. Tek ve aynı Atina şehri nasıl olur da hem Yunanistan'ın başkenti, hem de Yunanistan'ın başkenti olmayan başka bir şehir olabilir? Dünya, nasıl olur da boşluğun bölünebildiği ama yine de bölünemediği bir yer olabilir? Yaptığımız her şey kendi irademiz dışındaki olaylar tarafından saptanıyorsa hangi kavrayışı özgür irademizle oluşturabiliriz?

Bazı felsefeciler, paradoks terimini, doğrudan anlamın, matematiğin ve gerçekliğin doğasını idrakimizden kaynaklanan çelişkiler hakkında çok nadir olarak resmen kullanır. Ben -ve çoğu kimse- ise çok daha yaygın bir şekilde paradoks, karmaşa ve kafa karışıklıklarını az ya da çok değişimli olarak kullanırız. Bu bağlamda, takip eden sayfaların ortaya koymasını umduğum üzere inançlar oldukça makul oldukları ya da başka makul inançlardan türedikleri için, kendi inançlarımız arasında

çatışma olduğunda paradoks oluşur; hâlihazırda çözemediğimiz bir çatışma.

Paradoks, akıl yürütmeyi gerektirir, bizi mükemmelliğe sevk eden bir akıl yürütme. Akıl yürütme açıkça doğru görünen bazı öncüllerle - inançlar, önermeler veya prensipler - başlar. Doğru öncülden yola çıkarak muhakeme ettiğimizde -ve akıl yürütmemiz doğru ilerlediğinde - doğru sonuçlara ulaşırız. Bununla birlikte, bir paradoksun bariz doğru olduğunu kabul ettiklerimizle çelişen oldukça yanlış, kabul edilemez ya da istenmeyen bir sonucu olabilir. Nerede hata yaptık? Akıl yürütmedeki yanılgıları belirleyebilir miyiz ya da ortada reddi hak eden varsayımlar mı var? Bariz doğru görünen öncüllerin biri veya daha çoğu doğru değil mi acaba? Ya da belki de açıkça yanlış görünen sonucu mu kabul etmeliyiz? Bir cevabı olmalı.

Bir cevabı olmalı; çünkü biz tesadüfen bu dünyasının çelişkili oluşundan bahsetmemize rağmen, daha önceden de zikrettiğimiz gibi, dünyanın kendi başına bir çelişki olmasını da anlamlandıramıyoruz. Bu kelimeleri aynı anda hem okuyor hem de okumuyor oluşunuza anlam veremiyoruz. Bu kelimeleri okurken bir yandan da başka bir şeyle ilgileniyor veya dikkatlice okumak yerine sadece göz gezdiriyor olabilirsiniz; ama aynı anda hem okuyor hem de okumuyor olamazsınız.

Tüm bu paradokslar, filozofların, doğru cevapların ne olduğu konusunda tartışmaya devam etmelerini sağlamaktadır. Tümü, uzun süreli felsefi problemleri ortaya

yeni bir bakış açısıyla yaklaşmaya çalıştım. Şaşırtıcı sonuçlara ulaşırken ve ortada akıl yürütme ve hangi cevapların doğru olduğu konusunda ciddi bir anlaşmazlık yokken genellikle insanları sarsan örnekleri görmezden geldim. Bir örnek sunmama izin vermeniz için belki de bu aldırmazlığıma karşı bir uyarı eklemeliyim: Monty Hall Şovu.

Monty Hall Şovu'nda A, B ve C olmak üzere üç kapı var. Bir kapının ardında cazip bir ödül bulunurken diğer iki kapının ardında keçi duruyor. (Bu paradoks için keçilerin hiç de arzu edilen bir ödül olmadığını varsayıyoruz ama belki de yalnızca önyargılı olduğumuz için; bkz. Bölüm 17 "Kız, Kafes, Şempanze".) Ödülü istiyorsunuz ve bu oyunu defalarca oynayabilirsiniz. Ödülün hangi kapının ardında olduğu tesadüfen belirlenir. Böyle bir oyun düşünün. Bir kapı seçiyorsunuz; diyelim ki A kapısı. Belki de her oyunda bu kapıyı seçiyorsunuz ama bunun konumuzla ilgisi yok. Keçi, A kapısının ardında olabilir; ama aynı zamanda bu kapının ardında ödül de olabilir. Şu an bilmiyorsunuz. Seçtiğiniz kapı hâlâ kapalı ama hangi kapının ardında ne olduğunu bilen sunucu, keçilerden birinin nerede olduğunu size göstermek için diğer iki kapıdan birini, B'yi veya C'yi açıyor. (Keçilerden birini mutlaka göstermek zorunda; çünkü eğer sizin seçtiğiniz kapıdan keçi çıkarsa, diğer iki kapıdan birinde de, B'de veya C'de, keçi olmak zorunda.) Diyelim ki sunucu B kapısını açıyor ve arkasında da bir keçi var. Sonra size, kararınızı B veya C kapısından yana değiştirip değiştirmeyeceğinizi sorar. Tabii ki B'yi seçmezsiniz (çünkü arkasında keçi var); ama tercihiniz C'den yana

olabilir. Ödülün A ya da C'den hangisinin arkasında olduğunu bilmiyorsunuz. B'yi kesinlikle elediniz. Soru şu: Fikrinizi değiştirmeniz mantıklı mı? Bir dizi oyundan sonra her defasında fikrinizi değiştirmek kazanma şansınızı arttırır mıydı? Çözümü, pek çok filozof ve matematikçinin hemfikir olduğu bir çözüm, kitabın sonundaki "Notlar, Kaynaklar ve Referanslar" bölümünde bulabilirsiniz. Monty Hall'un aksine bu kitaptaki diğer problemler, felsefe ve felsefeciler için kayda değer kafa karışıklıklarına sebep olmaya devam edecek.

Esasen, diğerlerine de atıfta bulunarak, büyük ve ünlü paradoksları araştırdım. Problemlerin olası çözümlerine -daha doğrusu çözümsüzlüklerine- karşılık yöneltmelerde bulundum. Yüzyıllardır pek çok süper beyin altta yatan problemlerle savaştı; yüzyıllardır pek çok süper beyin çelişkili cevaplar verdi. Dolayısıyla bu yazarın kesin cevaplar (eğer varsa) verme ihtimali olmadığını anlayabilirsiniz; kesinlikle cevaplar üzerine bir iddiam da olamaz. Takip eden sayfalarda önerilen yaklaşım kararlılıktır.

Wittgenstein en büyük yapıtlarından biri olan Felsefi Soruşturmalar'da Shakespeare'in "Sana farklılıkları öğretiyorum" mottosunu benimsemeyi planlıyordu. Kısa bir tanıtım çalışmasında bu öğretiyi yeterince işleyememe tehlikesi vardı; birtakım detayların, uyarıların ya da niteliklerin ön plana çıkmasına izin verme tehlikesi. Söz konusu paradokslar olduğunda birleştirmeleri, kaymaları ve el çabukluklarını gözetmek yararlıdır. Hemen ekleyeyim, hiçbiri kasten eklenmedi. Kitapta "olabilir", "belki" ve "muhtemelen" arasında adil bir paylaşım olmasına rağmen John Maynard Keynes'in "...yazar, eğer

bakış açısını net bir şekilde ortaya koyacaksa bazen, hissettiğinden biraz daha ikna olmuş gibi davranmalıdır" sözüne yer vermekte "muhtemelen" yarar var.

Kitabı Nasıl Kullanacaksınız?

Her gün bir elma yemenin doktoru uzak tutacağı kanısı bir zamanlar oldukça yaygındı. Bugün geçerli ve büyük olasılıkla geçici sağlık tavsiyesinin ne olduğunu kim bilebilir? Birkaç kalıcı sağlık tavsiyesi vermemize izin verin. İyi bir ay için her güne ya da iyi bir yarıyıl için her haftaya bir konu düşüyor, iki ya da üç tane de fazladan olmak üzere. Her biri birbirinden bağımsız, bunları okumak içinse tercih edilebilir bir düzen yok, size kalmış. Bu kitabın biraz değeri varsa o da okuyucunun kendisini kitaba kaptırması ve paradokslar üzerinde düşünmesinde yatmaktadır.

Bir paradoksun zihninizde dolanmasına izin verin. Hayalin mecazi uçuşlarını tercih ederseniz paradoksu alışılmadık bir şarap veya bira olarak düşünün: ağzınızda şöyle bir döndürün, tadını alın, kokular arasındaki ince farkları hissedin. İçeceğinizi yudumlarken daha fazla baştan çıkıp içkinizden daha fazla keyif alır hâle geleceksiniz. Bu koyu şarap rengi paradoksların sarhoşluğunun da keyfini çıkarın ama akıl yürütmenize engel olacak bir sarhoşluktan da kaçının.

Bu mecazi tatlardan hoşnut değilseniz şarabı veya birayı unutun, sadece paradoksu ve nereye yönlendirdiğini

ya da uyuyun; barda, yatakta ya da banyoda; arkadaşlarınızla, iş arkadaşlarınızla veya sevgilinizle bu paradoks üzerine düşünün. Felsefe bulaşıcıdır ve bu aşamada bulaşıcı olması iyidir.

Sokrates, sorgulanmayan bir hayatın yaşanmaya değmeyeceğini söylediğinde biraz ileri gitmişti; bizse bazen hayatın bazı yönlerini sorgulamamanın daha iyi olacağını düşünüyoruz. Kuşkusuz, çoğu insan için, evren ve evrendeki yerimiz hakkında düşünmek kaçınılmazdır. Aristo, felsefenin merak ve hayretle başladığını söylemişti. Umarım bu paradokslar daha meraklı olmanızı sağlayacak; ben de bu ihtimale karşılık ileri okumalar için detaylı notlar ve referanslara yer verdim.

1
SAĞLIKLI OLMANIN TEHLİKELERİ

Bir cerrahsınız ve biraz da filozof. Başarılı sonuçlarla dolu temiz bir sicile sahip, birinci sınıf bir organ nakli uzmanları takımının başısınız. Bekleme listenizde dört genç var, hepsi ümitsiz derecede hasta ve acilen organ nakline ihtiyaçları var, yoksa yakında ölecekler. Andrea'nın karaciğere, Barry'nin kalbe, Clarissa'nın pankreasa ve Donald'ın da akciğere ihtiyacı var. Organ bağışında bulunan hiç kimse yok. Ümitsizlik içindesiniz. Tıbba para için girmediniz; insanlara yardım etmek ve hayatlarını iyileştirmek istiyorsunuz; ama işte tam burada dört insanın ölümünü seyrediyorsunuz. Bu insanlar yanlış hiçbir şey yapmadı, önlerinde uzun ve mutlu bir hayat olabilirdi; ama işte, hastalıkları... Eğer organ bulunabilseydi her şey güzel olurdu; çünkü doku uyuşması, aktarılan organın vücut tarafından kabul edilmemesi gibi problemleri aşmış olurdunuz.

Tam da hastalarınıza hiç umut olmadığını söyleyecekken yeni bir resepsiyon görevlisinin işe alındığını fark ettiniz; Eric adında genç bir adam. Hastane kayıtlarından sağlıklı olduğunu öğrendiniz. Gözleriniz parladı! Etrafı şöyle bir göstermek için ondan ameliyathaneye kadar size eşlik etmesini rica ettiniz; tabii ki, tabii ki... Şöyle akıl yürüttünüz:

Olabildiğince çok insan için elimden gelenin en iyisini yapmak istiyorum. Eric'i öldürüp organlarını Andrea, Barry, Clarissa ve Donald arasında paylaştırarak onların hayatlarını kurtarabilirim. Evet, Eric'in daha fazla yaşama şansı olmayacak; bu tabii ki kötü bir kayıp. Ama dünya dört hayat daha kazanacak. Bire karşı dört, büyük kazanç.

Elbette ki Eric'i öldürmek yasal değil; ama amacımız ahlaki açıdan doğru olanı yapmak. Hiçbir şey yapmazsak Andrea ve diğerlerini kaybederiz ama Eric yaşamaya de-

vam eder. Eric'i kurban edersek onun hayatını kaybederiz ama diğer dördünü kazanırız. Yaşam kalitesi açısından -aile ilişkileri, topluma katkı- her bireyin benzer olduğunu düşünürsek ahlaki soru sadece nicelikte yatıyor gibi görünür, kurtarılacak yaşamların sayısında. İşin tuhafı birçok insan, çok daha büyük bir rakamı kurtaracak olmasına rağmen, masum bir insanı öldürme fikrinden dehşete düşer.

Ahlaken, diğerlerinin hayatını kurtarmak için bir insanı öldürmemeli misiniz?

Birçoğumuz hayatın önemi konusundaki görüşlerimizde tutarlı değiliz. (Burada yalnızca insan hayatından bahsettiğimizi farz edelim.) Savaş esnasında birçok kişi diğerlerinin daha güvende olması için masum sivillerin öldürülmesini kolaylıkla kabul eder. Eğer hükümet, vergi mükelleflerini düşük vergilerle mutlu etmeye devam etmek yerine sağlık harcamalarını arttırsaydı pek çok insan daha uzun yaşayacaktı. Ayrıca vergiyle birikmiş paranın bir kısmı sanata, itibarlı spor projelerine ve hükümet eğlencelerine harcanır. Paralar bu şekilde harcanmasaydı yaşlı ve fakirlere daha iyi bir bakım sağlamak için kullanılabilir, bu da her sene ölenlerin sayısını azaltırdı... Günümüz toplumunda, diğerlerine daha kaliteli bir hayat sağlamak için pek çok yaşamın kaybolmasına göz yumuluyor.

Neyse, siz cerrah olarak, kalitesini yükseltmek için değil, dört yaşamı kurtarmak için Eric'i öldürmeyi teklif ediyorsunuz. Sizin akıl yürütmenizi kabul etmememiz mi gerekir? Eğer etmeliysek, biraz kaba bir tabirle, daha fazla sayı-

daki insana daha büyük mutluluk getiren ya da getirmesi muhtemel olanı doğru davranış olarak benimseyen ahlaki doktrin *faydacılığı* izliyoruz demektir. Çabalamamız gereken bu mu? Çoğu insan bu soruya "hayır" cevabını verir. "Hiç kimse, benim isteğim dışında benim organlarımı kullanma hakkına sahip değil" fikrinde diretir.

* * *

Birçok insan yalnızca kendi üzerimizde hakkımız olduğunu -öz iyelik- ve biz yanlış bir şey yapmadığımız sürece herhangi birinin onayımız dışında bize saldırmasının, organlarımızı almasının ya da bizi öldürmesinin ahlaken yanlış olduğunu söyler. Bazıları, emeğimiz ve emeğimizin sonuçları üzerinde de haklarımız olduğunu öne sürerek bunu daha ileri taşır; bu yüzden vergilerin çoğu aslında bir tür hırsızlıktır. Böyle haklar ahlakın temel taşlarını oluşturur ve böyle bir ahlak bireyi "kral" yapar. Ana fikir budur.

Eğer birey kralsa dört kişinin hayatını kurtarmak gibi değerli bir amaç için de olsa masum bir bireyin ölümüne neden olmak ahlaken yanlıştır. Ama öte yandan diğer dördünün yaşamı Eric'in ölümüne bağlı. Tabii ki bazen öldürmeler ahlaki açıdan doğru olanı yapmanın sonucu olarak gerçekleşir, öngörülmüş olsa bile amaç bu değildir. Masum sivillerin ölmesi genellikle savaşın amaçlarından biri değildir, daha ziyade savaşın talihsiz bir yan etkisidir (en azından böyle olduğu söylenir). Sivillerin bu şekilde kasıtsız olarak öldürülmesi yalnızca bir savaş-

ta mazur görülebilir ve ahlaki açıdan, bazı teröristlerin esas hedef olarak sivilleri öldürmesinden farklıdır.

Bireyi kral yapmanın ve hedeflenen sonuçlarla öngörülen yan etkiler arasında bir ayrım yapmanın aksine faydacılığın daha fazla insana daha büyük mutluluk ideali, önceliği, mutluluk açısından genel sonuca verir. Faydacı kimseler için, eğer sonuçlar aynıysa, ölümlerin yan etki ya da planlanmış bir amaç olup olmadığı arasında ahlaki açıdan önemli bir fark yoktur. Faydacı düşünce için sonuçları aynı olduğu sürece örneğin, savaşla terörizm arasında hiçbir ahlaki ayrım yoktur.

Faydacı anlayışı benimsemiş olsak bile cerrahın savunmasında yanılabiliriz. İnsanlar organları için kaçırılıp öldürülüyor olsaydı, sağlıklı bireyler genellikle kendilerini güvende hissedemezlerdi. Unutmayın, tedaviden yararlananların bizzat kendileri kurban olabilirler. Bu güvensizlikten ötürü, böyle cerrahların olduğu bir toplumdaki genel mutluluk da büyük oranda düşebilir. Tabii ki bu, insanlar ameliyatta böyle bir şey yapıldığını bilirlerse gerçekleşir. Bunun gizli bir hükümet politikası olduğunu farz edin. Yani, çok fazla faydacılığa dayanan mantık, sağlığımıza zarar verebilir.

Sağlıklı mı görünüyorsunuz? Organ nakli yapan hastanelerin çok yakınında dolaşmamanız belki de en iyisidir.

6. BAŞLANGIÇTA ⇨

17. KIZ, KAFES, ŞEMPANZE ⇨

2
KURMACA DUYGULAR

Şaşırtıcıydı. Çok sayıda insan, bir grup zorba tarafından tartaklanan, hırpalanan, tecavüz edilen ve ölüme terk edilen kadına dikkatlice bakıyordu. Çete, kadının eşini çoktan öldürmüştü. Hiç kimse müdahale etmedi, oysa kalabalık, gözlerinin önünde gerçekleşen her şeyin gayet farkındaydı. Bu korkunçtu. Yuhalamayı ve alkışlamayı kestiler. Hiçbiri polisi aramadı.

Bu bir cinayet davasında savcının açılış cümlesi mi? Seyirciler de suç ortakları mıydı yoksa sadece saldırganlardan mı korktular? Takip eden soğuk gecelerde, mağdur-

lara yardım etmedikleri için ya da korkaklıkları yüzünden utanç duydular mı?

Tüm bu soruların cevapları aynıydı: "Kesinlikle hayır!" Seyirciler bir tiyatrodaydı, bir oyunu seyrediyorlardı. Kurmaca bir iş olduğunu biliyorlardı, yine de -paradoksal bir şekilde- çoğu, karakterlerden son derece etkilendi. Kadına olanlar konusunda endişeliydiler; çete lideri parıldayan bıçağıyla tehditlerini savururken bazılarının tüyleri diken diken oldu. Bazı karakterlere acıdılar, bazılarıyla gurur duydular, sonunda adaletin yerini bulmasını dilediler. Kimisi neredeyse ağlayacaktı. Tiyatroyu terk ederken kadın için neler hissettiklerini anlattılar birbirlerine. Kimi, karakterlerin hayatlarının gidişinden endişe ederek kimisi de olayların nasıl da farklı bir şekilde gelişebileceğini düşünerek geceleyin uykusundan uyandı.

Kurmaca karakterler bizi her zaman etkiler. Bunlar, televizyondaki bir pembe dizi, dedektif hikâyesi veya popüler bir filmden ya da klasiklerden ünlü kişiler -Romeo ve Juliet, Lolita ve Lady Macbeth- olabilir. Seyirciler ve okuyucular karakterlerin kurmaca olduklarını bilseler de karakterler gerçek insanlarmış gibi görünebilir ki bu yalnızca performans anında gerçekleşmez. Bazı pembe dizi seyircileri kumaca karakterlerin bölümler arasında ne yaptıklarını merak eder. Bu çok garip değil mi? Örneğin, televizyon programlarında garip isteklere cevap veren ünlülere neler olduğunu merak etmekle çelişmiyor mu?

Neden kurmaca karakterlerle ilgili olarak aşk, nefret, korku, pişmanlık, hayranlık gibi güçlü duygular hissediyoruz?

Birtakım duygular hissettiğimizde -Dracula'dan korktuğumuzda, genç Jane Eyre'a acıdığımızda veya Oliver Twist'te Bill Sykes'ın Nancy'ye olan tutumuna kızdığımızda- bu insanların var olduklarına ve korku, acıma ve öfke duygumuzu doğrulayan özelliklere sahip olduklarına gerçekten ya da en azından bir miktar inanmış olmalıyız. Kurgusal varlıkların gerçekten kurgusal olduklarını ve varlıktan yoksun olduklarını biliyoruz; ama hâlâ çelişkili bir şekilde, onlara karşı güçlü duygular besliyoruz ya da öyle görünüyor.

İzleyicilerin sahnede veya yazıda ortaya konulana olan inancının samimiyetini ve hislerini vurgularsak izleyicilerin de bir şekilde orada olup aksiyona katılmalarını bekleriz. İzleyiciye, bunun sadece bir oyun, bir kitap veya bir opera olduğu bilgisini vurgulayın; onların ne kadar duygulandığını hatta kimi zaman ağladığını görüp şaşırırsınız.

Mantıksızlık tek cevaptır. Elbette, birçok mantıksız şeye inanabilir ve onlarla meşgul olabiliriz. Duygularımız da mantıksızlığın ya da yanlış inançların bir sonucu olabilir ama genellikle hatamızı anladığımızda duygularımız zayıflar. Çocuk doktorlarını öldürmekle tehdit eden ayaktakımı, pediatrın pedofilden farklı olduğunu öğrendiğinde duygusal değişim geçirir. Pedofiller bile

iyi yolları düşünülerek öfke ve düşmanlık duyguları da azalır. Zehirli olduğunu düşündüğümüz örümceklerden korkuyorsak bu korkumuz örümceklerin zararsız, zehirsiz yaratıklar olduklarına ikna olduğumuzda bastırılabilir. Bununla birlikte bazı durumlarda böyle gerçekleri bilmemize rağmen korkularımız mantıksız bir şekilde devam eder. Kurmaca olduğunu bildiğimiz şeylere karşı olan duygularımız da aynen korkularımız gibi devam edebilir.

Eğer amaç ikna etmekse akıl dışılığın çok kolay bir cevap olduğu ama biraz düşünüldüğünde hiç de kolay bir cevap olmadığı kanıtlanabilir. En akılcı insan bile kurgulardan etkilenebilir, etkilendiğinde dahi aslında bir tiyatro salonunda oturduğunun, televizyon izlediğinin ya da kitap okuduğunun tamamen farkındadır. Değil mi? Belki şu ya da bu şekilde sahneye olan inançlarını bastırıyorlar, satın aldıkları biletleri unutuyorlar ya da kitap sayfalarının hışırtılarına kulaklarını tıkıyorlar. Belki de gerçekte var olan şeyler olarak sunuldukları için aldanıyorlar. Unutmayın, bu kadar da aldanamazlar: eğer öyle olsaydı, tehlike uyarısı olacaklardı, bazen çocukların pandomimlerde yaptığı gibi, doktoru çağıracak ya da caniyi ortaya çıkaracaklardı.

Eğer doğru cevap mantıksızlık değilse duygular kurgusal karakterlere yöneltilmemiş olabilir. Kurgunun, seyircilerde, kurmaca olmayan ve benzer özellikler taşıyan gerçek insanlara karşı korku, acıma, memnuniyet gibi duygulara yol açtığı ileri sürülmektedir. Duyguların sebebi, duyguların direkt yönlendiği şeyler olmak zorunda

da korktuğunuzu düşünüyordunuz) ama korkunuzun sebebi aslında köpek değil de bir radyo sesi olabilir. Korkunuza sebep olan radyo sesini köpeğin o tehdit edici havlaması gibi algıladınız. Kurgulara dönersek; Charles Dickens'ın yoksulluğu betimleyen kitaplarını okumaktan kaynaklanan acıma duygusu; direkt romandaki karakterlere değil, gerçek dünyadaki gerçek yoksullara yöneliktir. Masal, akla gerçek insanları getirir.

Bu kurgusal paradoks yaklaşımı, anlamlı olmasına rağmen mantıktan yoksundur. Çoğu zaman kurgusal karakterlere öfkelenmez miyiz ya da onlara acımaz mıyız? Neden yanıldığımızı düşünelim ki? Üstelik yaklaşımımız muhtemelen zihnimizde duygularımıza karşılık gelecek birtakım gerçek kişilerin bulunmasını gerektirir, ama bir oyun izlerken nadiren böyle kişiler aklımıza gelir.

Paradoksal kurgular için diğer çözümlerimiz, kurgusal karakterlere karşı duygularımızın kendimizi öyle olduğuna inandırdığımız duygular olduğu iddiasına dayanır. Böylesi çözümler ikna edicilikten uzaktır. Bazı kurgular tarafından etkilenip akıttığımız gözyaşları gibi hissettiğimiz üzüntü de yeterince gerçek olabilir.

* * *

Tüm bu düşünceler, inanca ya da inançsızlığa ihtiyaç duyulmadan duyguların ortaya çıkmasına yol açabilir. Belki de bu paradoksa artık bir nokta koymalıyız. Sahnelenen oyunu seyrederken kadının gerçekten acı çektiğine

(veya başka bir psikolojik durum) acıma, iğrenme ya da başka bir duygunun oluşması için yeterlidir. Düşüncelerimiz oyun, kitap ya da opera boyunca devam ediyor ve biz de gerçek duygular oluşturuyoruz. Bu yaklaşımın doğru olup olmadığına bakmaksızın duygularımızı yalnızca düşüncelere ya da görüşlere yönlendirdiğimiz tartışmasına girmemeliyiz. Romeo ve Juliet âşık olur ve trajik bir biçimde ölür; onların trajik aşkı gözlerimizi yaşartır. Romeo ve Juliet düşüncesi ya da görüşü kendi başına aşk duygusunu yaşatmaz. Var olmayan varlıklarla aramızdaki ilişkiyi oluşturan şeyler -kurgular gibi- belirsizliğini korur. Operanın cazibesine kapılırsak belirsizlikler artabilir; sopranonun vokal kabiliyetini yersiz bir şekilde alkışlarken karakterin duruşundan etkilenmiş olabiliriz.

Kurgusal paradoksun yan ürünleri vardır. Ne olacağını bilsek de garip bir biçimde belirsizliğe düşebiliriz. Birçok kişi Alfred Hitchcock'un 1960 tarihli filmi Sapık'ı birden fazla kez seyretmiştir. Kalp atışını andıran bir müzik eşliğinde çekilmiş duş sahnesi, tekrar tekrar seyredildiğinde bile belirsizliği hissettirebiliyor. Kalp atışı hızlanır ve çınlamalar kesilir; mutsuz ve kan lekeli sonucu bilmemize rağmen kanlı sonuç paradoksal bir biçimde siyah ve beyazla tasvir edilir.

Belirsizlik nahoş duygulardan yalnızca bir tanesidir. Ama yine de filmlerde, romanlarda ya da müzikte onu ararız. Trajediler acıya sebep olur, korku filmleri korkutur; ama biz yine de izleriz. Neden? Neler oluyor böyle?

Aristo, böylesi kurgu deneyimlerimizin, hayata devam etmemizde bize yardımcı olan duygusal boşalma (katar-

sis) sağladığını öne sürdü. Bunun nasıl ve neden işe yaradığı sorularının cevapları kolay değildir ve sanatın eğer bir amacı varsa, bunun ne olduğu sorusu doğar. Yoksa bu kurgusal bir soru mudur?

33. HEPSİ BU KADAR MI?

8. BENİ YARIN DA SEVECEK MİSİN?

30. SANAT CASUSU

3
ŞEYTANA SEMPATİ

Bir varmış bir yokmuş, her şeye gücü yeten bir varlık varmış ve başka bir şey de yokmuş. Dine inanlar ona "Tanrı" derlermiş; ancak geleneksel tanrıdan oldukça farklıymış. Doğru, o her şeye kadir ve mutlaktı; doğru, o her şeyi biliyordu; fakat hep iyi ve cömert olmak yerine hep kötü ve cimriydi. Birçok kişi benim Tanrı'nın kovduğu melekten yani şeytandan bahsettiğim sonucuna varabilir. Ondan "Şeytan" diye bahsetmeliyim; ancak tekrarlıyorum, her şeye gücü yeten *tek* varlık odur. Onu yaratan bir Tanrı yoktu. Başlangıcı yoktu.

Şeytan bizimkine çok benzeyen bir âlem yaratmayı seçti. Yıldızları ve gezegenleri vardı ve bunların en az birinde -Dünya- bizimki gibi bir hayat vardı. Dünya her açıdan bizimkinin aynısıydı: Okyanusları ve dağları, insanları ve milletleri vardı. Sıcak birasıyla, kriket ve fut-

boluyla İngiltere vardı; maçlarda İngiliz takımlarının kaçırdıklarına ve ıskaladıklarına keyiflenen İskoçlar vardı. Muntazam çizgileriyle kaplanlar vardı, orkideler, birçok gereksiz alarm, cep telefonları, özel tasarım kıyafetler ve tekno müzik vardı. Taç yaprakları, kirpiler ve cıvıldaşan güvercinler; güvenli yasalar, güneşlenen ceylanlar, iyi dilekler -tabii bir de Ulusal İngiliz Operası- vardı.

Evrenin başlangıcını tartışan insanlar vardı. Kiliselerin, sinagogların, tapınakların ve camilerin yanı sıra dinî metinler -İncil ve Kuran- vardı. Ve insanlar, harika, yüce ve her şeyiyle iyi olan Tanrı'ya ibadet ettiler. Hatta bazıları inayetinin, kutsal vahiylerinin ve emirlerinin serçeden insana herkes için olduğunu iddia ettiler.

Şeytan her şeye gücü yeten iyi Tanrı'ya edilen bu yanlış ibadete gülüp geçmeyi denedi. Dinî metinlerin oluşmasını kasten, ama şaka olarak ayarladı. İçindeki şeytanlık onu çılgına çevirdi ve keyfini kaçırdı. Şeytana tapan birkaç kişi dahi, şeytanı, her şeye gücü yeten tek varlık olarak görmekte zorlanmaya başladı.

Şeytanı en çok kızdıranlar ise teologlar, filozoflar ve hatta kötü ve acı problemini tartışan insanlardı. Her şeye muktedir ve bağışlayıcı bir Tanrı -onların yanlışlıkla taptıkları- varken nasıl oluyor da acıyla sonuçlanan pek çok kötülük var olabiliyordu? Şeytan düşündü: Evrenin gidişini birçok acı ve zamanla artan bir sefaletle donatırsa, düşünen insanlar, her şeye kadir ve tüm kötülüklerin yaratıcısı bir varlığın olması gerektiği sonucuna varacaklardı: Şeytan. Onlar "iyi"yi tartışıyor olmalıydılar. Şeytan'ın varlığına işaret eden bu kadar çok kanıt varken esas mesele iyiliğin niçin var olduğu olmalıydı.

Niçin her şeye muktedir ve kötülükle dolu bir Şeytan yerine her şeye kadir ve iyilik dolu bir Tanrı olduğuna inanıyoruz?

Dindarlar için, evren, her şeye muktedir iyilik dolu Tanrı'nın kanıtıdır. Dünyanın belli bazı özelliklerinin bir yaratıcı-tasarlayıcının olması gerektiğine işaret ettiğini iddia ederler. Bununla birlikte John Stuart Mill'in 19. yüzyılda belirttiği gibi, eğer dünyaya, her şeye gücü yeten bir yaratıcının hangi özelliklere sahip olduğunu anlamak için analojik olarak ciddi bir şekilde bakarsak o yaratıcının adını karalayacak ezici kanıtlar buluruz. Milyonlarca insan hastalıktan veya açlıktan acı çekti, acı çekiyor ya da acı çekecek, genel olarak da acılar içinde ölüyor. Bu acılara umutsuzluğun ve birbirine yardım edememenin ıstırabı eşlik eder. Milyonlarca insan sa-

sıradan ve daha mutlu hayatlarda ise muazzam sayıda insan arkadaşlarının veya akrabalarının ölümüne tanık oluyor; yine çok sayıda insan işyerindeki olumsuz şartlar nedeniyle mağdur ediliyor. Milyarlarca hayvan da doğadaki besin zinciri dolayısıyla kendi türlerinden kaynaklanan acılara maruz kalmaktadır. Küçük mucize Şeytan da "Tanrı'yı sevdiğinize şükredin" ve "Her şey güzellikle parıldıyor" ilahilerini duyduğunda üzülmektedir.

Problemi ister iyinin varlığı ister kötünün varlığı olarak ele alalım, bununla ilgili birtakım çözüm önerileri mevcuttur. Her şeye gücü yeten bir şeyin -Tanrı ya da Şeytan- her şeyi yapamadığını aklımızda tutmalıyız: Çelişkili veya çelişkili olabilecek şeyler meydana getiremez. Her şeye gücü yeten bir varlık, hiç hareketsiz bir nokta yaratabilir mi? Tabii ki yaratabilir; ama eğer her şeye muktedirse hareket ettirebilir, böylece de hareketsiz olmaktan çıkar. Mantıken yapılması imkânsız olanı yapamamak güce bir kısıt değildir. Eğer biri size kitabı hem kapamanızı hem de kapamamanızı söylüyorsa bunun aynı anda yapılmasının bir yolu yoktur, yani bu durumda yapılacak hiçbir şey olamaz böylece de yapabileceklerinizi üzerinde bir kısıtlama yoktur.

Tanrı'nın ya da Şeytan'ın mantıken imkânsız olanı (bu gerçek ya da mümkün olan hiçbir şeyden oluşmadığından) yapamadığının farkına vardığımızda diyebiliriz ki, bir yerde kötülük varsa mantıken iyilik de olmalıdır. Bu konunun nüfuzu ne olursa olsun neden bu kadar çok iyilik ya da kötülük olduğu asla açıklanamaz.

Tanrı'ya inananlar ayrıca sık sık özgür iradenin değerinden bahsederler. Özgür irade dünyayı daha iyi bir

yer hâline getirir: Robotlar yerine istediğini yapabilen insanlara sahip olmak ve insanların kendi iradeleriyle iyilik yapmayı seçmeleri, iyiliğin kaderlerinde belirlenmiş veya kendileri adına karar verilmiş olmasından iyidir. Bununla birlikte özgür iradeye sahip olmak, insanların kötülük yapmayı tercih edebilecekleri ve böyle bir tercihte bulunabilecekleri anlamına gelir. Şeytan tabii ki tersini savunur. Özgür irade, özgürce yapılan birçok kötülük, kötü niyetlilik ve haksızlığı da kapsar; o, bu nedenle özgür bireyler yaratmıştır. Doğru, böyle yaratıklara sahip olarak, Şeytan bazılarının bazen iyilik yapabileceği riskini almış oldu; ama dünyada özgürce ve kasıtlı olarak acıya sebep olan insanların kötülüğünün yanında bunun bir önemi yoktu.

Özgür irade savunması sadece insanların sebep olduğu iyilikler ve kötülükler için geçerlidir. Özgür iradenin ne olduğu konusunda paradokslar var ama bundan bir anlam çıkarabileceğimizi farz etsek bile insanların depremleri, volkanik patlamaları, sel baskınlarını ve hastalıkları kendi özgür iradeleriyle yarattıklarına inanmak için hiçbir sebep yok. Şeytan o melun ellerini ovuşturur: Böyle acımasız felaketler onun varlığının bir kanıtıdır. Şeytan'ın sorunu, niçin mutluluk kaynakları yarattığını açıklamaktır: mavi gökyüzünü ve gün batımını, engin denizleri, yüce dağları; aşkın hazzını, seksin heyecanını, müziğin, şarabın ve hatta felsefenin sarhoşluğunu. Bir şeyler yanlış gittiğinde, bunların büyük sıkıntılar yaratmanın etkili yolları olduğunu söyleyebilir. İşler yolunda gittiğinde bile diğer insanlar kıskançlık ve hasetlikten acı çekiyor ve bunun adaletsizlik olduğunu düşünüyor. Ay-

rıca şanslı olanlarda ise hastalık ve sonuç olarak ölümle bu zevklerin kaybının farkındalığı kalır. Bunun yanı sıra bazılarının Tanrı'nın var olup olmadığı konusundaki umutsuz şüphelerine dikkat çekebiliriz. Bu, kendi başına şeytanın kötü niyetliliğinin bir kanıtıdır; her şeyden öte iyi bir Tanrı böyle bir ümitsizliğe müsamaha etmez.

* * *

Birçok insan Tanrı'nın varlığına inanır. Dinî kitaplara ve dindar öğretmenlere güvenir. Ama bazıları kanıt ararlar ve bunun, etraflarındaki dünyanın birtakım özelliklerinde bulunduğuna inanırlar. Benim Şeytan önerim, dünyevi özelliklerden hep-iyi bir Tanrı çıkarımını sorgulamanın bir yolu. Şeytan fikri bize seçimimizin yalnızca bağışlayıcı bir Tanrı'nın varlığı ya da yokluğu arasındaki basit bir seçimden ibaret olmadığını hatırlatmalı. Evreni yaratan ve tasarlayan, her şeye muktedir bir Tanrı'nın varlığına inananların neden onun kötü -veya iyi-kötü arası bir şey- değil de tamamıyla iyi olduğuna ikna olduklarını açıklamaya ihtiyaçları var. Bir iyi ve bir kötü olmak üzere iki ayrı gücün bulunması daha olası değil mi? Zerdüştlük tipik olarak böyle bir ikiliği ilan eder görünür. O hâlde tek makul din bu mu? Bu, paradoksal bir biçimde, herhangi birinin neden buna inanmakta zorlandığını açıklayabilir. Aslında belki de kesinlikle bir paradoks değildir. Nihayetinde din ve mantık birbiriyle örtüşüyor mu?

Bugünlerde şeytan, seçeneklerden biri olmaktan çıkartılmış durumda. Şüphesiz baskı altında ve hiç kuş-

kusuz sempatimizi hak ediyor. Bununla birlikte sempati daha yerinde bir şekilde hem Şeytan'a hem Tanrı'ya, hem iyilere hem de kötülere yöneltilebilir. Kabul edilmedikleri için değil, paradoksal bir biçimde, varlıktan yoksun oldukları için -bu bir paradoks mudur- ya da ateist bir sıçrayış?

22. BİRAZCIK ZENGİN ⇨

10. MARY, MARY, TAM TERSİ ⇨

21. EVLİYALAR, GÜNAHKÂRLAR VE CANLI BOMBALAR ⇨

32. GİZEMLER ⇨

4
ÖYLE OLSA SÖYLERDİ, DEĞİL Mİ?

Bir politikacı, aslına bakarsanız bir bakan, hem gerçek hem de mecaz anlamıyla, pantolonsuz yakalandı. Ona "Bay Cedric" diyelim. Bay Cedric politika kariyeri yapmak için uğraşmaktadır. Medya aracılığıyla, son derece adi bir biçimde özür diledi:

> Doğru, karıma sadık kalmadım. Ona yalan söyledim, onu bir ya da iki -belki de üç veya daha fazla- hafifmeşrep kadınla aldattım; fakat çok pişmanım şimdi... Ama inanın ki; aşka, sekse, romantizme ihanet etmiş olsam da, siyasette tamamen dürüstüm. Tüm samimiyetimle, ülkem için en iyisini yapmaya çalışıyorum. Evet, gönül işlerinde pek güvenilir biri olmadığım doğru; ama devlet işlerinde kesinlikle dürüst ve sağlam bir adamım.

Konu halkın endişesidir: Halk temsilcileri, eşlerine yalan söylediklerinde, aslında bir bakıma da seçmenlere de yalan söylemiş olmuyorlar mı? Bay Cedric'e inanmak mantıklı mı? Ara sıra yalan söylediğini itiraf etti, o zaman şimdi de yalan söylüyor olabilir. Belki de insanlara sadece gönül işlerinde değil, devlet işlerinde de yalan söylüyordur. Doğruyu söylüyor da olabilir tabii; kendisinin de dediği gibi, halka hizmette onurlu bir adam olabilir. Sadece bedensel tutkular tarafından yönetildiğinde yalana yenilir. Neyse, artık biliyoruz ki, onun için doğru söylemekten öncelikli olan en az bir şey (gerçeği söylemesini engelleyecek bir şey) var; fakat buna ek olarak başka şeyler de olabilir. Bay Cedric'in açıklaması şu tarz bir duyuru örneğidir: "Ben sizi böyle-böyle konularda yanlış yola sokmaya hazırım; fakat sadece bu tarz konularda; diğer konularda değil."

Böyle bir konuşmacı doğruyu söylüyor da olabilir, yine de, Bay Cedric için bazı durumlarda da olsa, en yüksek önceliğin doğru söylemek olmadığını bilirken, ona inanmamız için iyi bir sebebimiz var mı? Kendi aldatma durumu hakkındaki söyledikleri doğruysa, demek ki gerektiğinde yalan söylüyor. Şu an doğruyu söylemiyorsa, o zaman şimdi yalan söylüyor. İki türlü de, gerçeği söylemeye olan bağlılığı hafife alıyor. Örneğin, aşk hayatındaki entrikalarına paralel olarak mali sahtekârlığa da niyetlenen bir politikacı, Bay Cedric'le aynı iddiada bulunabilir.

Profumo seks skandalıyla ilgili duruşmada, Lord Astor, Miss Mandy Rice-Davies'le yattığını inkâr etti.

değil mi?" dedi. Paradoksal bir biçimde, spikerler (Lord Astor'a benzemeyen bir biçimde) doğruyu söyleme konusunda sınırlarını belirtirken açık olup doğruyu söylediklerinde kendilerini Rice-Davies'in hazırcevabına da maruz bırakıyorlar.

Bazı konularda dürüst olmadıklarını söyleyen insanlara, yine de güvenmek mantıklı mıdır?

Ben bu bilmeceyi Machiavelli'den çıkarıyorum. On altıncı yüzyılın başlarında, Floransa'daki Machiavelli, politikacılara halkın refahını artırmaya yarayacak durumlarda yalan söylemelerini önermişti; fakat sadece refahı artıracak konularda. Machiavelli'yi bir politikacı olarak ele alırsak, politikacıların yapacaklarını söyledikleri şeylerden ne anlam çıkarmalıyız? Belki de, politikacılara bunu söylediğinde, dürüst değildi. Belki sadece refahı artırmak amaçlı aldatıp kandırmanın çok daha ilerisi için çabalamaktaydı; fakat bunu itiraf etmiyordu.

Hayatımızı sık sık bölümlere ayırırız; sanki bazı insanların bizi bazı konularda (örneğin devlet meselesinde değil de, gönül meselelerinde) doğru yoldan saptıracaklarının muhtemel olduğunu biliriz. Arkadaşlarına karşı tamamen dürüst olanlar, bazen pazarlık sırasında kabul edecekleri son teklif konusunda yalan söylerler. Gazete bayilerini kandırmayı hayal etmeyen insanlar, büyük departmanlar veya bankalar tarafından yapılmış hesap hatası sayesinde, beklenmedik şekilde fazla para almalarına sevinebilirler.

dürüst olacakları bilgisi, yalnızca bize söylediklerinden elde edilemez. İnsanların hangi alanda yalan söyleyip hangi alanda güvenilir olduklarını deneyimlerimiz gösterir. Doğrusu, biz, başkalarınınkini kılavuz edinmektense, kendi tercihlerimizden yola çıkarak hareket etmeliyiz.

* * *

Faydacılık mutluluğu maksimuma çıkarmayı önerir. Bu amaç, bazılarının iddia ettiği üzere, doğruyu söylemekten daha öncelikli şeyler olduğudur: doğruyu koz oynayarak söylemektir. Eğer doğruyu söylemek, aldatmaktan daha çok mutluluk sağlayacaksa, ancak o zaman doğruyu söylemeli, dürüst olmalıyız. Bazen aldatma, etkili yönde kullanılmalıdır; çünkü yerinde söylenen yalanlar mutluluğu en yüksek dereceye çıkarır; küçük beyaz yalanları düşünün. Sonra, biliyoruz ki, bu cinsten faydacılar olduklarını ilan eden insanlar yalan söylemeye hazırdır. Beyanları doğruysa, yalan söylemeye hazır olduklarını açıkça itiraf etmiş olurlar; eğer beyanları yalansa, bazen kandıracakları ortadadır. Yanıltıcı eğilimlerini göz önünde bulundurursak, eğer sadece onların ifadelerine güvenirsek, o zaman paradoksal olarak, bize faydacı olduklarını söylediklerinde, aslında gerçekten faydacı olduklarını söylemeleri doğru mudur yanlış mıdır, şaşkına döneriz. Ve bize faydacılığın doğru ahlakı meydana getirdiğini söylediklerinde bocalarız.

Varsayılan durum, bu insanların bize anlattıklarına inanmaktır; eğer insanlar bize dürüstçe, doğruyu söyleme

sınırlarını söyleseler, mantıklı olarak, inancımızı söylemleri hakkında dedikleri üstüne kuramayız. Aslında, söyledikleri şuna benzer: "Söylediğim şeyde seni yanlış yola sokuyor olabilirim." Bu, "Yalan söylüyorum" diyen yalancının çelişkisini barındırmıyor (bkz. 31. Bölüm); ama yine de dinleyicilerin söylenenlere olan inancını sarsar. Paradoksal bir şekilde, insanların doğru söyleme sınırlarıyla ilgili doğru yorumlarını bile "endişe yaratıcı" buluyorum.

Dinleyenlere doğruyu söylediğimizin güvencesini vermek, kendi absürtlüğünü yaratır. Dinleyicilerimiz bize şimdiden inanmıyorsa, doğruyu söylediğimizi ifade ettiğimizde bize neden inansınlar ki? Eğer ki bize zaten büyük bir inançla güveniyorlarsa, dürüst olduğumuzu dile getirmek boşunadır. İnsanlara doğruyu söyleme yollarımızı anlatma çabamızın kendisi endişe yaratıcı olabilir, doğruya bağlılığımız hakkındaki şüpheyi artırabilir.

Bana inanın, size doğruyu söylüyorum.

14. SAKIN SÖYLEME, PIKE! ⇨

31. BU NOTU OKUMAYIN ⇨

⇦ **1. SAĞLIKLI OLMANIN TEHLİKELERİ**

5
KAPLUMBAĞALARA TERAPİ

Size Bay K.'yi tanıtmama izin verin, Antik Yunanistan'dan varlıklı bir kaplumbağa. Anlat bakalım Bay K., nasıl böyle zengin olduğunu açıkla bize.

"Alçakgönüllü bir kaplumbağa olmama rağmen, yürüyüşümün yavaşlığına gülerlerdi hep. Koşmayı denediğimde, kahkaha atmaktan da vazgeçip dalga geçerler, hatta bazen kaba bir şekilde taklidimi yaparlardı. Diğer yaratıklar yanımdan sallana sallana olsa bile hızla geçerken, bana 'Hızlı Gonzales' derler, benimle dalga geçerek geçerlerdi. Haksızlığa uğruyordum; çürümüş gibi, süprüntü gibi hissediyordum kendimi. Ama sonra, hayatım değişti. -Arkadaşlarınca Zany(Tuhaf) diye hitap edilen- Elealı Profesör Zenon'u keşfettim.

Kendinizi tanıtır mısınız, Bay K.?

"Zany (ben zamanında ona Profesör derdim elbette), Bay Aşil'le benim aramda bir buçuk kilometrelik bir yarış düzenledi. Bay Aşil Atina'daki en hızlı koşucuydu. Önce, profesörün -bacağımı çekerek veya kabuğumun üstünde step dansı yaparak- benimle dalga geçmeye niyetlendiğini sandım. Ama öyle olmadı. Görüyorsunuz, ben yarışa yüz metre önden başlayacaktım. Bu adildi; çünkü Bay Aşil benden çok daha hızlı koşuyordu. İki kat daha hızlı diyebiliriz."

Yüz metre öncelik nasıl yardım etti ki? Zannederşem Aşil yine de yarışı kazanmıştır.

"Herkesin umduğu buydu. Ancak hayret edilecek bir üstünlüğüm vardı. Ve tam da düşündüğüm gibi, kızgınlığım ve profesöre olan inancımla, Bay Aşil'le bana yetişemeyeceği konusunda büyük iddialara girdim."

Ne oldu?

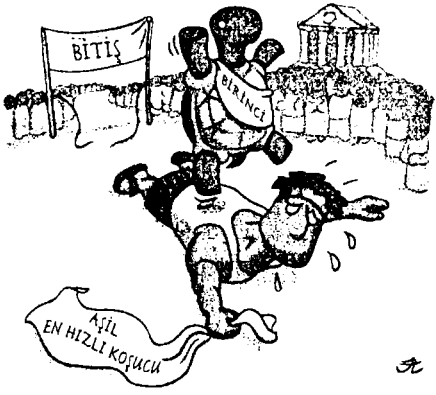
"Start tabancası patladı. Tahmin edeceğiniz üzere, Aşil yarışı kazanmadan önce beni geçmeliydi ve beni geçmeden önce benimle yan yana gelmeliydi."

Tamam, doğru da... Sonuçta size tanınan yalnızca yüz metrelik öncelik.

"Aşil bulunduğum noktanın gerisinden koştu. O, yüz metreyi tamamlarken ben onun yarı hızıyla koşarak elli metre daha ilerledim."

Yani seni yakalaması için yalnızca elli metresi kaldı.

"Aslında, evet. Ama o, o elli metreyi koşarken, yirmi beş metre ilerledim."

Ee, o da yirmi beş metre daha koştu.

"Aynen öyle. Ama o yirmi beş metreyi tamamlarken ben on iki buçuk metre daha koştum."

Evet, evet de... Seni yakalaması için koşması gereken mesafe gitgide azalıyor.

"Anlamıyor musun? Aşil beni geçmek için, bana asla yetişemez. O benim olduğum yere geldiğinde, ben birazcık daha ilerliyorum. Yarım, sonra çeyrek, sonra sekizde bir, sonra başlangıçtaki yüz metrenin on altıda biri. Bu sonsuz bir seri... Oran, hep azalmasına rağmen sonsuzluğa... Sonsuza gidiyor."

Ah, tüm bu hesaplar demek ki sizin servetiniz içinmiş, Bay K.? Sanıyorum ki, galibiyet ödülünü kazandınız, ha?

"Doğrusu, evet -nakit olarak- kazandım. Zany Zenon'a minnettarım. Beni resmen kabuğumdan çıkardı."

Acaba nasıl hareket edebiliyoruz?

Zany, Zenon yani, bütün devinim ve değişimlerin sadece bir illüzyon olduğunu tartışan öğretmeninin -Parmenides'in- desteğiyle bize devinimin dört ünlü paradoksunu çıkardı. Bay K.'ye ulaşmak için, Aşil yarımın, çeyreğin, çeyreğin çeyreğinin, onun çeyreğinin ve böyle devam eden sonsuz serisini tamamlamalıydı. Duvara karşı yürümeniz için, yolun yarısını, sonra yarımın yarısını, sonra yarımın yarısının yarısını ve onun yarısını ve sonsuz serisini yürümelisiniz. Tabii ki Bay K.'nin problemi de bunun aynısıdır. Bir kaplumbağa olarak bunun aynısını yaptı, kabuğunun içinde gidip geldi. Nasıl yerinden kıpırdar, hatta kabuğunun içinde gidip gelir? Sonsuz bir seri nasıl tamamlanır? Yine de böyle serileri tamamlayın, her hareket ettiğimizde bunu yapmamız gerekli gibi görünüyor.

Matematikçiler, sık sık bilmeceyi çözdüklerini düşünürler. Bize birçok seri anlatırlar, örneğin az önce sözü geçen sonsuz seri, şimdiden kısmi toplamı bir sınır içinde yakınsadı. Yarım + çeyrek + çeyreğin yarısı +... Seriyi istediğiniz kadar uzatın bir noktada birleşecektir. Aşil yüz metre koştu, sonra yüz metrenin yarısı kadar koştu, sonra bu yarımın da yarısını koştu ve böyle devam etti; bu yüzden iki yüz metrenin olduğu noktada, Bay K. ile neredeyse aynı yerdeydi. Bu mesafeleri koşmak için gereken zaman giderek kısaldı, kısmi toplamlar limite bağlandı. Uzaysal mesafelerin azalan miktarları, zamansal süreyle eşleşti.

Birçok filozof bu matematiksel sonuçlarla tatmin olmuyor; çünkü zaman mesafesi de aynı anda azalsa bile, sonsuz sayıları veya diğer hareketleri nasıl tamamladığımız sorusu ortada kalıyor. Tamam, matematiksel yakınsamadan veya limitten konuşabiliriz; ancak fiziksel dünyada limite nasıl ulaştığımız hakkında hiçbir açıklama yok.

* * *

Hareket, paradoksun kalbinde değildir. Zaman ya da mekânda uzayan her şey için benzer zorluklar baş gösterir. Zamandan kopmuş herhangi bir sürede var olan, hareketsiz bir cisim düşünün. Bir saat sürmüş olması için zaman döngülerinin sonsuz serilerini tamamlamış olması gerekir. Örneğin, yarım saat, bir saatin çeyreği, çeyreğin yarısı, on altıda biri... Veya zamanı göz ardı edin ve uzayda var olan bir cisim düşünün, otuz santimetre büyüklüğünde olsun diyelim: nasılsa bu ayak bir yarım ayak+ bir çeyrek ayak+ çeyreğin yarısı+ çeyreğin yarısının yarısı +... dan oluşuyor. Ayrıca ortada, herhangi bir şeyin zaman ya da mekân aracılığıyla nasıl var olmaya başladığı bilmecesi vardır. Herhangi bir süreci ele alın: cisim öncelikle bu zamanın yarısı içinde var olmalı. Şimdi sürecin yarısını düşünün: o süreç de, kendisinin yarısı, kendisinin yarısının yarısı, onun yarısı... boyunca var olmalı.

Bir görüş de, sonsuz bölümden veya sonsuzluğu bölmekten kastımızın ne olduğuna dikkat etmemiz gerektiğidir. Sonsuzluğu yanlış anlamda kullanmak, sonsuzluğun ulaşabildiğimiz bir mekân olduğunu düşün-

memize yol açar; paralel çizgilerin sonsuzda buluştuğu tuhaf iddiayı düşünün. Sadece herhangi düşünülmüş mesafenin defalarca bölünmesini anladığımız için, bölünmüş mesafelerin sonsuzluğunun aslında var olduğu sonucuna atlamamalıyız.

Belki de, çözüm için doğru yöntem, soyut matematiğe ait temsilleri ve soyut matematiğin ne temsil ettiğini ayırmaktır. Herhangi bir uzunluğun bir parçasını düşünün, kısım, tümünün üçte biri olan bölüm ile doğru olarak temsil edilen olabilir. Bu, hiç sorun yokmuş gibi dururdu. Fakat bu aynı zamanda, fiziksel mesafenin nasıl onda birer azalan sonsuz bir mesafe akışı içerdiği konusundaki şaşkınlığımıza yol açan sonsuz devirli kesir 0,333... sayısıyla da gösterilebilir.

Zenginliğinin içinde yüzerken Bay K. için her şey çok iyi; ancak biz zaman ve mekânın bölünebilirliği hakkındaki bilmeceleri çözemezsek, tüm hareketler, tüm bölümler, tüm ayrılıklar -tüm kaplumbağalar, tüm parıldayan kaplumbağa kabukları, paradoks kitaplarının tüm çırpınan sayfaları- illüzyondan ibaret kalacak. Aslında, her şey birdir.

Her şey bir midir?

9. KUM, GÜNEŞ, DENİZ VE... ⇨

28. ZAMAN KARMAŞASI ⇨

6
BAŞLANGIÇTA

İnsafsızca, ayrımcılığa uğradım.

Kimim ben? Ben birkaç yıl önce, belki geçen sene ya da birkaç saniye önce -seksten kaçındığında ya da doğum kontrolü uyguladığında- yaratamadığın kişiyim. Benim gibi milyarlarca, milyarlarca insan var, hepsine de insafsızca davranılıyor.

Aranızdan, insan hayatının değeri hakkında şevkle konuşmak için var olanlar yeterince şanslı. İnsanları hayatta tutmak için çok gayret gösteriyorsunuz. İnsanların öldürülmesini engellemek için düzenlenmiş adalet sistemleriniz, ahlaki baskılarınız, kontrol ve dengeleriniz var. Hastaneleriniz, aşılarınız, ekrana yansıtılan programlarınız

var; koruyucu ağlarınız, sağlık yönetmeliğiniz, kadın ve erkek klinikleriniz var. Yaşamaya devam etsinler diye herkesi destekliyorsunuz. Hemen hemen hepiniz, çocukların, yeni doğmuş bebeklerin öldürülmesiyle korkutuldunuz. Çoğunuz geç kalmış kürtajlardan tiksiniyorsunuz: *ahlaken ayrım nedir*, diyorsunuz, yeni doğmuş bir bebek ve doğuma birkaç saati kalmış rahimdeki cenin arasındaki fark nedir?

Bazılarınız, cinayetle kürtajı eşdeğer tutuyorsunuz. Eğer geç kürtajlar bebek öldürmeye benziyorsa ve dolayısıyla ahlaken yanlışsa, -birazcık daha erken yaptırılan kürtajlar ve daha da erken yaptırılan kürtajlar ne olacak- günleri bu şekilde geriye doğru sayarsak ne olacak? On altı aylık bir ceninle, ondan bir gün küçük olan cenin arasındaki ahlaki ayrım ve bu daha küçük olan ceninle, ondan biraz daha küçük bir cenin arasındaki ahlaki ayrım nedir? Gebe kalma gününe ulaşana dek, günleri bu şekilde geriye doğru sarmaya devam edebiliriz.

> Gebelik! Farkı gösteren şey bu. Gebe kalmadan önce, ilerde bir insana dönüşebilecek bireysel bir var oluş yoktur; potansiyel bir insan mevcut değildir. Ancak yumurta döllendiği zaman, duyguları, zekâsı, istekleri ve hisleri olan potansiyel bir insan ortaya çıkar.

Sizi uzaycı ve sayıcı olmakla suçluyorum. Aslında "materyalist" diyecektim; fakat bunu filozoflar felsefedeki terim anlamıyla anlıyorlar. Evet, gebelik öncesi sperm ve yumurta arasında bazı farklar var (yapıları ve özleri faz-

lasıyla farklıdır) ama bu sayısal ve coğrafi durum neden ahlaken konuyla ilgili? Burada iki elementin bulunması, bu ikilinin, potansiyel bir insan olduğunu göstermez. Doğru, önceden, hangi spermin, embriyo, cenin, bebek, çocuk ve yetişkin olacak yumurtayı döllemek için en önde gittiğini söyleyemeyiz. Kuşkusuz, döllenmeden önce, belli bir yumurtayı -ona Eggwina diyelim- dölleyecek belli bir sperm -Herm- olması gerek. Eğer böyle olmasa, döllenmiş yumurta oluşmaz. O an (her ne zaman olursa) korunmasız seksle birleşmemek, Herm ve Eggwina'nın birleşmesini önler; döllenmiş yumurta oluşması engellenir ve buna bağlı olarak insanların fazlasıyla değer verdiği cenin, bebek ve yetişkin hayatı da engellenmiş olur.

İnsanları öldürmek yanlışsa, insan yaratmamak da mı yanlış?

Soru'nun özünü anlamak için, bebeklere gelelim. Yine de, yukarıdaki soruya karşılık basit cevaplar var. Bunlardan biri, insanların genellikle ölmek istemedikleri; fakat henüz doğmamış olanların tabii ki istekleri de olmayacak; tabii, şimdilik.

Bebek öldürmenin nesi yanlış? Eğer cevap, basit bir şekilde, onun gelecekte kendi içinde değerli olan bir hayatının olmayacağı ise, o zaman kürtaj ahlaken de yanlış. Bu yüzden, kürtaj yaptırılsaydı, gelecek hayat (çocukluk, yetişkinlik) da kaybedilmiş olacaktı. Aynı şekilde doğum

olacak ceninin yaratılması engellenerek, bu gelecekteki hayat yine kaybedilecekti. Geriye dönünce, cinsellikten kaçınma da yanlış olurdu; o da çocuğun ve sonrasında yetişkinin varlığını engelleyecekti.

Elbette, hamile olarak da diğer ceninlerin oluşması engelleniyor. Hiç kimse, mümkün hayatların hepsini yaratmanın olanaklı olduğunu öne sürmüyor. Eğer bunu destekleyemiyorsak da, dünyaya daha çok, daha fazla hayat getirmek de istenmeyen bir durumdur. Bilmece, eğer *-eğer-* öldürülmediği ya da kürtajla alınmadığı takdirde doğacak kişinin geleceğinin kaybı olduğu için, bebek öldürmek ve kürtaj yaptırmak yanlış olduğuysa, öyleyse doğum kontrolü, seksten kaçınma ve buna denk şeyler de aynı derecede yanlıştır. Aksi takdirde var olacak hayatların kaybı olarak bakarsak, bakirler de, bebek katilleri kadar kötüler. Hâlâ, çoğumuz bunun çılgın bir sonuç olduğuna inanıyor. Bu, namuslu rahip ve rahibelere paradoksal bir biçimde patlayan bir netice. Onlar ki bekâret yemini etmişler, katillerin yanındalar.

* * *

Yanlış olan; bir insanoğlu öldürmeyi yanlış yapan şeyin, o insanın gelecekteki hayatının kaybı olduğunu düşünmektir. Bunu yanlış yapanın, bireyin acısının kaybı olduğunu düşünmek daha makul bir hesaptır. Esmeralda'yı düşünün, ne kadar alışılmadık bir ismi olsa da, yalnızca sıradan bir insandır: gelecekte kendini devam ettirmek gibi bir fikri vardır. Onu öldürerek,

onun isteklerine, amaçlarına, niyetlerine karşı geliyoruz. Temelde, yaşamaya devam etmek istiyor. Bu yüzden onu öldürmek yanlış; ve bu yüzden gerçekten ölmek isteyen birini öldürmek yanlış olmayabilir. Bu yüzden gönüllü ötenazi ve yardımlı intihara da izin verilmeli. Dahası, eğer gelecekte kendini devam ettirmesinin bir mantığı ve gelecekte kendini var etme isteği olmayan bir varlığımız varsa, acı çektirmeden o bireyi öldürmek, ona zarar veremez. Böyle insanları öldürmenin neden yanlış olduğu konusunda elbette başka sebepler, iyi sebepler de olabilir; belki, mesela, başka insanlar üzerinde endişeye sebep olabiliriz.

Bu yaklaşımla, cinsel perhiz, doğum kontrol ve kürtaj gelişememiş birey için yanlış değildir. Bunun sebebi, gelecekte kendini devam ettirme arzularının olmasının, direkt bir zarara yol açmamasıdır. Kimse, yumurtanın ve spermin arzuları ve niyetleri olduğunu ciddi bir biçimde düşünmez; kimse ciddi olarak ceninin ne yaptığını düşünmez. Hatta, çok küçük bebekler de böyle kendilerini devam ettirme eğiliminden yoksundurlar. Bebek öldürme ve bazı kürtajlar yine de diğerleri üzerinde, bilhassa anneler üzerinde baskı oluşturacak kadar yanlış olmaya devam edecek. Bebek öldürme ve geç kürtajlarda ortaya çıkan doğal rahatsızlığımızın ve stresimizin yok olmasına izin verseydik, bunun insan olarak üzerimizde önemli yan etkileri olurdu.

Yaratmadıklarımız hakkında bizi haklı çıkarmayı amaçlayan yukarıdaki genel yaklaşıma bir yanıt için, şu ilkeyi bir düşünün. "Kendinize yapılmasını istemediği-

memnundur (Bunu söylerken aslında kendilerini kandırıyorlarsa bile, memnun olduklarını söylemeye meyillidirler.) Bu gece çocuk yaratmaya başlayacak olursanız, sonuç, muhtemelen size yapılmasından hoşlandığınız şeyi onlara da yaptığınız için memnun olan insanlar olacak; bunu illa ki adlandıracaksak, yaratılmak!

İnsan yaratmak, onlara yapılan bir iyilik olarak sayılabilir mi? Eğer öyleyse, bu geceki flört sınırını biliyorsunuz. Çok dikkatli olun, olumsuz sonuçlara çok dikkat edin.

17. KIZ, KAFES, ŞEMPANZE ⇨

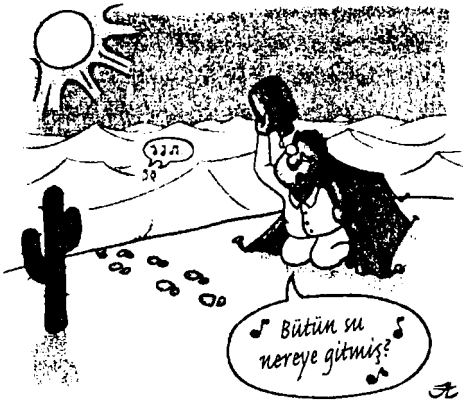
9. KUM, GÜNEŞ, DENİZ VE... ⇨

33. HEPSİ BU KADAR MI? ⇨

7
MASUM KATİL: BİR "KİMSE CİNAYET İŞLEMEDİ" HİKÂYESİ

Üç şarkıcı, çölde uzun ve zor bir yolculuk yaparlar. Alçak gönüllü bir biçimde, herkesin kendi çadırı, kendi aracı vardır ve herkes kendi önlemini alır. Şu üç yolcuya isim verelim: Lena, Poppy ve Barrington. Çöl hayatı, kolay bir hayat değil. Neyse ki Lena ve Poppy'nin arası iyi. İki soprano olarak düet yaparlarken ikisi de Barrington'ın bariton sesinden hoşlanmıyor. Hiçbiri, bir diğerinin bariton Barrington'dan ne derece hoşlanmadığının farkında değil; onlar böyle konulara takılmazlar. Zamanla Barrington'la ilişkileri o kadar kötüleşir ki, bu iki kadın, birbirlerinden bağımsız olarak ve birbirlerine

haber vermeden, onu öldürmeye karar verir. Evet, çölün ortasında dayanılmaz bir sıcak var ve Barrington'ın şarkı söylemesi gerçekten de berbat!

Bir gece, Barrington uyurken, Poppy onun çadırına girer ve su kabına zehir akıtır. Zehirci Poppy, kendi çadırına döner. Hemen ardından, Poppy'nin yaptığı hiçbir şeyden haberdar olmayan Lena, parmak uçlarına basarak Barrington'ın çadırına doğru yürür, matarasını bulur ve içindeki tüm su dışarı sızacak şekilde mataranın dibini deler. Sızdırıcı Lena, hemen kendi çadırına kaçar. Sabahın erken saatlerinde, daha Barrington uyanmadan, şarkı söyleyerek kendi eşyalarını toplarlar ve Barrington'ı yalnız bırakıp yola koyulurlar. Barrington uyandığında matarasının boş olduğunu görür; trajik bir biçimde şarkı söyleyerek susuzluktan ölür. Zamanı gelince, çöl polisi

ne olduğunu bulur. Bilmece şudur: Genç bayanlardan biri, Barrington'ı öldürdü mü?

Poppy der ki: "Evet, ben Barrington'ın ölmesini istedim ama onun ölmesinde suçlu tutulabilecek kişi ben değilim. Zehir Barrington'ın dudaklarına değmedi. O uyandığında, zehir suyla birlikte akıp gitmişti. O, zehirlenerek ölmedi."

Lena der ki: "Evet, ben de Barrington'ın ölmesini istedim ve onu susuz bırakıp öldürmeye niyetlendim. Ama aslında ben zehirli suyu akıttım, böylece onu korkunç bir zehirlenmeden kurtardım."

Barrington öldü. Barrington'ın cinayet kurbanı olduğuna inanmamak zor. Peki, Poppy veya Lena, gerçekten katil mi? Her şeye rağmen ikisi de masum değil mi? Poppy'ye katil diyebilmemiz için, yaptıklarının en azından biri Barrington'ın ölmesine sebep olmalıydı; ama haklı: o, yalnızca suyu zehirledi, Barrington zehirli sudan hiç içmedi. Lena'ya katil diyebilmemiz için, yaptıklarının en azından biri Barrington'ın ölmesine sebep olmalıydı; ama o da haklı: o, yalnızca zehirli suyu akıttı, Barrington'ı zehirlenerek ölmekten kurtardı.

Bir cinayet, masum biri tarafından işlenebilir mi?

Bazıları, Barrington susuzluktan öldüğü ve Lena suyu akıttığı için, Lena'nın katil olduğunu söyleyecektir. Ama Lena zehirli suyu akıttı ve zehir, susuzluğa yol açarak öldüren bir zehir olabilirdi ki bu durumda ölüm nedeninin

Lena olduğu çok net anlaşılamazdı; çünkü Barrington her şekilde susuzluktan ölürdü. Aslında zehir, suyu zaten içilemez bir hâle getirecekti ya da suyu katılaştıracaktı. Yani Lena suyu sızdırmasaydı bile, Barrington susuzluktan ölmüş olacaktı. Ölüm sebebi açıkça Lena olsa bile, Lena harekete geçmeseydi Barrington'ı Poppy'nin öldürmüş gibi gözükeceği dikkate alınırsa, bu Lena'yı ahlaki olarak katil yapar mı? Elbette, Lena istemeyerek de olsa Poppy'nin Barrington'ı öldürmesini engelledi; görünüşe göre Lena bir biçimde Poppy'nin zehrini gayriihtiyari etkisiz kıldı. Fakat görünüş yanıltıcı olabilir.

Bu *Çöl Şarkısı*'nda belirgin eksiklik, komplodur. Eğer bu iki kadın birlikte hareket etselerdi, ikisi de cinayetin suçlusu sayılabilirdi. Yaptıkları birlikte değerlendirilirse; ikisi de Barrington'ı ölüme götürdü ve amaçlarına ulaştılar. Ayrı ayrı hareket ederek, en iyi - ya da en kötü- ihtimalle ikisi de cinayete *yeltenmekten* ötürü suçlu; ama aynı zamanda her ikisi de masum.

Yanlış ya da yasaya karşı bir şey yapmaya niyetlenmek, bu kötü niyetin uygulanmış olanıyla nadiren "eşdeğer kötülükte" değerlendirilir. Sadece niyetlerimiz yüzünden bile hukuken takip edilebilseydik, başarıdan ne kadar uzak olsak da tüm suçların her birinden sabıkamız olurdu. Psikolojik durumları çökerten dinî doktrinlerle bir karşılaştırma yapılabilir. Yeni Ahit'ten sonra, eski Amerikan başkanı Jimmy Carter, bir erkeğin, karısı olmayan bir kadını şehvetle arzulamasını, ahlaken zinayla eşdeğer olduğunu kabul etti. Son zamanlarda ise, bazı uç feministler tecavüz sahnesi seyretmenin, tecavüz etmekle aynı kefede olduğunu garip bir biçimde savunmaktalar.

Bu *Çöl Şarkısı* gerçeklikten uzak algılanmasın diye, bunu bir de gerçek bir dava konusuna dayanarak düşünün:

Phillips, çetesinin bir üyesinin, Daniels'ın, ölmesini istedi. Daniels'i ölene dek patakladı ve cesedini arabasının bagajına koydu. Phillips bu cesetten kurtulmaya karar verdi, sonra da arabayı uçurumun kenarından aşağı itti. Polis daha sonra anladı ki, Daniels, Phillips'in onu dövmesinden ötürü ölmedi. Bu, sadece bilincini kaybetmesine neden oldu. Daniels'ı öldüren, uçurumun kenarından, uçurum bitimindeki kayalara dek yaptığı yolculuktu. Phillips cinayetin katili miydi?

Savunma avukatı, Phillips'in katil olmadığını savundu. Tartışma olduğu gibi devam etti. İnsanları katletmek, onları kasten öldürmektir. Phillips, girişimde bulunduğu cinayetin suçlusuydu, onu öldürmek niyetiyle dövmüştü. Bununla birlikte, Daniels'ı öldüren, uçurumdan yuvarlanmasıydı; fakat Phillips, Daniels'ı öldürmek için değil, cesetten kurtulmak için arabayı itmişti. Bu hareket onu öldürmek niyetiyle yapılmamıştı; çünkü Phillips Daniels'ın zaten öldüğünü sanmıştı.

Yargıç, savunma avukatının tatlı diline kanmadı. Phillips'in hareketlerinin bir bütün olarak düşünülmesi gerektiğine, Philips'in veya Philips'in hareketlerinin, Daniels'ı öldürmek amaçlı olduğuna karar verdi.

* * *

Bu davalar, kimlik ve hareketlerin bireyselleşmesi sorularını akla getirir. Davranışlarımız, bizim yaptığımız

şeylerdir; fakat tam olarak ne yapıyoruz? Dün gece, komşuları uyandırdınız. Bu doğru mu? Siz müziğin sesini açtınız ve müzik de komşuları uyandırdı. Bu tam olarak doğru mu? Düğmeye bir defa bastınız ve bu da müzik sesinin yükselmesine sebep oldu, bu da duvarın titremesine ve komşuların uyanmasına sebep oldu. Düğmeye bastınız mı? Daha doğrusu, siz, düğmeye basmasına sebep olan parmağınızı hareket ettirdiniz mi? Nerede dururuz? Bizim direkt yönettiğimiz, yani arasında başka nedensel bağlantıların olmadığı bazı "temel" olaylar var mı? Davranışların kimliğinin sorgusunun yanı sıra etkenlerin veya konuların kimliğiyle de uğraşmalıyız. Phillips sadece tek bir etkendi. Poppy ve Lena birlikte düet yapsalar, birlikte şarkı söyleseler de, bir kişi gibi şarkı söylüyorlardı; buna rağmen Barrington'ın ölümünde Poppy ve Lena bireysel olarak, ayrı ayrı varlardı.

Odadaki masa ve sandalyeleri saymak kolaydır; ama hareketleri ve etmenleri saymada, eşyalar ve olaylar bazen bölünür, bazense birleşir.

24. BAZILARIMIZ ŞANSLI! ⇨

25. "ŞERİFİ VURDUM" ⇨

13. KURTLAR, ISLIKLAR VE KADINLAR ⇨

8
BENİ YARIN DA SEVECEK MİSİN?

> Ölüm onları ayırana dek hayatlarının her anında, bundan önceki haftalarda inandıkları, hissettikleri ve arzuladıkları gibi, bundan sonra da mutlaka aynen böyle inanacaklarına, hissedeceklerine ve arzulayacaklarına yemin ettiler. Dikkate değer olan, kimsenin onların yemin ettiği şeye şaşırmamasıydı.
>
> Thomas Hardy, *Adsız Sansız Bir Jude*, 1895

Bir şeylerin değişeceğini bildiğimizde, derinlerde kafa karıştırıcı olan, uzak gelecek için verdiğimiz bazı sözler vardır.

Âşıklar, âşıkken, safir rengindeki gökyüzünde uçar, çok içten söylenmiş vahşi ve şahane kelimelerle verilmiş

sözlerin, sadakatin içinde yaşarlar. "Birbirimize söz verdik", "Sensiz yaşayamam", "Aşkımız asla bitmeyecek". Bunlar kelimenin tam anlamıyla yanlıştır; buna rağmen âşıklar karşılıklı güvence ararken doğruyu söyleme niyetiyle birbirlerine bu çok şaşırtıcı soruları sorarlar: "Yaşlandığımda ve saçlarım beyazladığında da beni sevecek misin?", "Beni, yalnızca param için mi istiyorsun?", "Sadece seksi olduğum için mi benimle birliktesin?", "Felç geçirsem, aklımı kaçırsam, karakterim değişse beni yine de sever miydin?"

Bu soruların altında aslında her şeyi göze almış, ümitsiz yalvarmalar vardır: "Yalnız benim için beni sevmeni; başka bir şey için değil, beni ben olduğum için sevmeni, sadece benim gerçek özümü sevmeni istiyorum." Bu, çok tehlikeli bir fizikötesidir. Tüm diğer özelliklerim değiştiğinde bile var olmayı sürdürecek bir "ben"den ne anlam çıkarabiliriz?

Birini sevdiğimiz zaman, sevdiğimiz şey nedir?

Dünyadaki maddelerle nasıl ilgili olduğumuzu düşünün. İçmek istiyoruz ama herhangi bir içki olmaz. Yalnızca viski istiyoruz; hatta belli bir cins viski, örneğin Talisker. Bazı durumlarda betimlemeler kesilir. Bardaktaki Talisker olduğu sürece özellikle şu veya bu viski olması çok da önemli değildir. Belki de bize Talisker adı altında sunulan içki, bir başkasıyla değiştirilmiş olabilir; fakat viskimiz aynı arzulanan cinsten olduğu sürece, bir

problem yoktur. Özel ilişkilerimizin olduğu insanlarla aramızdaki şeylerse tamamen farklıdır. Sizin çocuğunuza benzeyen bir çocuk görmek istemiyorsunuz; kendi çocuğunuzu görmek istiyorsunuz. Bu durumda, çocuğunuz bir başkasının, bir başka şeyin yerine koyulamaz ve bir başkasıyla yer değiştirilemez; yani viski gibi değildir.

	Değiştirilebilir	**Değiştirilemez**
Fiziksel objeler	Viski Limon	Orijinal çizim Onun verdiği saat
İnsanlar	Sütçü Herhangi bir adam? Herhangi bir Kadın?	Winthrop Melissa

Başka şeylerle yeri doldurulabilir ve doldurulamaz lanlar arasındaki ayrım, cisim-insan arasındaki ayrım ibi değildir. Bir yandan, bazı cisimlerin yerine de bir aşka şeyler konamaz. Babanızın size verdiği saatin yeri- e konabilecek başka bir saati aramıyorsunuz, babanızın ze hediye ettiği saati arıyorsunuz. Farkı söyleyemeseniz :, orijinal çizimi veya tabloyu arıyorsunuz, sahtesini :ğil. Diğer yandan ise bazı insanların yerine başkaları ınabilir. Süt getirsin diye sütçüye ihtiyacınız var, -süt- ı sevgiliniz değilse- özel bir sütçüye değil, herhangi bir tçüye ihtiyacınız var. Sevgililer, genellikle bu ayrımın

değiştirilemeyenler tarafında yer alır. Sevdiğiniz kişi Winthrop. Winthrop'un tek yumurta ikizi olsun (ikisi de aynı görünüşteler), yine de sizin özlediğiniz kişi Wintrop'tur. Winthrop olmayınca, genellikle ikiziyle idare etmezsiniz. Kendinizi düşünün, sadece "o" adamı istiyorsunuz veya o kadını. O zaman, doğru görünüşe sahip, cazibeli, dayanıklı herkes "o" olacaktır.

* * *

Yeri doldurulamazlık belirli ilişkilerin nasıl geliştiğinin önemini vurgular. Âşıklar ilk kez bir doğum günü partisinde oturdukları içki masasında tanışırlar ve ondan sonra, hayatları birbirine geçer. İlişkilerinin nedensel tarihi bir daha tekrarlanamaz.

Bunların hiçbiri, âşıkların, âşık oldukları kişinin özelliklerinden bağımsız olarak sevdikleri, "kendi" ya da "öz"e bir anlam vermez. En iyi ihtimalle, âşıkların birbirinin iç içe geçmiş yaşamları, onların karakterlerindeki değişimlerin birbirine uymasını sağlayacak çılgın bir iyimserlik sunar. Belki de, dünyanın beklenmedik olayları ve akışı, tanıdık olana duyulan cinsel arzuda azalma ve cinsiyetlerin duygusal gelişim farklılıkları hakkındaki inançlar askıya alınmış, durmakta. Platon'un sunduğu tabloyu kullanarak anlatmak gerekirse; sevgililerin erken bir ayrılıktan sonra tekrar bir araya geldiği, kurmaca bir dünyada yaşamak arzusundayız. Bu, bir şeyler kötüye gittiğinde, "Evlilik bir sözcük değil, cümledir" esprisine ısındığımız zamandır.

Bir oyun seyrederken, kendimizi olaya kaptırabiliriz. Tiyatroda bulunduğumuzun farkında olmamıza rağmen, yine de sahnedeki karakterler tarafından oturduğumuz yerden etkilenir, uzaklara gideriz. İddia ettiğim; böyle bir kurgusallığın âşıklarda aşktan taşan erotik kurgusallığa yol açacağıdır. Fani ve gelgeç yaratıklar olduğumuzu ve sonraki günün sabahı kadar kısa bir süre içinde değişeceğini bilmemize rağmen, âşık olduğumuzda o aşkın sonsuz olduğunu hissetmekten veya buna inanmaktan kendimizi alıkoyamayız.

Doğrusunu isterseniz, ben bir erkeğim.

⇦ 2. KURMACA DUYGULAR

13. KURTLAR, ISLIKLAR VE KADINLAR ⇨

23. BEN TEK DEĞİL MİYİM? ⇨

30. SANAT CASUSU ⇨

9
KUM, GÜNEŞ, DENİZ VE...

Bikinili Sandy enginliğini aylak aylak yansıtan sıcak kumlar üzerinde gerinir. "Bu sahilde kaç kum tanesi var?" diye merak eder. "Binden fazladır." Fakat bin bir ile bin tanecik arasındaki farkı ayırt edebilmek için yeterli görme yetisine sahip değildir. Ancak saymaya başlarsa öğrenebilir. Her şeyden öte insan olarak Sandy'nin bin ya da bin bir tanecik arasındaki farkı anlama yetisi yoktur; yani sadece bakarak anlayamaz; örneğin, hepsini bir kavanozda toplamak üzere tek tek sayarak, ancak anlayabilir.

"Yalnızca şöyle bir bakarak, burada binden fazla taneciğin olduğunu söyleyebilirim. Fakat sadece bakarak, bin tane kumla bin bir tane kum arasındaki farkı söyleyemem, bu yüzden gördüğümü ve akıl yürütmemi

temel alarak diyebilirim ki, burada bin bir tane kum tanesinden fazla kum var." Böylece, Sandy en azından bin tanecikten fazla kum olduğu gerçeğinden, en az bin bir tanecik olduğunu anladı.

"Yani, biliyorum ki en az bin bir kum tanesi var; ama yalnızca bakarak bin iki tanecikle arasındaki farkı söyleyemem; yani burada en az bin iki tanecik olduğunu biliyorum." Böylece Sandy tane tane giderek, binden fazlasını bu şekilde saymaya devam etti. Elbette bunlar küçük sayılardı, Sandy sahilde bu küçük sayılardan daha çok kum tanesi olduğunu hiç düşünmeden söyleyebilirdi. O, bu akıl yürütmenin dışına çıkmadıkça ve bu saymayı durdurmadıkça, bir süre sonra belirsizlik devreye girecekti. Her an bir tanecik daha artıran bu akıl yürütme onu milyonlara, milyarlara, trilyonlara, trilyon trilyonlara ve evrende bulunan tüm elektronların sayısına, yani en azından sahilde bulanan kumların sayısına getirdi. Bu yolda devam ederken bir yerlerde, doğrudan

yanlışa doğru gitmeye başladı; sahil ne kadar büyük ve kumlu olsa da, kum sayısı trilyon trilyona ulaşmazdı. Peki, hata bu akıl yürütmenin neresinde?

Birkaç kum tanesi her zaman yakındaki bir kum kalesinin yanına uçar; ama bir kumdan kale ile yalnızca bir kum yığını arasındaki fark birkaç kum tanesi değildir. Bir çift tanecik çıkartın, kale hâlâ kale olarak kalmaya devam eder. Eğer devam edilirse, bu akıl yürütme bir yerden sonra yanlış yola girer; çünkü en sonunda kale falan kalmadığında bile, bizi kalenin kaldığı sonucuna terk eder. Üstelik, Sandy kalenin şimdiki hâlinden birkaç kum tanesi daha eksik olduğu zamanki hâliyle, aynı kalenin şimdiki hâli arasındaki farkı ayırt edemeyeceğinin de farkındadır. Birkaç tanecik daha çıkarın, gördüğü yine kale olacak. Birkaç tanecik daha çıkarın, o kesinlikle onun bir kale olduğunu görmeye hâlâ devam edecektir...

Bir kayanın gölgesi onun bacaklarına düşüyor. Yirmi dakika önce gölge yalnızca ayaklarına düşüyordu. Ne kadar dikkat etmiş olsa da, gölgenin bir dakikadaki aşamalı hareketini anlayamayacaktı. Gölgenin her dakikadaki hareketini ayırt edememesine rağmen, yirmi dakikadaki hareketini gördü; bu yirmi dakika, yirmi fark edilmeyen zaman diliminden oluşmaktadır. Şimdi, dalgaların ayaklarına ne kadar yakınlaştığına dikkat ediyor; fakat suyun çekilmesindeki o küçücük, belirsiz değişiklikleri ayırt edemiyor.

Bir adam ona dik dik bakıyor. Bikini üstü göğsünden birden kaymış. Bu, kademeli bir kayış olmalıydı; ama ne adam ne de kız, ufacık materyalin her saniyedeki ufacık ha-

reketinin farkına varamadı. Elbette, ikisi de bu kümülatif/birikmiş etkiye dikkat eder. Sandy, adamın resmi üniformasını görene dek heyecanlıdır. Burası tutucu bir plajdadır ve o belli belirsiz aşamalarla, terbiyelilikten ahlaksızlığa düşmüştür. Para cezasını ödemeye hazırdır; fakat sonra bir başka alternatif olabileceğini, adamın bakışlarından anlar...

Ufacık farklılıklar hiçbir farklılık yaratmıyorsa, büyük değişiklikler yalnızca küçüklerin toplamıyken nasıl fark yaratır ki?

Hikâyemizdeki motifi, bir çakıl yığınından bir çakıl çıkardığımızda yine yığının yığın olarak kaldığını öne süren Yunan filozof Eubulides'ten sağladık. Önce bir yığın bulun ve bir çakıl çıkarın, yığın yine yığındır. Bir çakıl daha çıkardığımızda, yığın, olduğu gibi yine yığındır. İstediğiniz kadar çakıl çıkarın; bu akıl yürütmeye göre yine bir *yığın* çakılımız var; aslında açıkça, bir *yığın* çakılımız yoktur. Benzer şekilde akıl yürütme de, hatalı olarak, kendisinden ne kadar kum çıkarırsan çıkar, kumdan kalenin yine kumdan kale kalacağı sonucuna vardırır.

Bu konuların hiçbirini dile getirmeden önce, biyolojik örneklere bakalım. Cenin her dakika gelişir; bebeğe, sonra ortaya çıkan farklı izin-verilebilir davranışlarla ve hakkında kesin görüş ayrılıkları olan ahlaki davranışlarla, çocuğa ve yetişkine dönüşür. Sandy'nin hareketi terbiyeden (algılanan) ahlaksızlığa geçerken, bu durum diğerleri ve onun için önemli sonuçlar doğurdu.

Bu bilmece, keskin sınırı olmayan bazı nesneler ve düşüncelere dayanıyor. Bir kumdan kale, hangi noktada bir kumdan kale olmayı durdurur; eğer öyle bir nokta varsa? Böyle kumlu meselelerde gri bölgeler olduğunu kabul edelim; ama o zaman pürüzsüz bölgelerle gri bölgeler arasında keskin sınırlar olması gerekmez mi? Böyle gözükmüyor: temiz yerler nasıl olur da daha az temiz bir yere dönüşür? Belirli bir kumdan kale ile belirsiz veya sınırda kalmış bir kumdan kalenin arasındaki farkı nasıl yalnızca bir kum tanesi belirler? Bu kumlu yokuşlar, kaygan yokuşlardır.

Ayrıca, ne bildiğimiz ve nasıl algıladığımız sorusu var: Tanık Sandy ve kayalara çarpan dalgalar, hareket eden gölge ve sahili oluşturan tanelerin sayısı. Sandy bacaklarına vuran gölgenin, birinci ve ikinci saniyedeki hareketlerinin uzunlukları arasındaki farkı ne hissederek ne de görerek anlayabilir; tekrarlanan saniyelerden sonra, gölgemsi hareketin oluştuğunu ancak anlıyor. Bikini üstünün hafifçe kaydığını hissedemiyor; daha fazla küçük kayma, üstsüz durumunun farkında olmasını sağlıyor. Küçük farklar onun için fark edilebilir hiçbir değişim yaratmıyorsa, bu küçük değişimler toplanarak nasıl fark edilebilir bir değişim olurlar? Bir kum tanesinin yarattığı değişiklik onun anlayabileceği ya da görebileceği bir etki yaratmıyorsa, fark edilemeyen değişimler toplanarak onun görebileceği ve anlayabileceği değişimleri nasıl yaratıyorlar? Tek bir kum tanesinin değişimi görünmezken, o, önce biraz duraksayarak, sonra daha fazla tereddüt ederek ve daha sonra tamamen emin olarak, bir kum yığınının kumdan kale olması düşüncesini, aslın-

da kum yığınının kati suretle bir kumdan kale olmadığı düşüncesiyle değiştirdiğinde, nasıl haklı çıkarılabilir?

* * *

Bir şeyi nasıl yaptığımı tam olarak bilmeden, o şeyin nasıl yapıldığını genellikle bilirim. Nasıl pedal çevrildiğini, garip bir kapıyı açmayı ve bir kadeh şarap içmeyi; nasıl yaptığımı tam olarak bilmediğim hâlde, bunca şeyin nasıl yapıldığını biliyorum. Bazı golfçular, nasıl yaptıklarını açıklayamadıkları hâlde, topu deliğe sokmayı *bilirler.* "Kör görüşü"[2] olan insanlar keskin bir kenarın ötesinde bir şey göremediklerini samimiyetle söylerler; ama aynı zamanda o keskin kenarın ötesinde yatanların doğru betimlemelerini de oraya gitmeden -sadece bakarak- yapabilirler.

Sandy'nin ayırt edebildiği ve edemediği şeylerden bahsettik, yapabileceğini veya nasıl yapabildiğini bilmediği şeyleri de ayırt edebileceğini bilmeniz gerekir. Ufacık farklar, kumla ilgili şeyler, gölge hareketi veya bikini üstü, Sandy'nin bilinçli farkındalığının altında kalır ve dolayısıyla bunların hepsi onun için fark edilmezdir (algılanabilirlik, farkındalıktan doğar); fakat bu, bu değişimlerin onun merkezi sisteminde duyum olarak algılanmadığı anlamına gelmez. Bazı küçük değişimleri,

2 Görüş alanında eksiklik olan (yani büyükçe bir bölgeyi göremeyen) hastaların, birtakım basit objelerin farklılıklarını algılaması,

fark ettiğimizi bilmeden fark ederiz. Bu da hiçbiri belirli bir iz bırakmayan küçük sinirsel değişimlerin nasıl bilinçli bir farkındalığa yol açtığı ve kumdan kaledeki kimi küçük değişikler buna neden olmazken kimilerinin gözünü, optik sinirlerini ve beynini nasıl etkilediği sorusunu ortaya çıkarır.

Bu düşünceler, bilinçli olarak saptayamadıklarımızı, bilinçsiz bir şekilde saptayabileceğimizi hatırlatmak dışında bize üstü kapalı terimleri kullanma konusunda direkt bir cevap getirmiyor. Neden böyle olduğunu açıklayan birçok keşfin olması, belli durumlarda, kumdan kalenin hâlâ kumdan kale olup olmadığı, gölgenin aynı pozisyonda olup olmadığı, bikini kaymasının bizi -Sandy'yi- ahlaksız olarak addedip etmeyeceği ve para cezasına çarptırıp çarptırmayacağı hakkında bizi duraklatıyor.

⇦ **6. BAŞLANGIÇTA**

18. OY! OY! OY? ⇨

23. BEN TEK DEĞİL MİYİM? ⇨

25. "ŞERİFİ VURDUM" ⇨

10
MARY, MARY, TAM TERSİ

Her mümkün koşulda, Mary umduğunuzdan farklı bir şey yapacak. Haftaya tatil yapmaya karar verirse ve siz de ona haftaya tatil yapmanın tüm iyi yanlarını anlatırsanız, haftaya yapmaya karar verdiği tatili askıya alacak, önerdiğinizin tam tersi şeklinde, evinde oturacak. "Mary, kuşkusuz ki soğuk bir içecek istersin; çünkü bugün oldukça sıcak bir gün." Bu sözün üzerine, derhâl sıcak bir çay almaya gidecek. Mary, Mary cidden terstir ve ters olmayı sever; herkese, hepimize özgür olduğunu göstermek için terstir. Seçimi ne kadar saçma da olsa, onun kim olduğunu bilsek de, o istediğini seçmekte özgürdür. Kronometre, termostat ve su ısıtıcının tersine, mantıksız bir şekilde davranmanın, özgür iradesini göstereceğini

Her şeyin tersini bilerek yaptığı için, Mary'nin neyi öngördüğünüzü bilmeye ihtiyacı var. Eğer ona yapacağı şeyin tersini söylerseniz, o da söylediğinizin tersini yapar. Doğal olarak, Mary'nin gücünün dışında veya sizin öngörünüzün tersi davranamayacağı bazı tehlikeli şeyler de var. Mary'ye sonraki on dakika boyunca nefes alacağını söyleseniz, bu öngörünüzün temelini çürütecek kadar salak değildir.

Birçok filozof -nörologlar, genetikçiler ve psikologlar- hareketlerimizin eninde sonunda sebepli olduğuna ve hareketlerimize aslında dış faktörlerin yön verdiğine inanıyor. Fizikçilerin üstünde çok tartışmış olduğu kuantum düzeyindeki belirsizlik ne kadar hüküm sürse de, istatiksel yasalar sağlamdır. Kuantumdan uzakta ve dünyayla insani etkileşim düzeyinde, hareketlerimize bizim kontrolümüz dışındaki etkenlerin karar verdiğini beyan eden hükmün kanıtları artıyor. Bu faktörler, genetik karakterimizi, büyürken sahip olduğumuz şartları, içinde yaşadığımız kültürü kapsar -çevre, hislerimizi etkiler-. Bunlardan herhangi biri arzularımızı, konuşmamızı, hareketlerimizi ve daha fazlasını meydana getirir; dolayısıyla özgür irade ve serbest seçim olarak düşünülen şeylere yer bulmak son derece zordur. Sözün kısası, yaptığımız şeylere seçimlerimiz değil, kendi doğamız ve yetiştirilme tarzımız karar verir.

Daha ayrıntılı bir biçimde, başka elektrokimyasal değişimlerin ve Mary'nin duyumlarındaki başka etkilerin yol açtığı beynindeki elektrokimyasal değişimler, Mary'nin fiillerine -yaptığı hareketlere, ağzından çıkan kelimelerine- sebep olur. Eğer bilim adamları genler

hakkında her şeyi, beynin nasıl çalıştığını, genlerin çevreden nasıl etkilendiğini ve Mary'nin özel ayrıntılarını bilselerdi, Mary terslik modunda olsa bile, yapacağı şeylerin hepsini öngörebilirlerdi. Bilim adamları, Mary'nin hareket tahminlerini mühürlenmiş bir zarfa koyabilirlerdi ve böylece Mary de bu öngörüleri sarsamazdı. Bu, Mary'nin özgür olmadığını gösterir gibi duruyor ve birileri tahminde bulunma zahmetine girse de girmese de, özgür değildir.

Ama... Ama... Ama... Şu da mümkün değil mi?: Eğer bilim adamları Mary için öngörülerini yazsalar ve Mary onların ne öngördüğünü bilse, Mary öngörüleni yapmamayı seçmekte özgür değil mi? Onlar kırmızı elbiseyi seçeceğini öngörürse, onların öngörüsünü yanlış çıkarmayı seçebilir. Mavi olanı seçebilir.

Bizimle ilgili etkilere bağlı olan öngörüleri sarsmakta özgür değil miyiz?

İnsanların -bilim adamları da dâhil olmak üzere-, bizden beklediğinin tersi yönünde davranmak özgür olduğumuzu gösterebilir. Mary'nin aksi davranışı bu düşünceyi kuvvetli bir biçimde destekliyor. Fakat bu özgürlük katıksız bir yanılsama mıdır? Genellikle, Mary insanların ondan beklediğinin tersi şekilde davranabilir; ama nöral ağları göz önünde bulundurulursa, bu ağların sebep olduğu işleyişe uygun davranacaktır, nöral ağına uygun düşmeyen bir şekilde davranamaz.

Bilim adamları, Mary'ye onun hakkındaki öngörülerini anlatırlarsa, bunlar Mary'nin nörolojik olayları-

nı etkileyecek sebepsel girdiler olur ve böylece bu tahminler, Mary'nin yapacağı şeyleri bir hayli etkileyebilir. Mary'nin nörolojik durumları hakkında bilgisi olan bilim adamları olduğumuzu farz edelim. Yapacağı şeyler -mesela mavi ve kırmızı elbiselerden hangisini seçeceği- hakkında öngörülerde bulunuruz. Eğer ona kırmızı elbiseyi seçeceğini *söylersek*, onun bu durum karşısındaki düşüncelerini hesaba katmamız gerekir. Temelde, -eğer geribildirim olacaksa- bu geribildirimin Mary'yi nasıl etkileyeceğini bilmemiz mümkün olmalıdır. Hakkında öngördüklerimizi öğrenirse, bazı durumlarda tahmin ettiğimizden farklı davranacağını bilebiliriz. Bu olaylardan birine örnek verelim ve neler oluyor görelim.

Biliyoruz ki, ona kırmızı elbise öngörümüzü söylersek (buna 'Öngörü Bir' diyelim), o gidip mavi elbiseyi seçer ve bu seçiminin onun özgür olduğunu kanıtladığını dahi düşünebilir. Onun hakkında önceden bir başka şey daha öngörmüşüzdür (buna da 'Öngörü İki' diyelim). Eğer 'Öngörü İki'yi öğrenirse -Mary maviyi seçecek; çünkü ona, onun kırmızıyı seçeceğini öngördüğümüzü söyledik- bu durumda kırmızıya geri döneceğini biliyoruz. Bu da 'Öngörü Üç'ü, Mary öğrenmediği takdirde, gerçekleşeceğinden emin olduğumuz öngörüyü yaratacak. Öğrenirse, bunun onu nasıl etkileyeceğini ve nasıl tepki vereceğini biliyoruz. Bu da bizi, Mary öğrenene kadar doğru bir biçimde işleyecek 'Öngörü Dört'ü yaratmaya iter. Bu, nasıl tepki vereceği hakkındaki önceki öngörülerin bilgisiyle böyle devam edecek...

Bu, onun her hareketi tamamıyla önceden belli olsa ve Mary hakkındaki her şeyi öğrensek, bazı durumlarda

bizim doğru tahminlerimizi bilmesinin ve bu öngörülerimizin doğru kalmasının imkânsız olduğunu bilebileceğimizi gösteriyor. Bu, aynı zamanda, Mary'nin kendi hareketlerini doğru bir şekilde öngörmesi gibi kendisiyle ilgili olan her şeyi bilemeyeceğini, yine de tam tersi şekilde davranabileceğini de gösterir. Bu, bizim bir şeyi yapma niyetimiz ve onu yapacağımıza dair öngörülerimiz arasındaki büyük ayrımdan kaynaklanabilir.

Belki de özgür irade, bazen öngörülenden farklı bir biçimde hareket edeceğimize olan içten inançtan ve histen ibarettir; ancak, bu, bize kontrolümüz dışında kalan belirli girdiler yüklendiğinde, başka türlü davranacağımız anlamına gelmez.

* * *

Özgür irade ve determinizm problemi birçok insanı avlar. Eğer bütün hareketlerimiz önceden karar verilmiş, nedenleri geçmişe, doğumumuzdan da öteye uzanan ve bu nedenle hâkimiyetimizin ötesinde olan nedensel bir olay zinciri ağına düşürülmüş meselelerse, ben özgürce hareket etmenin mümkün olmadığını belirtmiş bulunmaktayım. Bununla birlikte, alternatifi düşünün. Broşürlere baktıktan, arkadaşlarla tartıştıktan ve kendi kendime tepki verdikten sonra, Budapeşte yerine Bükreş'te tatil yapmayı seçerim. Birçok özgür seçimde olduğu gibi, bu seçimi yaparken de kendi sebeplerim var. Fakat bu seçime önceden karar verilmişse, o zaman -bize anlatılan- 'hakiki' bir özgür seçim olmaz-

dı. Nedensel hikâyenin alternatifi, böyle bir nedensel kararlılıktan yoksunluktur. Bu durumda seçimim nedensel olarak gelişigüzel davranmakla aynı kapıya çıkar, en azından ben nedenlerimle ilgili ne söylersem söyleyeyim, öyle gibi görünür.

Özgür hareket etmek, yine de, rastgele hareket etmek değildir. Genellikle özgürce yaptıklarımızdan sorumlu tutuluruz; ama eğer seçim ve hareketlerimiz bir şekilde rastlantısallıktan meydana geliyorsa, bu kadar da sorumlu tutulmamalıyız. Eğer seçim ve eylemlerimiz rastlantısal olarak meydana geliyorsa, o hâlde, var olduğumuz zamandan öncesine uzayan nedensel zincir sonucu meydana gelen seçim ve eylemler gibi kontrolümüzün ötesinde görünür. Seçim ve eylemlerimiz ister nedensel ister rastlantısal olsun,

kesinlikle böyle olanı anlamlı bulabilmek için kapsam nedir?: Yani nedenlere dayanarak özgürce hareket ediyoruz öyle mi?

Özneyi, seçim yapan, karar veren ya da eylemde bulunan ve seçimleri, kararları ve eylemleri için sebepler sunan "ben"i ararken, bu sık sık ortaya çıkan şaşırtıcı durum, bizi, araştırdığımız şeyi daha ihtiyatlı bir biçimde ve dikkatlice denetlememiz gerektiğine getiriyor. Tüm karakteristiklerde ve karakterde "ben" eksikse, Jean-Paul Sartre'ın da düşündüğü gibi, hakkında konuştuğumuz şey aldatıcıdır. Hakkında konuştuğumuz her neyse, seçimleri nasıl yapabildiği ve böylece hangi özellikleri ve karakteri geliştireceğini dahi seçebilecek olması da, ayrıca şaşırtıcı. Karakteristik ve karakter "ben"i kabul ediyorsa, o zaman do-

ğal olarak bu karakteristik ve karakteri meydana getiren "ben"in dışındaki sebepleri araştırırız. Konuya yaklaşımımız ne olursa olsun, kişisel kontrolümüz altında, sebep gösterebildiğimiz ve açıkça istediğimiz özgür seçimler, kararlar ve eylemler bulmayı başaramayız. Özgür seçim yapmada bir şekilde bize yetki veren şeyin, hiçliğimiz olduğunu iddia eden Sartre'ı okurkenki şaşkınlığımız gibi, sersemlemiş bir hâlde terk ediliyoruz.

Kafa karışıklığına karşı yaygın bir tepki özgürce hareket etmektir ki bu da nörolojik nedensellik hikâyelerine başvurmadan, yalnızca istediğimizi elde etmemiz veya yaptıklarımız için *kendi* sebeplerimizin olmasıdır. Aslında, buna benzer önceden karar verilmiş fiiller ve sebepsel zincirlerle uyumlu olacak şey budur. Elbette, sonrasında şu zırıltı yükselir: "Ama kendi isteklerimi seçmekte özgür değilim ki!" Peki, bu durumda isteklerinizi hangi temele dayanarak seçerdiniz?

Seçtiğimiz nedir? Kırmızı iç çamaşırı (ups!), *Seinfeld* DVD'si ve Venedik'te bir tatil. Bilim adamları alkole eğilimi, ruh hâlleri ve davranışları açıklamak için daha çok kural ortaya çıkarırken, iç çamaşırı, Seinfeld ve yurtdışında tatil için de kural bekliyor muyuz? Mary'nin göz kapaklarını neden kırpıştırdığını tahmin etmelerine izin verin; ama bu bir flört hareketi midir? Bir cin (içki) için işaret midir? Yoksa sadece göz seğirmesi midir?

Dipnot olarak, davranışlarımızın genlerimiz veya yetiştirilme tarzımız ve çevremiz tarafından açıklanıp açıklanamayacağı argümanıyla, özgür davranıp davranmadığımız probleminin alakasız olduğunu not edelim. Felsefi

açıdan hangisinin daha önemli olduğu çok da önemli değildir. Eğer özgürlüğe karşı olan tehdit, kontrolümüz dışındaki şeyler tarafından sebeplenen eylemlerimizin bulunması ise, o zaman, eğer kontrolümüz dışındaysa, bunların genetik veya çevresel, doğa veya beslenme kaynaklı olup olmadığının da konumuzla bir ilgisi yoktur.

15. SEÇ SEÇEBİLİRSEN!

24. BAZILARIMIZ ŞANSLI!

11
SÜRPRİZ İDAM GÜNÜ

Mantıklı Lo, kovboyların ve şeriflerin kendi kurallarını kendilerine ve ziyaretçilere uyguladıkları Vahşi Batı bölgesinde tatil yapmanın bir hata olduğunu biliyordu. İdama, bir sicimle, gerçekten garip bir sicimle asılarak ölmeye mahkûm edilen Lo, hücresinde oturuyor. Şerifin teklifine ters bir biçimde yanıt verdiğinde, cinsiyet ayrımı yapmasını kınadığında ve ağır şapkasıyla jig[3] dansı yaparken, şerif ondan gerçekten hoşlanmamıştı.

3 İrlanda'nın ve genel olarak Kelt kültürünün bir parçası olan ve adını bir ortaçağ çalgısından alan, hareketli ve zıplayarak yapılan bir dans çeşidi.

Bugün günlerden Pazar. Şerif, Lo'nun önümüzdeki haftanın bir gününde -Pazartesi, Salı, Çarşamba, Perşembe veya Cuma- asılacağını az evvel anons etti. Cumartesi günleri öğle uykusuna yatıldığından o gün kimse dışarıda takılmaz. İdam günü sürpriz olacak: asılacağı günün sabahında, Lo'nun idamın o gün gerçekleşeceğini düşünmesi için hiçbir sebebi olmayacak. Belki, örneğin, o, Salı günü öğle vakti asılacak: öyleyse, Salı sabahı (ve öncesinde) o gün idamın gerçekleşeceğini düşünmesi için hiçbir geçerli sebebi olmayacak. Lo yalnızca, evet yalnızca şerifin doğru söylediğine inanıyor.

Her şey durgun ve soğuk görünüyor. Lo, asılmak için çok genç. Perişan hâlde hücresine yerleşiyor; ama sonra muhakeme etmeye, düşünmeye başlıyor. Yine de o, Mantıklı Lo.

> Eğer ben, Cuma sabahına asılmamış, yani idam edilmemiş olarak ulaşırsam, boynuma hâlâ el

> sürülmemiş demektir; o zaman idam, başka gün kalmadığı için o gün öğlen gerçekleşir. Ancak idam günü sürprizse, Cuma olamaz. Bu durumda Cuma günü idam edilmeyeceğimi söyleyebilirim. Ama sonuçta diğer günler var. Hımm şimdi... Cuma eleniyor, o zaman, eğer Perşembe sabahına asılmadan ulaşırsam, bilirim ki o gün öğle vakti idam edilmek zorundayım. İşte kalan tek gün bu; Cuma'ya ihtimal vermiyorum, bu yüzden Perşembe'yi de eleyebilirim.

İşte, Lo böyle akıl yürütür, önce Cuma'yı eler, sonra Perşembe'yi, Çarşamba'yı ve Salı'yla Pazartesi'yi de benzer bir mantıkla eleyerek sırayla tüm günleri sayar. Kendinden memnun bir şekilde, şerifin böyle bir cümleyi anons edemeyeceği kararına varır. "Boynum güvende" diye kendinden emin, zevkle sırıtır Lo.

Sonra o haftanın bir günü, muhtemelen Perşembe ya da belki Cuma bile olabilir, cellat, Lo'nun kendinden emin rahatlığına davetsizce girip, onu asar. Lo hem asılmıştır, hem de şaşırmıştır veya tam olarak, "şaşkın ve asılmış"tır.

Sürpriz idamlar, sürpriz partiler, sürpriz okul sınavları olabilir; yine de hem olası tarihler hem de olayın sürpriz olacağı garanti edilirse, Lo'nun kanıtladığı gibi paradoksal olarak böyle sürprizler olamaz.

Lo'nun 'sürpriz bir idam olamayacağı' argümanının neresinde hata var?

Paradoksu ele almanın doğal yolu; birine bu gibi şartlar altında sürpriz yapılacağı söylendiğinde -okul

çocuklarına da aynı bu şekilde sürpriz sınavlar yapılır ve bu olay 'idam'la eşdeğer değildir- kastedilen, mümkün olan son günde gerçekleştirilmediği sürece olayın sürpriz olacağına dikkat çekmektir. Eğer olası son güne ulaştıysanız, bu durumda tabii ki de şaşırmazsınız; bu yüzden, geriye doğru biçimde akıl yürütme başlatılamaz ve bilmece uçup gider, yok olur. Bu, kartlardan üçü açılmadan önce dört astan hangisinin (Sinek? Karo? Kupa? Maça?) en son açılacağını bilmemizin imkânsız olduğunun söylenmesinden daha kafa karıştırıcı değil; üçü gösterilince, hangi asın açılmadığını kolayca bilebiliriz. Eğer Lo idam edilebileceği herhangi bir gün olmadığı için şerifin kendisiyle kafa bulduğunu biliyorsa, bilmece artık bilmece olmaktan çıkar. Bir daha, geriye doğru akıl yürütme başlayamaz. Ancak Lo, Cuma günü sürpriz idamın olabileceğine inanırsa başlar; bu durumda da ne sonuç çıkarabilir ki?

Eğer şerifin doğru söylediğini düşünmek için mükemmel bir sebebiniz varsa, bilmece keskinleşir. Eğer doğruyu söylüyorsa ve siz cuma sabahına çıkabileceğinizi sanıyorsanız, bu durumda neye inanacağınız konusundaki nedenleriniz arasında bir çatışma var demektir. İdamın kesinlikle olacağını söylüyor; dolayısıyla, Cuma sabahı olduğunda, idamın bugün gerçekleşeceğini düşünürsünüz (bugün son mümkün gündür). Hâlâ size, idamın sürpriz olacağını söylüyor, yani, şimdi Cuma sabahı, onun tüm duyurusunun gerçek olamayacağını düşünürsünüz; belki de idam gerçekleşmeyecektir. Fakat sonra, artık idamın gerçekleşeceğine inanmadığınızı fark

nın gayet de doğru olabileceğini düşünebilirsiniz: idamın olacağına inanmıyorsunuz, dolayısıyla idam hem gerçekleşebilir hem de sürpriz olabilir. Bu düşünce sizi yine aynı yere, idamın gerçekleşeceği düşüncesine getirir; ama bu ruh durumunda idam sizin için bir sürpriz olmaktan çıkar ve yine akıl yürütmeye başlarsınız. Böylesi bir döngü sabit bir inanca ulaşılamayacağı anlamına gelir. Akıl yürütme düğümlenir de düğümlenir.

* * *

Lo'nun, şerifin "Cuma'ya dek asılmazsa Lo idam olacağına inanmayacak fakat idam olacak" öngörüsüne inanması için, iyi bir sebebi olup olmadığını sorgulamalıyız. Şerif, Lo'nun ruh hâlini nasıl tahmin edebilir? Belki de akıl yürütmeyi kavrayamayan insanlar için bunu yapabilir; fakat Mantıklı Lo gerçekten mantıklıdır, akıl yürütüşü hem kusursuz görünüyor, hem de boynunun iple karşılaşacağı ve ipten kurtulacağı düşünceleri arasında gidip gelerek kafasını karıştırıyor. Dolayısıyla şerif, Lo'nun Cuma günü idamdan hemen önce neye inandığını bilemez ve bu yüzden onun şaşırıp şaşırmayacağından emin olamaz. Bunu da bulmaya çalışacak olan Mantıklı Lo; hem idamın gerçekleşmesi, hem de sürpriz olması bakımından, şerifin duyurusunun doğru olması gerektiğine inanması için hiç iyi bir sebebi olmadığına inanmalıdır.

İşin aslı, şerifin duyurusu şu anlama geliyor: Eğer Lo, Cuma sabahına kadar asılmadan ortalıkta dolaşmaya

bırakılırsa şöyle düşünecektir: "İdamım öğle vakti olacak; fakat idamımın öğle vakti olacağına inanmıyorum." Düşündüğü şey, Moore'un paradoksundaki düşünceyle aynı yapı ve saçmalıkta (Asker Pike hakkında ilerde tartışılacak). Şaşırtıcı bir biçimde, bilmece ne şerifin Lo'ya bahsettiği şekilde, ne de sürpriz bir biçimde meydana geliyor; aksine, Lo'nun şerifin kendisine söylediklerinin doğru olduğuna inanmasından kaynaklanıyor.

14. SAKIN SÖYLEME, PIKE! ⇨

31. BU NOTU OKUMAYIN ⇨

12
TAMAMEN GÖRECELİ, DEĞİL Mİ?

Şeriat kanunlarıyla yönetilen bir ülkede, zina yapan kadın, ölene dek taşlanır -yavaş, acı dolu ve küçük düşürücü bir ölüm-. Bugün Britanya'da zinaya karşı hiçbir hukuki izin için başvurulmadı. Britanya'daki bazı insanlar, kadının zina yapmasının ahlak dışı olduğunu düşünebilirdi; ancak diğerleri, belki kocası da dâhil olmak üzere, bunda bir yanlışlık görmezdi. Britanya, Avrupa ve bu gibi yerlerde, büyük, çok büyük bir çoğunluk, *taşlama*yı dehşet verici olarak değerlendirir, tamamen yanlış bulur. Bazıları, bunun, böyle konuların göreceli olduğunu gösterdiğini söyler. O kadının yaptığı kültürüne göre yanlış bir şeydi; ama modern batı kültürüne göre yanlış

ya da o kadar da yanlış değildi. Ülkenin Müslüman ahlakı ve yasasına göre, doğru bir biçimde cezalandırılmıştı.

Bundan seneler önce, okul münazarasında, "Mini etek kahrolsun!" söyleminin tarafı olarak konuştum. Bu fikri desteklemek beni, lastikli sözlerden oluşan okul jargonunu kullanmaya sevk etti. O zamanlar mini etek modaydı, birkaç sene sonra çaptan düştü. Moda değişti durdu; tabii kelimelerin de modası vardır: "Piliç", "cool", "trendy", "lanetli". Kelimeleri çekici, cüretkâr, kabul edilebilir ya da saldırgan bulmamız, kullandığımız metnin içeriğine bağlıdır. Geçmişte, erkeklerin bir hanımın ayak bileğini görmeye bayıldığı söylenir. Çocukken, kırmızı şarabı içtiğinizde aldığınız tadı(iğrenç?) ve şimdi kırmızı şarap içerken aldığınız tadı karşılaştırın. Izgara canine *bleu,* Kore'de ve Britanya'da sunulduğunda, iki ülkede aynı yemeğe karşı verilen tepkiler arasındaki farklılıkları dikkatlice karşılaştırın; genç delikanlıları da içeren antik Yunanistan'daki cinsel ilişkiler ile bugünkü Batıdaki cinsel ilişkileri, gayda müziğine karşı İskoçların ve İngilizlerin verdiği reaksiyonları karşılaştırın; sesleri kast ediyorum.

Kültürel rölativistler, böyle görelilikleri ahlaka yayarlar. Ahlaken doğru veya yanlış olanın, toplumdan topluma değiştiğini iddia ederler. Geniş rölativistler (ben onları böyle niteliyorum) izafiyeti daha öteye yaydılar; bazıları "tüm gerçekliği" bile rölativite içine aldı. Örneğin, "Tanrı vardır" iddiası inananlar için doğruyken inanmayanlar için yanlıştır veya "Dünya düzdür" iddiası Orta Çağ'da insanların çoğuna göre doğruydu; ama şimdi bizim içi doğru değil, derler. Ben bir şeyin tamamıyla

doğru olduğunu söylemeye çalıştığımda, tek yaptığımın inandıklarımı -ama bu göreceli değildir- söylemek olduğunu iddia edebilirler. Kendi bedenimden çıkamam ve aslında her şeyin gerçekte nasıl olduğunu bulamam. Bazı rölativistler de zaten "gerçekte şöyle olma" diye bir şey olmadığını iddia ediyor. Her şey görecelidir.

Bütün değerler ve doğrular izafi midir?

Rölativizm, görünen gerçekler ahlakla ilgili olduğunda -ahlaken ne yapma(ma)lıyız- kuşkusuz daha ikna edici oluyor. Etrafımızdaki dünyayla ilgili olanlar ikinci planda kalıyor. Ahlaki görecelik birçok Batılı laikler tarafından destekleniyor. Yukarıdaki taşlamayı göz önüne aldığımızda böyle rölativistler bazen yanlışlıkla diğer ülkenin uygulamalarına müdahil olmanın doğru olmadığı sonucuna varır. Bu netice, göreceli olmayan bir iddia gibi öne sürülürse, demek ki bu karışma yanlış bir "nokta"dır, bu da rölativistlerin "tüm ahlaki yasaların toplumdan topluma değiştiği" iddiasıyla çelişir. Böyle rölativistler mevkilerine tutarlı bir biçimde tutunamazlar. Bu, *onların* rölativizmini reddetmek için yeterli bir sebeptir.

Muhtemelen ahlak rölativistleri, bir grubun (tahminen, kendi gruplarının) değerlerini, diğer ülkenin (göreceli) değerleriyle karşılaştırmanın yanlış olduğunu söylüyorlardır. Hikâye buysa, bunu ilginç bulabilirim; fakat göreceli bir konu olduğu için, kendiliğinden, bana onların değerlerini kabul etmem için hiçbir iyi sebep sağlamıyor.

Rölativizm liberal toleransa -mümkün olduğunca diğerlerine karışmamak- doğal olarak uygunmuş gibi görünse de, böyle olması için iyi bir sebep yok. Rölativistler, uluslara, mezheplere veya bireylere, kendi değerlerini empoze etmelerinin, birbirlerinin doğrularına kendi (göreceli) doğrularını serpiştirdikleri için, tamamen göreceli olarak ele alınsa bile hatalı olduğunu tutarlı bir biçimde anlatamazlar. Tüm ahlaki yargılamaların göreceli olması, bizim sonuca varmamızı haklı çıkarmaz. İşte bu yüzden başka ülkelerin uygulamalarımıza karışmamasını istediğimiz gibi, bu ülkedeki bizler de diğer ülkelerin uygulamalarına karışmamalıyız.

Öncelikle, erdemin "göreceli" olarak ele alınmasına karşı bir soru var: Neye göre göreceli? İçinde yaşadığımız topluma göre mi? Bağlı olduğumuz alt gruplara -mezhep, siyasi parti, dernek, kulüplere- göre mi? Bazı otoritelere göre mi? Bana göre mi? Cevap her neyse, sonra bunu rölativistlere sormalıyız: Bu sadece göreceli olarak doğruysa, bu, sana ya da senin grubuna göre mi doğru? Öyleyse, neden buna dikkat etmeliyim ki? Öyle değilse, o zaman da sen "doğru" rölativist değilsin.

Öğrenciler bazen rölativizme inandıklarını itiraf ederler. Bu söyledikleri doğru olsa, onlara düşük not verilmesinden yakınmamaları gerektiği işaret edildiğinde, itiraflarının saçmalığıyla karşı karşıya gelirler. "Denemelerimiz iyi" diye ısrar ederler, ben de "Kesinlikle" derim, "ama göreceli olmayan kesin bir değer yoktur, denemeleriniz, şu an nasıl hissettiğime bağlı olarak düşük notu hak ediyor."

Radikal sol kanattan birçok kimse ahlaki göreceliğin yanındadır; çünkü diğer insanların kültürel kimliklerine saygı duymak isterler. Rölativizmleriyle, kadınların örtünmeleri için zorlanmaması, genital sakatlanmaya katlanmamaları ya da ölene dek taşlanmamaları gerektiği hükümlerini bağdaştırmaya çalışmak onları çıkmaza sokar. Elbette, Batı toplumlarında da birçok hastalıklı durum olduğunu eklememe izin verin: Çocukları ya da erkekleri olduğu için veya erkekleri olmadığı için baskı hisseden kadınlar var.

Geleneğe ve kültüre saygı duymak dendiğinde, tüm kültür ve geleneklere saygı duyulması gerektiği düşünülmemelidir. Böyle bir saygı, bazı saygıların sadece göreceli olarak değil, tamamen doğru olduğunu ima eder. Bilmece, sınırın nereye çizileceğidir ya da aslında çizilmiş sınırları bulmaktır.

* * *

Antik Yunan sofisti Protagoras, tam olarak genişlemiş, genişleyen rölativizm için ana kaynak olarak görülür. "İnsan her şeyin ölçüsüdür" der. Bir şeyin doğruluğu, birisi "için" doğru olup olmadığı meselesidir. Onun için, "Bu doğrudur, nokta!" diye bir şey yoktur. Hızlı (ve doğru) tepki, rölativizmi savunmayı öneren herhangi bir argümanın konumuna şaşarken Protagoras'ın iddiasının konumunu merak etmektir. "Tüm doğrular görecelidir." Bu göreceli mi, değil mi? Bunlardan ikincisi doğruysa, o zaman kendini çürütür; öyleyse bunu reddetmeliyiz. Birincisiyse ve sa-

dece şu anlama geliyorsa; "Benim için, Protagoras olarak, tüm doğrular görecelidir" şöyle yanıt vermeliyiz; "Hepsi iyi hoş da Bay Protagoras, peki senin bu söylediklerine neden dikkat edelim ki? Sonuçta, olayların seni nasıl etkilediğini anlatıyorsun, nasıl olduklarını değil."

Bay Protagoras ayaklarını yere vurur ve bağırır: "Ama ben bütün bunları düşünmüş ve görmüş... Büyük Protagoras'ım!" Ancak yine de tereddüt eder. Tutarlı olarak söyleyemediği şeyi bizi etkilemek için söylemesi gereklidir; diğerlerinden daha iyi olan argümanlarını söylemeye ihtiyacı var; sadece kendisi için göreceli olmayan bir şeyler söylemeli. Şeyi şeyi... doğruyu görmüş olduğunu söylemeye ihtiyacı var. Nokta.

Ahlaki bir rölativisti bağıran, işkence gören masum bir çocuğun önüne koyun. Yapılan şeyi, hâlâ, sadece "göreceli yanlış" olarak değerlendirip değerlendirmediğini sorun.

Genişletici bir rölativisti, ilerleyen bir ekspres trenin önüne, raylara koyun. Ölmek üzere olmasını, hâlâ, gerçekten de sadece "göreceli doğru" olarak değerlendirip değerlendirmediğini sorun.

21. EVLİYALAR, GÜNAHKÂRLAR VE CANLI BOMBALAR ⇨

22. BİRAZCIK ZENGİN ⇨

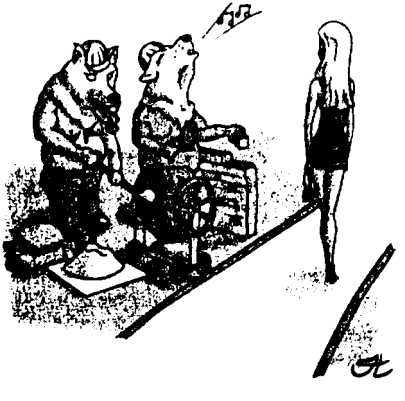
31. BU NOTU OKUMAYIN ⇨

13
KURTLAR, ISLIKLAR VE KADINLAR

Kasap, fırıncı ve şamdan yapıcılar -veya bu konu için, hemşireler, hakimler ve temizlikçiler- genellikle, (terimi tanıtmam gerekirse) "iş objesi" olarak kullanıldıklarına sövüp saymazlar. Şimdilerde bazı kadınlar, özellikle de şu feminist kıyafetleriyle süslenmiş olanlar, *seks* objesi olarak muamele gördüklerine sövüp sayıyor, öfkeleniyorlar. Erkeklerin kendilerine (her zaman olmasa da) genellikle işte, sokakta ve hatta yatakta bile manalı bir şekilde baktığını ileri sürüyorlar. Erkekler, sanki kadınlar ırzına geçilecek ve bir kerede yenip bitirilecek etlermişçesine, onlara saldırmaya hazır kurtlardır. Gerçekten de, cinsel ilişkilerin konu olduğu yerlerde kadının olduğu görülür, ama:

> Bir şehvet objesi olarak o, şehvet dindirildiğinde, tüm suyu emilmiş bir limon gibi kenara atılacaktır... Ahlaka bağlı tüm güdüler işlevini keser; çünkü şehvet objesi olarak o, bir eşya hâline gelir ve ona herkes böyle muamele edebilir.

Tuhaf bir biçimde, bu alıntı, -hiç kuşkusuz biraz değiştirmeyle- uç noktadaki bir feministten değil, on sekizinci yüzyılda yaşamış büyük Alman filozofu Immanuel Kant'tandır. Bu sanki direkt sadece kadınlara yapılan bir cinsel muameleymiş gibi görüsün diye yorumu biraz değiştirdim; ama Kant cinsiyet ayrımı yapmaz: ona göre, cinsel ilişkilerde hem erkekler hem de kadınlar objeymişçesine muamele görür. Birbirimizi, yalnız sonlarımıza giden yollar olarak kullanırız, sonlarımız cinsel hazdır, birbirimizi yalnızca katıksız enstrümana indirgeriz.

İnsan sevgisi -temiz kalplilik, düşkünlük, diğerlerinin mutluluğu için tasalanmak- imdada yetişiyor. Cinsel aşk insan sevgisiyle birleşince heteroseksüel evliliklerde her şey daha iyiye gidiyor. Evlilik anlaşması, sözleşmeyi yapan çiftlere eşit olarak birbirlerinin cinsel organlarını ve kapasitelerini hayat boyu karşılıklı kullanma hakkı verir. Evet, maalesef, tensel zevklerle az ilgilenen Kant'ın, romantik olmayan yollarla cinsel isteği, "bizim ve diğerlerinin yalnızca genitalinin kullanımı için"miş gibi yazmış olduğunu itiraf etmek gerekir.

Kadınları (ve tabii erkekleri de) sıkıntıya sokan sadece yatak zamanı değildir. Sokakta, işte veya oyunda bazı kadınlar, insandan çok cinsel obje olarak değer gördüklerini hissederler. Balıkların suda yaşaması gibi, kadınların da cinsel nesneleştirme içersinde yaşadıkları söyleniyor. Cinsel nesneleştirme ne kadar yaygın değilse de, böyle bir durum olduğunda bazı kadınlar hâlâ endişeleniyor. Bu endişe daha ziyade şaşırtıcı: insanları sık sık kullanırız, yine de kendilerini kötüye kullanılmış ya da nesneleştirilmiş hissetmezler. Üstelik cinsellik söz konusu olduğunda, birçok kadın ve erkek, kendi cinsel çekiciliklerine dayanan övgülere değer verir.

Seks objesi olarak muamele edilmekle ilgili tüm bu yaygara nedir?

Seks objesi olmak, genellikle erkeklerin arzularının objeleri olarak, kadınlar hakkında yazılır. Kötü muamele, homoseksüel ve diğer ilişkilerde de çok yapılır ama

kolaylaştırmak için heteroseksüellerde kalalım. İşte, temel ve deneysel olarak, kadınlara tipik seks objesi olarak davranılıp davranılmadığı sorusu önümüzde. 'Seks Objesi'nde çeşitli özellikler kümelenmiştir. Bazen sadece başkalarının kullanımı veya zevkleri için bir araçmışçasına muamele görmeyi gerektirir. Bazen kadının deneyimleri ve özgür seçimlerinin pek de önem taşımadığı; bazen kadınların sanki özgür iradesi, mantık ve ilgileri yokmuş gibi davranıldığı; bazen de onlara tecavüz edilmesinin kabul edilebilir olduğu düşüncesi vardır. Bazense onun cinsel karakteristiğinin yerine konabilir başkalarının olması baskısı vardır. Bu kümeleme, bu soruya kolay cevaplar vermeyi zorlaştırıyor. Hadi bazı kıyaslamalar yapalım.

Erkek inşaatçılar yanlarından geçen çekici kadına sadece onun cinsel cazibesi için ıslık çalarlar. Ona bir insan olarak değil de, bacaklar üzerinde duran bir et parçası, yerine benzeri veya daha iyi kalitede bir şeyler konabilecekmiş gibi muamele edilir. Ayrıca, (çoğu kez verilen) bu örnek, bazı insanları duyarsızca iş objesi olarak kimlikleştirir; inşaatçılar, kısmen fiziksel karakteristikleri sayesinde çalıştırılır, yerlerine başka birileri konabilir, zaten genelde de konur. Durup bizi alsınlar diye taksi şoförlerine ıslık çalınır, eğer taksi doluysa, ikinciye ıslık çalınır. Bunlar yine de zayıf paralellikteki örneklerdir: kadın olmak bir meslek değildir ve yürümek de genelde mesleki bir rolü gösteren bir şey değildir. Üstelik inşaatçılar ve taksi şoförleri sadece araç değil, amaç olarak da bilinirler. Onlar, kendi istekleriyle mesleğe alınmış olarak görülürler (ne kadar kendi istekleriyle alınırlar, o

da ayrı bir tartışma konusudur); onları kullanarak, fark edilen ilgi alanlarını destekliyoruz.

Uyarılar ve cevaplar gerekli. Muhtemelen taksi sürücülerine, taksinin bir parçası gibi değil, insan gibi davranıyoruz -ve öyle davranmalıyız-; fakat onları fiziksel yatkınlıklarından (sürme kabiliyetlerinden) ötürü özellikle seçiyoruz. İnşaatçıları kaslarından ve inşaatçılık kabiliyetlerinden dolayı seçiyoruz; ama aynı zamanda onlara obje gibi davranmıyoruz. Bir kadına yuvarlak hatlarından ötürü ıslık çalınıyorsa, bu herhangi bir ilişkiyle sonuçlanmayacak, sadece "kıvrımlı bir şey olarak" muamele görecektir. Kadınların bile ilk görüşte âşık oldukları bilinmektedir; yine de erkeklere görünüş olarak çekici bir obje muamelesi yaptıkları sonucuna varmamalıyız. İnsanları bedenlerine göre tanımlamak, fiziksel özellikleriyle onlara cezp olmak, onları kas güçleri için işe almak veya bazılarına mantıklarından, zekâ güçlerinden dolayı danışmak, bizi onların bedenlerinden veya fiziksel karakteristiklerinden, güçlü kaslarından veya akıl yürütmeciliklerinden başka bir şey olmadıklarını düşünmeye itmemelidir.

'Seks objesi' şikâyeti *bazen* haklı çıkar. Başka gerekçelere dayanması gereken iş terfi kararları için, kadının cinsel çekiciliğinin esası oluşturduğu durumları düşünün. Kadınların işlerini yapmaya çalışırken, cinsel cazibeleri yüzünden nasıl da rahatsız edildiği durumları düşünün. Zalim erkeğin, kadının kendini savunmasız hissetmesine sebep olan dik bakışlarını kadına diktiği durumları düşünün.

Burada bile, uyarıların devreye girmesi gerek. Kimse ciddi ciddi birçok erkek ve kadın giysisinin cinsel çekiciliğe dikkat çektiğini ve terfi imkânını artırdığını düşünmez. Kimse ciddi ciddi birçok kadın ve erkeğin sosyal olaylarda -işte olsun, oyunda olsun- çekici bulunduğunda bunun hoşuna gitmediğini düşünmez. Bu eğlenceli olabilir (böyle duydum). Problem; flört, davet ve imalar uygun olduğunda bunları değerlendirmektir. (Bazı erkekler gibi) bazı kadınlar ıslık çalınmaktan memnun.

* * *

Cinsel tutku sancısıyla ilgili olarak, 'seks objesi' şikâyetiyle ne yapmalıyız?

Cinsel ilişkiler genellikle dünyevidir, hâlâ çoğu zaman çeşitli karmakarışık hareketler gerektirir. Genellikle ne erkekler ne de kadınlar kendilerine cinsel partner olarak pasif *objeler* aramakta. Cinsel ilişki boyunca, eğer her şey yolundaysa, daha sonradan karşılıklı tahriki artırabilen partnerimizle birlikte tahrik oluşumuz vasıtasıyla, durumumuzun büyük ölçüde farkındayızdır; deneyimler kaleydoskopu. Bu, birbirimizi yalnızca et olarak görmeye çalışırken, bazılarını, bilinçli deneyimleyen özneler olarak kendimiz ve partnerimiz arasındaki gizemli etkileşimi vurgulamaya iter. Bazı feminist yazarlar zorunlu bir asimetri görürler. Erkekler baskın olmakla bağdaştırılmıştır; içe girmek şiddete, vahşiliğe, kadınların boyun eğdiği bir işe benzer. Hakikaten böyle olabilir; erkeklik metaforları için de sarılmış, bastırılmış, bitirilmiş, kendini kaybetmiş

ve teslim olmuş ifadelerini aynı derecede kullanabilirdik. Bazı feminist yazarlar, sado-mazoşist eylemler dâhil olmak üzere, cinsel partnerler arasındaki rızanın farkında değilmiş gibi görünüyor. Kadın fahişeler ve onların müşterisi olan erkeklerin cinsel eylemler ve karşılıklı tahrikleri arasındaki farkı unutuyor gibi görünüyorlar.

Fetiş sahneler ve sado-mazoşist sekse artan ilgiyle birlikte, belki de genelleştirilmiş, belirsiz ve yanıltıcı seks objesi konuşmalarına, kadınları kurban olarak gören konuşmalara karşı direnmeliyiz. Belki de, insanların seks de dâhil herhangi bir konuda karşılıklı rızasına dayanan ve kimseyi izni olmadan incitmeyen John Stuart Mill'in "Özgürlük Prensibi"ni daha fazla dikkate almalıyız.

Cinsel ilişkilerde, kadınlar ve erkekler, çeşitli durumlarda her tavra razıdır. Feministler kadınların rızasının gerçekliğine karşı çıkmadan önce, "kadınlar 'evet' ya da 'hayır' dediğinde, aslında bunu kastetmedikleri görüşünün artık pek de doğru olamayacağını söylemeye değer.

⇦ 8. BENİ YARIN DA SEVECEK MİSİN?

17. KIZ, KAFES, ŞEMPANZE ⇨

14
SAKIN SÖYLEME, PIKE!

BBC kanalının, *Dad's Army* dizisinde, İkinci Dünya Savaşı'nda bir part-time British Home Guard ekibi Britanya'nın savunmasına yardım eder. Yerel banka müdürü Mainwaring, bu ekibin kendini beğenmiş lideridir. Pike ise genç ve saf bir askerdir. Ekip kuşkusuz yanlışlıkla, birkaç Alman askerini esir alır. Pike saldırganca ve çocukça birkaç şey söyledikten sonra, İngilizce konuşan Alman lider Pike'a adını söylemesini emreder; böylece, Üçüncü Hükümet galibiyetten emin olduktan sonra, Pike'ın hakkından gelinebilir. Flaş patlaması kadar kısa bir sürede, Kaptan Mainwaring -karşısında onu dinleyen düşmanı varken- şöyle bağırır: "Sakın söyleme, Pike!"

Bu sahne Britanya televizyonunda komikler arasında en popüler sahnedir. Mizahın bir bölümü, Mainwaring'in düşmanın Pike'ın adını öğrenememesini garantiye alma girişiminden -bu girişimle düşmanın Pike'ın adını öğrenmesinden- oluşuyor. Mainwaring askerin adının 'Pike' olduğunu dile getirmemesine rağmen, Pike'a ismini açığa vurmadan sessiz kalmasını söylerken onun adını kullanıyor. Eylemi, kastettiği şeyin aksi. Amacı düşmanı bilgisiz bırakmakken, eylemi, düşmanı bilgilendirici. Talimat, bilgi niteliğinde bir saçmalığa yol açıyor.

Şimdi de tamamıyla farklı görünebilecek bir şey. Yakın arkadaşım Zoe'nin durumunu düşünün: 'Riga, Litvanya'nın başkentidir; fakat Zoe böyle olduğunu düşünmüyor.' Riga'yla ilgili olan ilk bölüm doğrudur ve ikinci bölümle ilgilidir, Zoe'nun konuyla alakalı görüşü hakkındadır. (Bunun gerçekten de onun görüşü olduğunu farz edelim.) Şimdi, Zoe'ya aynı gerçeği söyletmeye çalışalım: "Riga, Litvanya'nın başkentidir; ama ben böyle olduğunu sanmıyorum." İkisinde de Riga hakkında aynı şeyi söylüyoruz; sorun Zoe'nun konu hakkındaki görüşünde gibi duruyor: düşündüğü veya inandığı şeyde. Benim ağzımdan çıkan şey mantıklı; fakat Zoe'nun söylediği saçma. Kendinizi, içtenlikle böyle-böyle bir şey olduğunu iddia eden ama aynı zamanda içtenlikle bunların böyle olmadığını veya buna inanmadığını söyleyen birinin yerine koymaya çalışın.

Burada sıra dışı bir durum söz konusu. Bazen absürt olmaz: İki sesle konuşuyor olabilirsiniz. Tren spikeri olarak "Tren zamanında gelecek" deyip hemen sonra yumuşak bir ses tonuyla "Trenin zamanında geleceğini

düşünmüyorum", "Buna inanmıyorum" diye eklemeniz bir şaşkınlık ifadesi olabilir: "Piyangoyu kazandım ama hâlâ inanmıyorum buna!"

Doğru olan bir şeyi söylemek nasıl saçma olabilir?

1940'larda Cambridge'de, G. E. Moore bu bilmeceyi inanç açısından sundu. Wittgenstein, kelimelerimle olan ilişkim, diğer insanların bu kelimelerle olan ilişkisinden tamamen farklı iddiasında bulunarak bunun önemini vurguladı. "Zoe bunu düşünüyor" veya "O buna inanmıyor" gibi ifadeleri kullanarak Zoe'nun psikolojik durumları hakkında seve seve konuşabiliriz; fakat Zoe birinci şahıs olarak, şimdiki zaman kipiyle konuştuğunda, örneğin "Bence Wittgenstein mirasını bağışladı" derse, kendi psikolojik durumunu belirtmiyor; bunun yerine, biraz tereddütle, Wittgenstein hakkında bir şeyler diyor.

Şu durumu düşünün: Yağmur yağıyor ve bir otobüs beklemenin anlamlı olup olmadığını düşünüyorsunuz. Otobüs durağındaki kadın sizle tartışmayı kesiyor ve "Eminim ki birkaç dakika sonra otobüs burada olacak" diyor. Bir süre sonra otobüs falan gelmiyor, yanlış yorumlamasına ve sizi yanlış yola soktuğuna dikkat çekerek, muhtemelen istemeyerek ona meydan okuyorsunuz. Eğer "Sana sadece kendi psikolojik durumumu -katiyet ve inanç durumumu ve olacağını ciddi bir biçimde düşündüğüm şeyi- anlatıyordum, otobüsün ne zaman geleceğini değil" diye bir karşılık verse, bu mantıksız olmaz.

"Düşünüyorum da...", "...-a inanıyorum", "Eminim ki..." ve ayrıca "... olduğunu zannetmiyorum", "...-a inanmıyorum", "...-dan emin değilim" gibi kalıplar insanların genellikle dünyadaki bir şeyler hakkında, kesinlik ya da tereddüdün derecesini çeşitlemek için kullandıkları ifadelerdir. Zoe'nun hem Riga hem de onun inanç eksikliği hakkında gibi görünen hükmü şu söylediğine yakındır: 'Riga Litvanya'nın başkentidir; fakat [duraksayarak] Riga Litvanya'nın başkenti değildir." İkinci kısımda Zoe, (duraksayarak da olsa) ilk kısmı söylemiş olan kendine karşı konuşuyor. Aynı Zoe'nun ifadesi gibi, Kaptan Mainwaring'in talimatı da bilgi niteliği taşıyan bir absürtlük üretti.

* * *

Moore'un fark ettiği ve Wittgenstein'ın vurguladığı bu acayiplik, psikolojik ifadenin birinci şahsın (geçmiş veya gelecek zamanla değil) şimdiki zamanla kullanımıyla meydana gelir. 'Riga Litvanya'nın başkentidir; ama ben önceden buna inanmazdım' ifadesi saçma değildir. İnancın bir özelliği de şudur: Eğer bir şeyin öyle olduğuna inanıyorsanız, o zaman o şeyin öyle olduğunun doğru olduğuna da inanırsınız. Dolayısıyla, birinci şahsın şimdiki zamanında, "yanlışlıkla inanmak" diye bir kullanım yoktur. Riga'nın Macaristan'ın başkenti olduğu konusunda yanlış inanca sahip olabilirdim ve diğerleri de bunu bana ifade edebilirdi ama ben "Riga'nın Macaristan'ın başkenti olduğuna yanlışlıkla inanıyorum" diyemezdim.

Birinci şahsın şimdiki zamanının acayipliğinin kullanımı Wittgenstein'dan beri fazlasıyla incelenmekte; özellikle de J. L. Austin tarafından incelendi. Bir isim koymak için "Bu gemiye *Matilda* ismini veriyorum" demem sadece ne yaptığımı tanımlamaz, isimlendirme yapıldığını da ifade eder. "Yalvarırım", "Söz veriyorum", "Emrediyorum": bunlar da 'gerçekleştiriciler' olarak bilinenlere ek örneklerdir.

"Riga'nın Macaristan'ın başkenti olduğunu *iddia ediyorum*" ifadesini düşünün. Bana yanıldığımı söylüyorsunuz: Riga Macaristan'ın başkenti değil. Hata suçlamanızı reddediyorum. "Ben sadece Riga'nın Macaristan'ın başkenti olduğunu iddia ettiğimi söyledim, Riga'nın Macaristan'ın başkenti *olduğunu* değil." Bu haklı bir karşı saldırı mıdır?

Bu kitabın önsözünde önerildiği gibi, "İddia ediyorum ki..." ile başlamak, her zaman doğruyu söyleme yolu mudur?

⇦ 4. ÖYLE OLSA SÖYLERDİ, DEĞİL Mİ?

31. BU NOTU OKUMAYIN ⇨

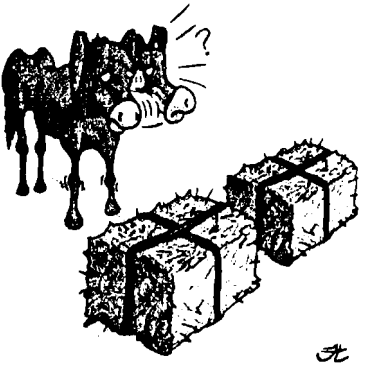
15
SEÇ SEÇEBİLİRSEN!

Geçmiş yüzyıllarda, vadi ve tepelerde dolaşırken bir eşeğe rastladım; öyle ince, öyle cılızdı ki sağlığı için endişelendim. "Ah, Eşek!" dedim, "Çok zayıfsın, çok üzgün, solgunsun; neden yemek yemiyorsun? Kör müsün? Şurada, işte şurada, tam şurada, solunda bir balya saman var -altın sarısı- ve birkaç adımla, tüm bir balya kolayca senin olacak." Ben konuşurken, eşeğin gözlerinin sağa sola nasıl kaydığını gördüm.

"Merhametli efendim" dedi Eşek, "Keşke her şey bu kadar kolay olsaydı. Doğrusu, solumdaki bir balya altın renkli, dolgun samanı rahatlıkla görebiliyorum; fakat anlamıyor musunuz? Sağımda aynı renkte ve aynı dol-

gunlukta, kesinlikle diğerinin aynı olan bir başka balya daha var."

"Bu doğru" dedim, "Fakat bu da zayıf ve çok aç, zavallı sen için daha iyi, değil mi? İki balyan var, hangisini seçersen o senin akşam yemeğin olacak. İkisi de aynı çekicilikte değil mi sevgili Eşek?"

"Kesinlikle problem de burada, sevgili efendim" diye inledi Eşek, gözleri yine sağa sola kayarken. "İkisi de aynı özellikte, birbirinden ayıramazsınız. İkisi de aynı dolgunlukta, ağırlık ve boylarında, altın renklerinde, her şeylerinde birler. İkisi de benden aynı uzaklıkta duruyor."

"Evet?" kafam karışmış ve şaşkına dönmüş bir biçimde ona baktım; çünkü kafam karışmıştı ve şaşkına dönmüştüm.

"Görüyorsunuz" diye iç geçirdi Eşek. "Birini diğerine tercih etmek için bir sebebim olmalı; ama sebebim yok. İki balya da eşit çekicilikte ve gerçekten eşit."

Eşek'in durgun ve soğuk iniltisinden biraz yorulduğum için "İkisini de ye!" diye tersledim onu.

"Bana kızmayın, efendim. Ben makul bir eşeğim. Önce hangisini yiyeceğime karar vermek için bir sebebe ihtiyacım var." Anırırken gözle görünür bir biçimde aç ve güçsüzdü.

"Sebepsiz hareket et" dedim.

"Efendim, rasyonel var oluşların eylemler için sebebe ihtiyaçları vardır. Yoksa onları ne motive edebilirdi?" dedi ve acınacak cevabı böylece gelmiş oldu.

"Açlık" diye fısıldadım; fakat bundan sonra Eşek'le akıl yürütmenin aptal olduğunu biliyordum. Yere düşüp olağanca zavallılığıyla anırmasına rağmen güzel ve dinç bir eşekti, şimdi nazikçe anırıyordu. İşlem düşünüldü. Yığınlardan birini getirip önüne koyacaktım, böylece birini yemesi için bir sebep olacaktı, diğer yığın da ondan biraz ötede kalacaktı ve hiç yürümeden kendine yakın olanı yiyecekti.

Gözlerim sağdan sola fır döndü ve birdenbire, hangi yığını alıp onun önüne koyacağıma karar veremediğimi fark ettim.

Hareketin bir yönü yerine,
diğer yönünü seçmek için
her zaman bir sebebe
ihtiyaç duyuyor muyuz?

Ortaçağ'da yaşamış bir Fransız mantıkçısı olan Jean Buridan bu bilmeceyle bağdaştırılmıştır; bu yüzden bu

bilmece de geleneksel olarak "Buridan'ın Eşeği" olarak bilinir. Buridan'dan yüzyıllar sonra Leibniz, onun yeterli sebep prensibini, yani "rasyonalitenin doruğu"nu daha da ileri sürdü. Yaptıklarımız da dâhil olmak üzere her şey için yeterli sebep gereklidir. Tesadüfen Leibniz, prensibi, olmazsa olmaz bir varlığın yani Tanrı'nın varlığını savunmak için kullanır. Tanrı'nın zorunlu varlığı, âlemin varlığını açıklayabilmek için yeterli olan tek sebeptir. Peki, Tanrı'nın var olması için yeterli sebep nedir? İşte, o gerekli bir şekilde vardır ve kendisi, varlığının yeterli sebebidir.

Buridan'ın Eşeği, genellikle hatırlanandan daha çok dallara ayrılıyor. Eşek'e yalnızca bir balya verebildiğimi varsayın: hangi samanı önce ısıracağına karar vermesi için bir sebebe ihtiyacı olacak. Doğru, bir saman diğerinden daha yakın ya da daha dolgun olabilir; fakat birini diğerine tercih etmek için bu yine de yeterli bir sebep midir? Bu yalnızca seçenekler arasındaki farkı bulma konusu değildir -orijinal yığınlar farklı yerlerde; biri sağda, biri solda- fakat farkı bulmak bizim ne istediğimize bağlıdır. Mantıklı olmak adına, yaptığımız her şey için yeterli ve konuyla ilgili sebeplerimizin olması gerektiği doğru mu?

Cevap, sebepsiz davranabildiğimiz ve bazen sebepsiz hareket etmemiz gerektiğidir. Mantıklı olmak için, bazı durumlarda mantıksız davranmalıyız ya da daha doğrusu, mantık olmadan, yani davranışların her özelliği için bir nedene ihtiyaç duymadan hareket etmeliyiz. Eşek'in, yemek için açlıktan kaçınmak gibi yeterli bir sebebi var ve bu da hem sağdaki hem de soldaki balyayı yemek için mükemmel ve yeterli bir sebep. Hatası, balyalardan birini seçmek için bir sebebe ihtiyacı olduğunu düşünmesi.

* * *

Sebepleri, bizi harekete geçiren güçler olarak düşünürsek, bu cevap hâlâ yetersiz kalabilir. Solu sağa tercih etmek için (ya da tam tersi için) bir nedenimiz olmadan, bacaklarımıza bir şekilde adım attırmayı öbürüne tercih edecek güçten yoksunuzdur. Buna rağmen, bu, sebeplerle hedefleri karıştırmaktır. Vücudumuzun hareket etmesine sebep olan olaylar ve bunların verdiğimiz sebeplerle nasıl alakalı olduğu hakkında elbette şaşkınlığa düşebiliriz. Belki de yaptığımız her şeyin bir sebebi olduğuna ve bu sebeplerin de sebepleri olduğuna inanmaya yönlendiriliyoruz. Üzerimizde aynı etkiyi bırakan ve aynı nörolojik değişimlere sebep olan, ikisine de eşit eğilim göstereceğimiz ve Eşek'in geçirdiği felce bizi de yönlendirecek kadar benzer olan iki balyanın varlığı mümkündür. Spinoza'nın esprisi gibi, bu konumda aptalı oynamalıyız: insan olarak, seçimler eşit önem teşkil etse bile hâlâ seçim yapabiliriz. Ya da yapabilir miyiz?

Deneyin bunu. Seçenekler arasında seçim yapamaz durumdaysanız, artık yapacak bir şeyiniz var; ne olur ve ne nasıl olur?

27. TAVUK! TAVUK! TAVUK! ⇨

⇦ **11. SÜRPRİZ İDAM GÜNÜ**

32. GİZEMLER ⇨

16
SADECE KENDİMİZE YARDIM EDİYORUZ

Burada John Aubrey'in izniyle, on yedinci yüzyılda yaşamış siyaset felsefecisi Thomas Hobbes hakkında birkaç kelime var. İnsanlar Hobbes'u okuduklarında, genellikle ona ısınırlar.

> Son derece cömert, kelimenin tam anlamıyla bir yardımseverdi. Bir gün, hatırlıyorum da, Strand'da giderken, fakir ve hâlsiz bir adam sadaka vermesi için ona yalvardı. Merhamet ve acımayla bakan gözleriyle onu dikkatle inceleyip elini cebine attı ve ona altı peni verdi. Yakınlarda duran bir rahip

(Dr. Jaspar Mayne) "Bu, Hristiyanlığın bir emri olmasaydı, yine bunu yapar mıydın?" diye sordu. "Evet" dedi. "Neden?" diye sordu diğeri. "Çünkü" dedi, "o yaşlı adamın perişan hâlini düşünürken acı içindeydim ve şimdi sadakam ona biraz rahat ettirecek ve bu beni de rahatlatıyor."

Böyle hikâyelerden genelde çıkarılan ders, kendi çıkarımız dışında asla hareket etmediğimiz, yani bencilliğimizdir. Diğerlerine ara sıra yardım ettiğimiz doğru ama bu onları ıstırap içinde görmemizden kaynaklanan ıstırabımızdan kurtulmak içindir yalnızca; yani bizi motive eden, çektiğimiz acıdır.

İşaret edilen hikâye, çelişkili görünüşe rağmen, tüm eylemlerimizin gerçekten de kendini düşünen veya bencil olduğudur. Çocuğunu korumak için yanan eve koşan anneyi motive eden korkudur; çocuğunun ölmesine izin verdiğinde yaşayacağı duygunun korkusudur. Hayatlarını Tanrı'ya kurban eden evliyalar, kendi Hristiyan inançlarını savunarak, cehennem yerine cennetteki ahirete olan arzuyla motive olurlar. "Görev dışı" ateistler gönül rızasıyla evsizlere yardım ederler ve sadece bu yüzden kendilerini iyi hisseder ve belki komşularını da kendilerine hayran bırakırlar.

Nihai düşünce, eğer yukarıdakini sorgulamaya cesaret edersek, bir eylem gerçekleştirdiğimizde biraz motivasyonumuz olmalı ve bu da gösteriyor ki, bunu yapmak istiyoruz ve böylece istediğimizi elde etmek için eylemde bulunuyoruz. Fakat isteklerimizi tatmin etmek için bir

şey yapıyorsak, bencil davranıyoruz demektir. Bu her şeyi içeren argümandır. İstediğimiz şey çıkarlarımıza uymayabilir; yani uslamlama, yapmak istediklerimiz veya kendi çıkarımız için aldıklarımızla daima nasıl uyum içerisinde olduğumuzu açıklamalı.

Herhangi bir şeyi çıkarcı olmayan bir şekilde yapmak mümkün mü?

Çeşitli felsefi bilmeceler durumun "gerçekte" ne olduğuna dayanır. Seminer odasının dışında "gerçek" gözüyle bakılandan kökten farklı olsa bile, garip bir şekilde öğrenciler -ve bazı felsefeciler- felsefe seminerlerinden "gerçekten" öyle olanı çabucak kavramış ya da anlamış görünürler. Günlük yaşamımızda birinin bir şeyi gerçekten bildiğini söyleyebildiğimize veya özgür olup olmadığını bilmemize rağmen, belli filozof ve öğrencilerin, hiçbir şeyin "gerçekten" bilinemeyeceği, hiçbir şeyden kesin olarak emin olunamayacağı veya özgür olmadığımız düşüncesine varmaları, üzerinde çok düşünüldükten sonra varılacak bir sonuç gibi görünmüyor.

Asla sadece "gerçekten" diğerlerini düşünerek bir şeyler yapmadığımız iddiasından ne çıkarmalıyız? Etrafımızdaki kanıtlara değer biçtiğimiz ampirik bir iddia olabilir, öyleyse, yanlış gibi duruyor: insanlar olaylarda, diğerleriyle tamamen ilgisiz gibi görünüyorlar. Yine de kişisel çıkar iddiası, çürütülemeyecek bir metotla ileri gidiyor. Özverili eylemlerin hangi örneğini verirsek ve-

relim, karşılığı şu olacaktır: "Ah, eğer o böyle X yaptıysa, o gerçekten de X'i yapmak istediği için böyle oldu ve o kendi çıkarına düşkündü." Yalnızca bunları yapmayı istemek, yapan kişinin fedakâr değil, bencil olduğunu göstermeye yeterli olduğu için özgecilik ve sadece başkalarının yararına eylemde bulunmak varlığın reddi gibi görünüyor.

Birkaç yıl önce, Bayan Thatcher'la hastane krizi hakkında röportaj yapıldığını gördüm: hemşireler greve devam ediyorlardı. Bir an, Bayan Thatcher "Ama hemşireler grev yapmaz ki..." dedi. Röportajcı şaşkına döndü. Ekrandaki Trafalgar Meydanı'ndaki hemşirelerin pankart sallarken, grev yaptıklarını anons ederken çekilmiş fotoğraflarını işaret etti. "Ah" dedi Bayan Thatcher, "onlar gerçek hemşireler değiller ki..." Eğer bir hemşire grev yaparsa, kimse onu "hemşire" olarak sayamaz, göremez.

İnsanlar bize, tüm hareketlerimizin gerçekten de kendi çıkarımız için olduğunu söylediğinde, -dilbilim hükmünce gerçekleştirilen ilginç bir deneysel iddiadan yola çıkan- hareket muhtemelen iş başında kalır. Eğer bu deneysel bir iddia ise, bunu test edelim. Anneler çocuklarını sadece gelecek korkusu duydukları için mi koruyorlar? Neden buna inanılır? Birinin hayatını bir sebep için kurban etmesi doğruysa, bunu gerçekten de kendi yararı için mi yapıyor? Buna neden inanılır? Bize bunları gösteren kanıt varsa hadi görelim; ama tüm özgeci eylemlerin, hatta bilinçsizce gerçekleştirilenlerin bile mutlaka

bencilce olması gerektiği (nereden geldiği belli olmayan) teoriyi kullanmayalım.

***

Richard Dawkins'in ünlü kitabı "The Selfish Gene"de özetlendiği gibi, günümüzde insanların seviyesinden genlerin seviyesine doğru kaymaya yönelim söz konusu. Elbette genler bencil olabilecek tarzda şeyler değillerdir ve eğer bir metafor aranırsa, genler kendilerini kopyalayarak çoğalttığı için, "kendini beğenmiş" sıfatı daha uygun olabilir. Genetik hususlar bazılarının "özgecilik"ten gerçekte genlerin replikasyon başarısını arttırmak için bir yol olduğu şeklinde bahsetmelerine yol açtı. Bu tehlikeli bir konuşma. Sadece, sahip oldukları bir dizi özellikle var olan insanlar için nedensel açıklamaları olabilir; ama bu, kimsenin özgeci olmak için motive olmadığını göstermiyor. Tam tersi: açıklamalar gerçekten özgeci hareketin nasıl olduğunun açıklamaları.

Tüm insan davranışlarını aynı bencil bota yüklemek - belki de bilinçsiz motivasyon ya da genetik açıklamalar sunan hikâyeler vasıtasıyla- örneğin, bir ödül beklentisi olmaksızın size yardım eden insanlar ve yalnızca ödül söz konusu olduğunda yardım edenler arasındaki önemli ayrımları bulandırır. Evet, şimdi, hangi türü arkadaşınız olarak istersiniz ya da zor durumda kaldığınızda ve kaybolduğunuzda, arabanız da bozulduğunda hangi türle karşılaşmak istersiniz?

Gerekirse, dile ait kale direklerini yıkmak ve tüm insanların bencil olduğu düşüncesini kırmak için ısrarcı

olun; ama sonra bir ücret karşılığı size yardım edenlerle, hiçbir şey beklemeden yardım edenler arasında bir ayrım yapmanız gerekir.

⇦ **10. MARY, MARY, TAM TERSİ**

26. ASLA CENNETE GİREMEYECEKSİN! ⇨

22. BİRAZCIK ZENGİN ⇨

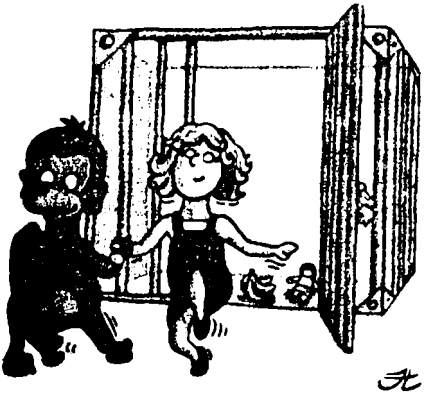
27. TAVUK! TAVUK! TAVUK! ⇨

17
KIZ, KAFES, ŞEMPANZE

Kafese konmuş dört yaşında bir kız hayal edin. Esir alındı, bas bas bağırıyor: ebeveynlerinin adam kaçıran zorbalar tarafından hırpalandığını gördü. Kız, korktuğunu ve zihinsel dayanıksızlığını gösteren bariz hareketlerde bulunarak aşağı yukarı sarsılıyor. Ona ne yapıldığı tam olarak belli değil; ama bazı zamanlar şüphesiz ki fiziksel acı çekiyor. Kafasının tıraşlı yerine teller bağlanmış ve ona yemek ve su verilmesine rağmen, içine bazı haplar karıştırılmış gibi görünüyor.

Muhtemelen sizden siyasi bir eziyet kampını hayal etmenizi rica ettim. Belki de kız, ebeveynleri siyasi zulmü itiraf etmekten korksunlar diye bu stresli şart-

lar altında tutuluyor. Belki de ben size, kaçırılmış ve fidye için tutulan bir kız çocuğunu hayal etmenizi rica ettim. Veya hayal etmenin ahlaki boyutları olup olmadığını soracağım.

Katiyen. Amaçlarım için, Animal Defenders International tarafından yapılmış kısa reklam *My Mate's A Primate* (Arkadaşım Bir Maymun'da) oynayan kafeslenmiş kızın bir bölümünü, bir kız aktrisi hayal ediyorsunuz. Birçok insan, eğer böyle filmlerle karşılaşırlarsa, o sahneleri çılgın hayvan özgürlükçüleri tarafından hayal edilmiş fanteziler gibi görür. Bazı bilim adamları, örneğin şu hayvanlar üzerinde test yapmakla uğraşanlar, haksız duygusal cazibeyi vurguluyor: Üzerinde deney yapılan hayvanların -alışıldık yırtıcı hayvanlarından uzakta, güvende olduklarını ekleyerek- ne kadar iyi bakıldıklarını anlatıyorlar. Birçok insan her cesit testten

geçirilen, kafeslenmiş ve korkutulmuş hayvanların resimlerini görünce şok oluyor. Bazıları hayvan deneylerinin yasaklanması gerektiğini öne sürüyor; diğerleri de bu deneylerin iğrenç olduğunu ama aynı zamanda da insanlığın -aslında hayvanların da- faydalanacağı ilaçların doğru gelişimi için gerekli olduğunu düşünüyor.

Bilmecemiz gerçeklere meydan okumakla yetinmiyor (meydan okumaya dayanmıyor), hayvanlar üzerinde test yapılmasını savunanların tutarlığını ele alıyor. Güvenli ilaçlar gelişmeli diyenlerin haklı olduğunu farz edin. Test edilmemiş ilaçları binlerce hasta insana dağıtmak sorumsuzca olacağından, bu testlerin nihai faydalarının, testleri uygulamaktan kaynaklanan acılara ağır bastığını farz edin. Böyle, toplam sonuçlar bakımından doğruyu ve yanlışı birlikte ortaya koyan bir muhakemenin, sonuçları "doğru ve yanlış" bakımından düşünen insanlar tarafından yürütüldüğüne dikkat edin. Böyle insanlar genellikle ihlal edilmemesi gereken doğrulardan konuşurlar; bununla birlikte, kaçınılmaz sonuçları da sıcak bir biçimde karşılarlar.

İşte şimdi bilmece geliyor. İnsanlığın ilk çağlarında, insanların dünya üzerindeki duygusal ve entelektüel bilinci ve bakış açısı (diyelim ki) yetişkin maymunlardan daha zayıftı. Bazıları yetişkin maymunların dört yaşındaki çocuklarla aynı zihinsel ve duygusal gelişimlere sahip olduklarını iddia ediyor (burada yukarıdaki film ima ediliyor.) Yaş tam olarak ne olursa olsun, hangi hayvan olursa olsun, soru şudur:

Çocuklar üzerinde deney yapılmasına izin verilmiyorsa, neden hayvan deneyleri ahlaken kabul görebiliyor?

Cevap basitçe, "Çünkü çocuklar insandır, oysa maymunlar insan değildir" ise, bu cevabı verenler tür ayrımcılığına maruz kalırlar. Varlıklar arasında "hangi türe ait" oldukları bazında ayrımcılık yapıyorlar, bu da aynen insanlar arasında cinsiyet ve ırk ayrımcılığına benziyor. Irk ya da cinsiyet gibi türün bazı özellikleri, muameledeki farkı haklı çıkarmak için gösterilemediği sürece, böyle bir ayrımcılık da adil değildir.

Kadınlar için değil, erkekler için prostat kanseri taraması sunarken cinsiyetçi olmuyoruz. Açık bir biçimde, erkek ve kadınların belirli farkı, farklı işlemleri de haklı çıkarıyor. İnsanları öldürmeyi reddedip koyunları acı vermeden öldürdüğümüzde muhtemelen ayrımcı değiliz. (Yetişkin insanlar yerine) koyunları öldürürken, içinde plan, umut ve niyetlerle gelecekte de devam etme duygusu barındıran bireyleri öldürmemiş oluyoruz. Şempanzelerin daha az acı çekeceğine dair hiçbir sebebimiz olmadığını ve bu konuda hiçbir farkın olmadığını bilmemize rağmen çocukları değil de şempanzeleri acıya maruz bırakıyorsak, evet ayrımcıyız.

Bu akıl yürütmeye karşılık olan cevaplar, ya test edilen hayvanlar ve insanlar arasında birtakım ahlaki farklılıklar ortaya koymaya ya da tür ayrımcılığını haklı çıkarmaya dayanıyor. Cevap, kendi bilmecesini ortaya atıyor.

Elbette farklar var: çocukların şempanzelere, maymunlara ve diğer birçok hayvana nazaran büyük ölçüde daha fazla zenginleştirilmiş hayata sahip olma potansiyelleri var. Kuşkusuz bu doğrudur; ama potansiyel alınan şey neden bu kadar önemli? Döllenmiş insan yumurtaları insan olma potansiyeline sahip; ama onlara şimdiden insan muamelesi yapmıyoruz ve birçok, birçok insan kürtajı ahlaken kabul edilebilir buluyor. İnsanların görünen ayrımcı davranışlarını açıklayan gerçek bir 'potansiyel' olup olmadığına ve eğer bu onları açıklayacaksa altyapılarının iyi olup olmadığına bakmalıyız. Tüm bunların ötesinde, gelişim gösterecek potansiyelden yoksun, beyni hasarlı bir çocuk da olabilir.

Her ikisi için de uzun süre kalıcı sonuçlar oluşturmayacak türde geçici bir acıdan bir hayvanı kurtarmakla bir çocuğu kurtarmak arasında bir seçim yapmanız gerektiğini düşünün. Birçok insan çocuğu korumanın yapılacak doğru şey olduğunda ısrar edecektir. Fakat acı aynı derecede yaşanacaksa, bu ayrımı ne haklı çıkarabilir? Ve basit bir biçimde, bir çocuğa acı vermenin yanlış olduğunu düşünürsek, tüm yararlı sonuçlardan bağımsız olarak, neden hayvanlar için de aynı düşünce geçerli olmuyor? Bu durumda Jeremy Bentham'ın "Can They Suffer?" ("Acı Çekebilirler mi?") ahlaki sorusu sorulmamalı mıdır? Pekâlâ, bu konuyla ilgili bir sorudur; fakat bu konudaki tek soru bu mudur?

Cinsiyetçiliği, ırkçılığı ve ayrımcılığı biraz daha ileri götürelim. Mesela, "ailecilik" olsun. "Ailecilik" de ahlaken yanlış mıdır? Annelerin kendi çocuklarını diğerlerine tercih etmeleri haklı gösterilebilir mi? Arkadaşçılıktan ne haber? Diğer tanımadığımız insanlar yerine arkadaşları-

mıza düşkün olmak ahlaken yanlış mıdır? Sarışıncılıktan, güzelcilik/yakışıklıcılık, müzikseverlik, milliyetçilikten ne haber? Bu tuhaf örnekler bize, nasıl hissettiğimize bağlı olarak sayısız seçeneğimiz olduğunu ve onlar olmadan muhtemelen insan olmayı keseceğimizi hatırlatmalı. Eğer gelişim gösterecek bir hayata sahip olmak için varsak, bu örnekler bize tercihlerin mazur görüldüğü ve görülmediği durumları değerlendirmemiz gerektiğini hatırlatmalı. Özel hayatında bir kadının sakallı bir erkek tercih etmesi kınanmamalı (yazar burada hiçbir görüş bildirmiyor); fakat bu tercihin yargılamak için kullanılmasına, örneğin, mahkemede hangi adamın (sakallı-sakalsız) doğruyu söylediği konusunda karşı çıkılmalı.

Ayrımcıyız ve bu, kendi içerisinde böyle olmadığımızı da göstermek için paradoksal bir biçimde kullanılabilir. Ayrımcı olarak, bir hayvandan ziyade bir çocuğun acı çekmesi bizi daha çok üzer, böylelikle sonuç olarak kendiliğinden ahlaki bir fark oluşur.

* * *

Dört yaşındaki çocuk, şempanze ya da tavşan neler olduğunu bilmemekten ötürü de acı çeker. Buradan, tamamen gelişmiş rasyonel insanlar yerine çocuklar, şempanzeler ve tavşanlar üzerinde acı veren deneyleri yönetmemek için daha çok sebep bulabiliriz. Bu deneyler insanlığı geliştirmek niyetindeyse, bu amaçtan meyve alan en azından yetişkinlerdir. Üstelik gençler üzerinde bu testleri denemek, muhtemelen, onların gelecek yetiş-

kinliklerini zedeleyecek ya da yaşamlarının kısa sürmesine sebep olacaktır. Burada öneri, çocuklardan yaşlılara dönmemiz gerektiğidir. Test etmek gerekliyse, bir yerlerde ölmeye yakın, diğerleri için kendini feda etmeye hazır insanlar olamaz mı? En azından iyi şeylere sebep olacaklarını bildikleri için acıları azalacaktır.

Buraya kadar önerimiz geri çevrildi (yaşım ve konu itibariyle, şimdi biraz görüş bildireceğim); belki de hayvanların deneylerde kötüye kullanılmasına gözlerimizi kapamayı bırakmalıyız. Ayrıca, tabii ki pek çok yaratığın maruz kaldığı korkunç zararlara da gözlerimizi kapamayı bırakmalıyız.

⇦ 1. SAĞLIKLI OLMANIN TEHLİKELERİ

⇦ 6. BAŞLANGIÇTA

⇦ 13. KURTLAR, ISLIKLAR VE KADINLAR

18
OY! OY! OY?

Seçim günü. Partiler ve adayları arasında hakiki bir seçim olan demokratik bir ülkenin sağlam bir vatandaşısınız. Hangi partinin kazanmasını istediğinizi biliyorsunuz, siz de ona oy vereceksiniz. Ama bu sıkıntı niye?

"Partime destek olmak için gelmek ve başarılı olması için yardım etmek istiyorum. Oy vererek, görevimi yapmalıyım."

Bu, beklenen olaylarda iyi bir sebep olabilirdi; fakat bunun öyle olaylardan biri olmadığına bahse girerim. Kazanan adayın bir ya da birkaç oy farkla kazanacağını düşünmek için hiçbir nedeninizin olmadığı bir seçim bölgesinde yaşadığınıza bahse girerim. Böyle durumlarda, oyunuz bölgenizdeki seçim sonucunda hiçbir

değişiklik yaratmayacaktır. Yaratsa bile, partinizin güç kazanıp kazanmayacağının, tercih ettiğiniz adayın seçilip seçilmeyeceğine bağlı olmasının ne denli imkânsız olduğunu düşünün.

"Tabii ki, oyum küçük de olsa bir değişim yaratacak."

Oy verdiğinizi farz edin. Ne değişiklik yapmış olurdunuz? Eğer adayınız kazanırsa, fazladan bir oyla kazanacak. Eğer adayınız kaybederse, normalde alacağı oydan bir fazla oyla kaybedecek.

"İşte, bu da bir farktır."

Fakat kimin kazandığı ve kimin kaybettiği bakımından hiçbir fark yoktur. Bu bakımdan kaç oyla kaybedip kaç oyla kazandığı da önemsizdir. Kimse bir adayın 29,547 oy yerine 29,548 oy almasının onu daha mutlu yapacak kadar duyarlı olduğunu düşünmez. Kimse, diğer seçmenlerin, sizin oy verdiğiniz adayın ekstra bir oy almasından etkileneceğini düşünmez. Ütü yapmak, kedi okşamak ya da yalnız komşunuzu ziyaret etmek oy vermekten daha iyidir.

"Fakat keşke herkes böyle düşünseydi..."

Zannediyorum ki, ütünüz çok daha çabuk biterdi, kedinizin korkusu yatışırdı ve komşunuz da iyileşirdi.

"Aptal olma. Keşke herkes oy vermemeye karar verseydi, diyorum."

Eğer herkes benim mantığımı takip etseydi, istenmeyen durumlar ortaya çıkabilirdi. Zaten herkes benim mantığımla yola çıkmayacak, benim gibi düşünmeyecektir. Yani "Keşke/eğer herkes ..." testi lüzumsuzdur.

Neden oy veriyoruz?

Yaptığımız bazı şeyler yalnızca çok az fark yaratırlar, belki bizim bile hiç fark edemediğimiz farkları, yani aslında 'fark'tan azını. Çok az fark yaratanlara katılırsak eğer, toplamda büyük farklara katkıda bulunmuş olabiliriz. Su kıtlığı yaşanan zamanda, su kullanımımı azaltmam fark edilmez; ama toplam azalmaya ufacık bir katkısı olur. Halat çekme yarışında, muhtemelen benim eksikliğim takımıma pahalıya patlamaz, onlar yine de kazanırlar. Buna rağmen ben bu oyuna katılarak kazanma şansımızı korumaya yardım ediyorum; takımımın diğer oyuncularının da halata eskisi kadar sert asılmaları gerekmiyor.

Oy vermek farklıdır. Benim oy vermediğimi farz edin. Adayım birden fazla oyla kaybederse, oy verseydim bile yine de kaybedecekti ve oyum onun kazanmasında hiçbir rol oynamış olmayacaktı.

Yine de oy vermek için geçerli bazı sebepler var. Bunu bir vatandaşlık görevi olarak görebilirsiniz. Şu da var ki anlamsız olarak görürseniz bu tuhaf bir görev olurdu. Katılmaktan veya oy verirken görülmekten hoşlanıyor olabilirsiniz. Şüpheci bir şekilde eklememe izin verin: tabii ki anlamsız gördüğünüz aktivitelere katılabilirsiniz; fakat şu yalnız komşunuzu görmek veya çamaşırları ütülemek daha değerli olmaz mıydı?

* * *

Keşke herkes böyle düşünseydi... Bu nakarat ahlak filozofları da dahil herkesi büyüler. Düşünce, erdemin genelleştirilmesi gerektiğidir. 'Oy vermesem ne fark eder veya çimlere basarak yürüsem, çiçekleri koparsam?' diye sormamalıyız. Belki hiç kimse fark etmeyecek. Ama sorulacak soru şudur: "Herkes aynı şeyi yapsa, bu nasıl bir fark yaratırdı?" Bu, bir genelleme testidir.

Genelleme testini parası için bir kere yapmama izin verin. Ciddi bir biçimde düşünmeye başladığımı farz edin; "Ya herkes..." "Ya", tam olarak nedir? Ya diğer insanların çoğunun oy vereceğini bilen insanlar oy vermemeye ve daha değerli şeyler yapmaya karar verse... Gerçekte birçok insanın oy vereceği bilgisinin nasıl hesaba katılacağı ya da hariç tutulacağı hakkında bir karışıklık var. Belki oy veren başka insanlar hakkındaki tüm gerçekleri görmezden gelmeli ve tek oy veren benmişim gibi davranmalıyım. Sonra benim oylamam yüksek, çok yüksek önem teşkil eden, elemenin sonucunu benim oyuma bağlı kılan bir oy olur. Bu doğru olsaydı, oy vermek için hayatımı atardım. Fakat ben oy vermemi o kadar da önemli olarak derecelendirmediğim için bu doğru olamaz.

"Ya"yı tartışmaktan ziyade aslında olana, tüm olasılıklara, olacaklara dönmeliyiz. Diğerlerinin yaptıkları, benim yaptıklarımdan etkilenebiliyor bazen. Eğer ben oy verme zahmetine girmeyecek biri olduğunu iddia eden başkanın partneri, en gözde pop grubunun solisti veya karizmatik bir model olsaydım, diğerleri de benden ilham alıp oy vermeyebilirlerdi. Çoğumuz, böyle ilhamlardan yoksunuz. Yani sonraki seçmelerde ütü

yapmak, kedi okşamak veya komşu ziyareti yapmak vazifemiz olmalı.

Bu argümanı etrafa saçmamanızı şiddetle tavsiye ediyorum.

⇦ 1. SAĞLIKLI OLMANIN TEHLİKELERİ

22. BİRAZCIK ZENGİN ⇨

19
NEREDEYİM?

Nasıl olduğunu bilirsiniz. İşte yorucu bir gün, sonra yolculuk, yavaş, çok yavaş, her zamanki gibi eve doğru ve sıkıcı derecede mecburi. Yağmur yağarken kalabalık treni uzun süre beklemek, bir yandan bozuk paraları tutmaya çalışmak... Eve dönmek, dinlenmek, içmek, nefeslenmek... "Hmmm, hiçbir şey o kadar da kötü değil." Koltukta şöyle bir gerinmek... Ve başka bir yerdesiniz... Mavi gökyüzü boyunca âşıklarla sarılı bulutların üzerinde yürüyorsunuz; sonra anlaşılmaz bir biçimde kaplanlarla yarışma... Kaplanlar hayrete düşürecek kadar çizgili... Okyanusların üzerinden uçarak ofise iniş... Şimdi de bir konuşma, mest eden bir alkışlama, patronlara durumun ne kadar umutsuz olduğunu söyleyerek

onları sepetlemek... Kazanılan Loto hayat standardınızı yükseltiyor, egonuz şişti, sizi yükseltiyor... Ve hepsi o kadar gerçek, o kadar gerçek ki... O zaman, o zaman; şimdi, elbette...

Hepsi rüya!

Gerçeğe sürüklendiniz, şarap bardağı düştü, şarap üstünüze döküldü, boynunuzdaki ağrının (koltuğu değiştirmeli) geçmesi gerek. Hâlâ gidebileceğiniz bir yatağınız var, sabaha erken başlanacak...

Şimdi bu kelimeleri okuyorsunuz. Hafif gün ışığı var. Trenin arkalarındasınız (umarım araba kullanmıyorsunuzdur) veya belki tatildesiniz, havaalanında takılıyorsunuz, uçuşunuz gecikti, koltuk rezervasyonu ters gitti; ama karşıdaki kızın gülümsemesine karşılık gülümsüyorsunuz. Ya da belki de, tam şimdi, fazlasıyla kafa yorup müthiş derecede kahve içerek her şeyin nasıl böyle geliştiğine şaşıyorsunuz. Her neyse, her neredeyse, her

kimse, şu an uyanık olduğunuzu, gerçekten de uyumadığınızı biliyorsunuz. Bu bir rüya değil.

Evet, tamamen uyanık olduğunuzda bundan emin olabilirsiniz. Rüya görürken, rüyada olduğunuzu genellikle fark edemediğinizi pek iyi biliyorsunuz; ama olayların cereyanından ve verdiği histen ötürü, işte tam şimdi ve burada, uyarıldınız ve gerçekten uyanık olduğunuzu iyice biliyorsunuz. Etrafınızdaki şeyler -şu kitap, sayfalar, bu kahve, kafanız- rüyaya benzeyen bir hayatın katıksız bir hayal ürünü değil. Ne erotik rastlantı ne de kalabalığın içinde çırılçıplak koşmak var. Çünkü böyle şeyler olsaydı bile, bunların gerçek olduğunu söyleyebilirdiniz. Ya da öyle görünüyor.

Bu kelimeleri okuyarak, bu tertipli ve alelade dünyada olabildiğince rüya görmeyerek buradasınız işte. Peki ya sonraki an?

Alarm durur, kedi yüzünüzü yalar, uyuyakalmışsınızdır ve fark edersiniz ki, rüyadasınız, kitap okuduğunuzu gördüğünüz bir rüyadasınız, bir parça rüyada.

Şu anda rüyada olmadığınızı nasıl bilebilirsiniz?

Rüya bilmecesi en çok, on yedinci yüzyılda yaşamış "Düşünüyorum, öyleyse varım" diyen modern felsefenin sözüm ona 'babası' Fransız filozof Descartes tarafından sunulmuştur. Sorusunun cevabı, Tanrı'nın var oluşundan duyduğu memnuniyete dayandı; fakat Tanrı'nın varlığının, çoğu durumda rüyada olmadığımızı bilebilmemizden çok öncesin-

de onaylandığına inanmak zor. Tanrı'yı bir yana bırakalım. Bazen tamamıyla ikna olduğumuz doğru -ve doğrusu, biliyoruz ki- rüyada değiliz; ikna olmalı mıyız? İkna oluşumuzu ne haklı kılabilir? Hiç bilebilir miyiz bunu?

Neyi düşünmenin bizi tamamen uyanık olduğumuzdan, rüyada olmadığımızdan bu kadar emin yaptığı sorulursa, deneyimlerimizin düzenliliğine, onların, anılarımız ve etrafımızdaki nesnelerin istikrarına ve evin, ailenin ve arkadaşların düzenli dünyasına mantıken nasıl bağlı olduklarına dikkat çekeriz. Ayrıca, canlı ve gerçek hayat deneyimlerinin ne olduğunun farkındayız; duvarın ne kadar sert, yağmurun ne kadar ıslatıcı ve baş ağrısının ne kadar acı verici olduğunun... Yola çıktığımız herhangi bir özellik, rüyada olmadığımızın ve uyanık olduğumuzun ayrımında olmamızı iki yolla sorgulayabilir. Uyanık olduğumuzu fark ettiriyorlar mı? Ve öyle olsa bile, bu özelliklere sahip deneyimlerimizi hayal etmiş olmuyor muyuz?

Katıksız deneyimlerinizin düzeninin size, sizin hayal etmediğinizi, rüyada olmadığınızı söylediğini farz edelim. Peki, bu doğru mu? Aşırı düzgün hayal edilmiş deneyimleriniz olamaz mı? Öyleyse, o durumlardan biri de şudur; çok düzenli -dünyevi- bir rüya. Uyanık olmanın ayrımında olmayı sağlayan işaretin, deneyimlerin düzeni olduğunu farz edelim. Bu da şu soruyu doğurur: Sadece her şeyin düzenli olduğunu hayal etmediğimizi nereden bilelim? Deneyimlerimiz, hayal deneyimleri diye adlandıramamamız için, hangi özelliklere sahip olmalı? Bu deneyimlerin özellikleri olduğundan nasıl emin olabiliriz? Özelliklere sahip olduklarını hayal etmediğimizi nasıl bilebiliriz?

* * *

Hayal ettiğimiz tek olasılık, bildiğimizi iddia ettiklerimiz hakkında insanları şüpheci yapmaya yeter. Descartes ve diğerleri, sadece hayal etme yoluyla; ama belki de bizi mümkün olduğu kadar aldatmaya niyetlenmiş bir şeytan veya beyinlerimizi fıçıya koyup, elektrotlar yoluyla bizi deneyimlerle besleyen deli bilim adamları yüzünden yanlış yönlendirilmemizin mümkün olduğunu farz ederek her şeyi daha da ileri götürdüler. Film yapımcıları bu düşünceleri ileri götürüp bunları The Matrix gibi sanal gerçeklik öykülerine taşıdılar.

Hayal etme olasılığı, insanların bildiklerini sandıkları şeyleri bilip bilmedikleri konusunda endişeli olan septiklere destek verir. İşte bir septik (kuşkucu) tartışma:

> (1) Eğer şu an bu kitabı okuduğumu biliyorsam, o zaman şu an okuduğumu sadece hayal etmediğimi biliyorum.
>
> (2) Şu an okuduğumu sadece hayal etmediğimi bilmiyorum.
>
> (3) Bu yüzden, şu an bir kitap okuduğumu bilmiyorum.

Sonuç (3), önerileri (1) ve (2)yi izliyor. Tartışma, her gün kullandığımız *modus tollens*[4] formunda. "Eğer geç kalacaksa arardı zaten. Aramadı. Demek ki geç kalmayacak." Bu önerileri takip edeceksek, sonucu da kabul etmeliyiz. Önerileri takip eden sonucu reddederseniz

4 'A ise B, değil-B, o hâlde, değil-A' formunda olan çıkarıma verilen ad. Artbileşenin değillenmesi.

-yani, eğer bu kitabı okuduğunuzu bildiğinizi kabul ederseniz- en azından bir öneri yanlıştır. Öneri (2) doğruluğu reddedilemez gibi görünüyor: rüyada olmadığımızı bilip bilemeyeceğimizi biraz evvel göstermemiş miydik? Muhtemelen öneri (1)de hata vardır. Onları hayal etmediğimizi bilmeye ihtiyacımızın olmaması mümkün mü? Böyle bir şey dünyada nasıl olabilir? Eğer okuduğunuzu sadece hayal etmekte olduğunuzu bilemiyorsanız, bu kitabı okuduğunuzu sadece hayal etmediğinizi ve bu kitabı okuduğunuzu nasıl bilebilirsiniz?

Hayal edip etmediğiniz hakkında emin olabileceğinizi hissetseniz ve bazı durumlarda -yani (2)yi reddetseniz bile- hayal etme ihtimalini sizi kandırmak üzere olan güçlü şeytan veya çılgın bir bilim adamı ihtimaliyle karıştırmadığınızı bilebilseniz de, septik argüman gözden geçirilip düzeltilebilir. Kitap okuyor olduğumu biliyorsam, diyelim ki güçlü bir şeytan ya da deli bir bilim adamı beynimi uyarsa okumadığım zaman okuyor olduğumu düşünme veya hayal etme hatasına düştüğümü bilmeli miyim?

Güçlü bir yanıltıcının imkânı -Descartes kötülük dehasından bahsetti- muhtemelen bize buraya kadar bir yanılgı veriyor. Farz edelim ki yanıltıcı yanıltmada çok güçlü; öylesine güçlü ki, kandırıldığımızı fark etmediğimizden yanıldığımızda "yanıldık" diyemiyoruz: bu bize, aynen işe gidermiş, kitap okurmuş, âşık olurmuş, tatile çıkarmış, aileye sahip olurmuş, partilerde çok içermiş, şarkılar söylemiş ve bunun gibi şeylermiş gibi görünüyor. Herhangi bir yanıltıcı eğer kandırmasında bu kadar güçlüyse, bundan ne çıkar? Böyle evrensel aldatmalar-

dan memnun olunduğu için mi bir duman kümesiyle yükselirler -veya daha iyisi, bize bildiğimiz dünyayı vererek çökerler-? Prensipte bile, farkında olmadığımız yanılgılar, yanılgı sayılmaz. Böylesi sözüm ona aldatıcı olasılıkların tersine, rüyalar bizi sık sık içine alır ve nihayetinde hatamızı anlayabiliriz. En sonunda uyanırız ve bazen bunu biliriz.

İşte buradasınız, doğrusu, uyanma durumunuzda, bu kitabı okuduğunuzu ve sizi birkaç dakika sonra uyandıracak bir alarmın çalmayacağını tamamıyla bilmek...

Zrrr...zrrr...zrr...zrr...

31. BU NOTU OKUMAYIN ⇨

32. GİZEMLER ⇨

⇦ **12. TAMAMEN GÖRECELİ, DEĞİL Mİ?**

29. "BEN BİR ROBOTUM" ⇨

20
ZAMANIN DIŞINDA

Bazı insanlar şimdiyi yaşar. Bazısı geçmişte yaşar. Şimdilerde bazıları gelecek için yaşıyor. Üçüyle de hepimiz biraz ilgili olmamız gerektiği için, bu biraz abartılmıştır. En azından, "şimdi" olarak farz edilenin aslında ne olduğu pek de açık değil ('şimdi' ne kadarlık bir süre?). Yine, şüphesiz ki hayatlarının bir geçici yönüne diğerlerinden daha fazla önem verme eğiliminde olan insanlar biliyoruz. İşte bazı aşırılıklar:

Bay Geçmiş (geçmişte) neler yaptığını düşünür: O altın madalyayı kazanışını, kendi işini kuruşunu, limandaki en büyük yatta gösteriş yapışını... Veya (hatta "ve") trajedileri tekrar yaşayabilir: Yatı, işini, eşini kaybedişini... Hatırlamak dışında, şu anda üstünde çalıştığı/ilgi-

lendiği şey çok az önem taşır. Bir sonraki yıl, bir sonraki ay ve hatta yarın ne yapacağı bile yeterince önemli değil. Bu tutum yaşlılar arasında çok yaygındır.

Genç Bayan Şimdi, şimdi için yaşar; an için. Onun için, geçmiş başarılarda ve hatalarda oyalanmak diye bir şey yoktur. Bayan Şimdi şimdiyle hareket eder. Gelecekle ilgili projelerin birazcık önemi vardır. İlgilendiği her şey şimdi ve burada olanlardır.

Bayan Gelecek, geleceğe odaklanır. Bayan Şimdi gibi, o da geçmişi görmezden gelir. Bay Geçmiş gibi, o da şimdikine çok az önem verir. Daha ziyade, yapıyor olacağı şeyler için, işlerin ne kadar iyi ya da kötü gidiyor olacağı ve bunun gibi şeyler için yaşar. Gelecek ayki tatili için bir şeyleri önceden tahmin edip ona göre davranmaktan büyük zevk alır; hatta bu tatilden de öte, tatilinin nahoş bitişini öngörme ve ona göre davranma konusuna hâkimdir.

Bay Geçmiş, Genç Bayan Şimdi ve Bayan Gelecek insanların meyilli oldukları çeşitli uçlara aşırı örneklerdir; ama şimdi yoğunluk ve süreç gibi oluşumları düşünürsek, direkt şimdiki ve gelecekteki deneyimlerimize, geçmiştekilerden çok daha yakın oluruz.

Şunu düşünün. Hayati bir ameliyatın sonucundan korkunç bir şekilde acı çekeceksiniz. Bunun gelecek yerine geçmişte olup bitmesini tercih edeceğinize bahse girerim. Veya bazı harika deneyimler sizi büyüleyecektir. Onların bitmiş olmasını değil, yaşayacağınız bir sonraki olaylar olmalarını tercih edeceğinize bahse girerim.

Neden acıları gelecekte yaşamak yerine, geçmişte yaşamış olmayı tercih ederiz?

Neden geçmişteki sevinçlerin gelecekte olmasını isteriz?

Genellikle, çok zaman geçse de aynen olduğumuz gibi kaldığımızı düşünürüz. Anılar bilenir ya da yok olur, karakterler gelişir, koşullar radikal bir biçimde değişir; ama bir ağlama sesi yükselir: "Ama ben hâlâ benim!" Saçımın rengi her ne kadar griye dönse de ben hâlâ benim. Eğer ben hâlâ bensem ve hayatım boyunca *ben* kadar ben olduysam, her zaman kendimi, varlığımı aynı derecede önemsemem gerekmez mi? Bunca zaman geçtikten sonra da ben hâlâ aynı bensem, gelecek acılar kadar geçmiş acılarla aynı derecede alakadar olmak- ve gelecek zevkler kadar geçmişteki zevkler için de heyecanlanmak- en mantıklı şey gibi duruyor. 10 yıl önce var olan benliğim, 10 yıl sonra var olacak benliğimle -ve tabii ki şu anki benliğimle- benim için aynı önemi arz etmeli. Tabiri caizse, *zamanın dışındaki* kendimle neden ilgilenmemeliyim?

Geçmiş, şimdi ve geleceğe ilişkin değişik tutumlarımızdan bazıları, belirsizlikle ilgili ihlallerle kısmen açıklanabilir. Sonraki hafta çekeceğim acı yerine şimdiki yüzünden daha stresliyim; çünkü gelecekteki acımı bir şekilde engelleyebilirim veya şu ya da bu sebepten ötürü o acıyı çekmeyebilirim. Bu, geçmiş, şimdi ve geleceğe olan farklı

tutumlarımıza bir anahtar, bir çözüm olsaydı, geçmişteki acılarımız için daha çok sıkıntı çekiyor olmalıydık; geçmişteki acılar, (gelecektekilere göre) *gerçekten* de çekilmiş acılardı. Şimdilerde çoğumuz dışçiye gidecek olmak yerine, önceden gitmiş olmayı diliyoruz. Acıyla haykırabiliyor olmak istiyoruz. "Tanrım, bu da geçti sonunda!"

Kuşkusuz, zamana dair tercihlerimiz var. Kötü şeylerin bitmiş olmasını istiyoruz. İyi şeylerin ileride gelmesini veya şimdi gerçekleşmesini diliyoruz. Bu tercihleri haklı çıkarabilecek bir şey olup olmadığı belirgin değil. Doğrusu, eğer ben bunca zaman geçtikten sonra yine aynı kişiysem, bu dünyevi tercihler tamamen önyargıymış -bugüne dek olan hayatıma karşı ve gelecek yaşamımın lehinde bir ayrımcılık- gibi görünür.

Bazıları, bu önyargıları yenmemiz gerektiğini iddia etmekte. Bu görüşe göre, hafıza kaybı olduğunda ve tıbbi notlar kaybolduğunda, prosedürlerden ötürü dün acı çekip çekmediğim veya yarınkilere katlanmalı mıyım, değil miyim belli değil; prosedürün dün önemli olduğunu ummak yanılgıdır. Diğer yol da benim için aynı derecede kötü. Eğer çocuklarınızın, ebeveyninizin veya sevgililerinizin ülkenin çok uzak bir yerlerinde işkence edilip öldürüldüklerini duyarsanız; fakat sonradan mı gerçekleşti yoksa gerçekleşmek üzere mi olduğu konusunda bir karışıklık olduğunu öğrenirseniz, (kurtulmalarını sağlayabilecek hiçbir yol olmadığı zaman) bu iki durum için de eşit miktarda üzülmeniz gerekmez mi?

'Zamanda' yaşamamızla, 'zamanın dışında' perspektifiyle ilgili olarak, gelecekte yaşanacakların şimdi ve daha sonra geçmişte kalması şaşırtıcı. Bazıları, zamanla ilgili tercihlerimizin gerçekten tutarsızlık gösterdiğini savunur. Aynı derecede önem taşıyan ve eşit sürede var olmuş iki acı deneyiminizi düşünün; aradaki tek fark, birinin dün çekilip bitmiş, diğerinin yarın yaşanacak olması olsun. Gelecek acıyla geçmiştekinden çok daha fazla alakadar olarak tutarsız olmuyor musunuz?

Cevap şu ki: Eleştiri, daha sonra geçmişte kalacak olan acı henüz gerçekleşmemişken, gelecekteyken, sonra şu an olduğunda ve gerçekleşirken şüphesiz oldukça endişeli olduğunuzu unutmaktadır. Şu an, geçmişteki acı benzer bir gelecek acıdan daha az önemlidir; çünkü bu geçmiş acı, önce gelecekte, daha sonra da bugünde olursa, bir sonraki acı için yaptığınız gibi ona aynı önemi verirdiniz. Size şu an bunca ıstırap veren gelecek acı -şimdiki acıdan bile daha çok üzen o acı- geçmişte kaldığında daha az ilgi göstereceksiniz.

Hayatımızda *şimdi* olduğumuz yerden geri adım atabilirsek, tercihlerimizle, tutarsızlıktan sorumlu tutulmayız gibi görünüyor: ama tabii ki, gelecek deneyimlerimizin geçmişteki benzer deneyimlerden daha önemli olduğunu düşünürsek, şu anki bakış açımızla hâlâ kendi tercihlerimiz olduğu gerçeğini değiştirmez. Fakat hâlâ bu tercihlerin haklı çıkarılıp çıkarılamayacağı belirsiz kalıyor. Belki onları savunmak için hiçbir şey söylenemez. Belki de onlar aslında sadece önyargılardır ya da sadece her şeyin olduğu gibiler.

Bizim var-olmayışımız farklı zamanlarla ilgili radikal tutumlarımıza dikkat çekici bir örnek sağlar. Ölümün yok olma olduğuna inanmalarına rağmen, birçok insan ölümden korkar. Gelecekte var olmayışları büyük bir sıkıntıdır. Garip bir biçimde, doğumdan önce varlıktan yoksun olmaları onları üzer. Bu da bir önyargı mıdır? Veya doğmadan önceki zamanla ne kadar az ilgiliysek ölümle de o kadar alakalı olmamız gerektiği konusunda Antik Romalı Lucretius haklı mıydı?

Doğum öncesi varlıktan yoksunluk ölü olmakla eşdeğerse, o zaman -pesimist ben- ölümle kaybedeceğimiz hayatımız için duyduğumuz endişenin, doğum öncesindeki yokluğumuzu düşündüğümüzde de içimizi karartması gerekip gerekmediğini merak ediyorum. Doğmadan önce kaçırdığımız şeylere de üzülmeli miyiz? Çok mu geç doğduk? Çok mu erken ölürüz?

⇦ 8. BENİ YARIN DA SEVECEK MİSİN?

28. ZAMAN KARMAŞASI ⇨

21
EVLİYALAR, GÜNAHKÂRLAR VE CANLI BOMBALAR

Size Safiye ve Sophie'yi tanıtmama izin verin, iki mükemmel ve düşünceli genç kadın. Sophie Hristiyan; Safiye Müslüman.

Sophie Hristiyan bir evde büyütüldü, hiçbir gençlik isyanına katılmadı ve özel hayatında kendini Hristiyan İsa'nın öğretilerine adadı. İbadet ve dua eder. İçtenlikle Tanrı hakkında dinlediklerini anlatır. Tanrı'ya güvenir, O'nun doğru ve yanlış olarak gösterdiğini, ahlaki olarak yapılması ve yapılmaması gerekenler olarak görür. Bazen, kendi inancındaki diğer insanlardan öğütler alır; onlar da karşılığında İncil'de yazılı olduğu üzere, ya kendi ya da diğerlerinin Tanrı'yla olan paylaşımlarına güvenirler. Sophie'nin "İsa'yı görmek" olarak adlandırdığı

dinî deneyimleri vardır. Zamanının bir kısmını temel sosyal haklardan mağdur olanlara ayırır. Mutluluğu dinî hayatında bulur; onun kutsanmış olduğunu, hatta bir azize olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz.

Yukarıdakilerin hepsi Safiye için de geçerlidir. O Tanrı yerine Allah der, İsa yerine Muhammed'in öğretilerini izler, İncil yerine Kuran'a güvenir. Safiye de, Sophie'nin azizeliği kadar mübarek biridir.

Sophie ve Safiye daha farklı bir biçimde büyütülselerdi -Sophie İslam'da; Safiye Hristiyanlık'ta- dinî inançları, büyük olasılıkla takas olacaktı. Safiye ve Sophie'nin tek yumurta ikizler olduğunu hayal edin; anneleri doğum esnasında ölmüş, aynı gen dizilimine sahip özdeş ikizler. Şans eseri ikisi de farklı dinlerle terbiye edilip büyütüldüler: Safiye İslam'da, Sophie Hristiyanlık'ta. Daha bebeklerken değiştirilmiş olsalardı, Safiye Hristiyan, Sophie Müslüman olarak büyüyecekti.

Olaylar farklı gelişseydi farklı dinlere sahip olacaklarını bildikleri için şu anki dinsel inançlarına sahip olmaları mantıksız gibi görünecektir. Fakat mantıksızlık suçlamasının olup olmaması, inanç sahiplerinin ahlaki inançlarını genellikle dinlerinden edindikleri gerçeği açısından pek önem teşkil etmez. Farklı dinlerin kendi inananlarına kendi erdemlerinin içerikleri hakkında farklı şeyler anlattığı ve bu inananların farklı dinlerde büyütüldüğü göz önünde bulundurulursa, şöyle sorabiliriz:

Dinî inancı olanlar ahlaki değerlerini mantıken nasıl dine dayandırır?

Biz şanslıyız. Sophie ve Safiye Tanrı ve Allah'ın, İsa ve Muhammed'in, İncil ve Kuran'ın sözlerini anlıyorlar ve ikisi de böyle bir yolda barışı arıyor, içtenliğe değer veriyor, hayırseverlik ve bunun gibi şeyler yapıyorlar. Ama her şeyin radikal bir biçimde aslında farklı yürüyor olduğunu düşünün. Safiye İslam için şehit olması gerektiğini duymuş olabilir ve bunu dikkate alarak canlı bomba olup yüzlerce masum insanı öldürebilir. Sophie bu düşünceyi duysa dehşete düşerdi; peki ya o daha iyi bir pozisyonda mı? Sonuçta o da ahlakı din üzerinden temel alıyor.

Eğer Sophie Safiye'nin yerinde olsaydı (ve belki de olmaması sadece şansıdır), o da emirleri yerine getirmek için canlı bomba olabilirdi. Sophie yüzyıllar önce Hristiyan olarak, cadıların yanması, kâfirlerin katliamı ve Yahudilere zorla din değiştirtmek için din kardeşlerine çağ-

rıda bulunuyor olabilirdi. Bugün de bir Hristiyan olarak ve başkaları tarafından duyulan Tanrı'nın sesini dinleyerek, hâlâ masum insanlarda muazzam yaralara yol açan bombalamaları destekliyor olabilirdi. Daha açık olursak, Hristiyanlık ve İslam'daki çeşitli farklılıkları da not etmeliyiz; örneğin, tarihten, Katolikler Yahudilere yaptıkları gibi Protestanları da birçok vahşi yöntemle mezhep değiştirmeye zorladılar. Bugün bile, -diğer inananlar Tanrı'nın emirlerinin hepsinin böyle olduğunu inkâr ederken- birçok inançlı, homoseksüel aktivitelerin şeytani, yalancılığın iğrenç olduğunu savunuyor; kadının, kocasının emirlerine uyması gerektiğini iddia ediyor.

Bu bilmecede tehlikenin adresi olarak gösterilen en kapsamlı ifade; eğer insanlar ahlaki değerlerini (bu ahlaki değerler, başkalarına ve kendilerine nasıl davranmaları gerektiğiyle ilgilidir) özellikle bir otoritenin sesinden temel alırlarsa, ahlaki olmayan eylemlerde bulunmak için can atıyor ve bunları yapmakla haklı olduklarını düşünüyorlar. Bunların, otoritenin emirleriyle alakalı olduğuna dair hiçbir garanti yoktur. Buna rağmen, önce insanlar otoriteye uymanın kendileri için yanlış olduğu makul durumları, sonra da otoriteden bağımsız bazı ahlaki inançları olduğunu hatırlarlar. İman için şehit olmayı öğütleyen bazı dindar sesleri reddeden dindarlar, dinin gözünde günahkâr olurlar; ama eğer retleri, masum insanları öldürmeyi reddettikleri anlamına geliyorsa laik azizler olarak görülebilirler. Aslında, çoğu inanç sahibinin ahlaki inançlarının dinsel temellere dayanmayışı, kutsal kitaplarını kendi ahlaki inançlarını destekleyecek şekilde yorumladıklarını ortaya koyar.

İnananlar inançlı olmayanların bile sık sık kendi ahlaki değerlerini bazı otoritelere göre -devlete, politik mezheplere, ana babanın hatta filozofların öğretilerine göre- temel aldıklarını söyleyebilirler. Benim cevabım şu yöndedir; sorgulanmaya, üzerinde düşünülmeye ve insanlara ve onların duygularına saygı duymaya açık olmadıkları müddetçe, böyle otoritelere boyun eğmek tehlikeli olabilir. Bilmeceler ahlaki değerlerin temellerini etkilemeye açıkça devam ediyor; fakat insanlar arasında, günlük hayatlarında dinle desteklemeye ihtiyaç duyulmayan, temelde neyin doğru ve yanlış olduğu konusunda genellikle önemli bir uyuşma var. Bu, inanmayanların asla kötü davranışlarda bulunmadıklarını ifade etmez. Bu ifade, dinî öğretilerin bazen insanların iyi davranmalarına yardımcı olduğunu da inkâr etmez. Bu, Platon tarafından iki bin yıl önce ortaya atılmış bir iddia olarak; Tanrı'nın emrettiklerinin ya da Tanrı bakımından neyin yanlış, neyin doğru olduğunun sonuçta anlaşılır olamadığında ısrar etmektir.

* * *

Sophie ve Safiye genellikle bu inançlarında mantıksızlar mı? Dine inanmayan ama dünyadaki olaylara dayanan inançlara sahip olanları düşünün.

Dünya yüzeyinde ne kadar gezerseniz gezin, dünyanın bir köşesinden düşmeyeceğinize neredeyse kesinlikle inanıyorsunuz. Neredeyse kesinlikle dünyanın güneşin yörüngesini izlediğine inanıyorsunuz. Fakat siz de kabul edersiniz ki, eğer birçok yüzyıl önce doğmuş olsaydınız, Dünya'nın

bir köşesinden düşeceğinizi düşünecek ve Dünya'nın tabii ki de Güneş'in etrafında dönmediğine inanacaktınız.

Bugünkünden çok farklı koşullarda bulunsaydınız, dünya hakkındaki görüşlerinizin çok farklı olacağının farkına varsanız da, bu, şu anki görüşlerinizin değerini azaltmaz, onlara zarar vermez. Bu yüzden, bundan yüzyıllar önceki o farklı koşullarda, şimdiki mevcut kanıttan mahrum olduğunuzu onaylarsınız. Söz konusu kutsal kitap ve vahiylere dayanan bir Tanrı ve ahret inancı ise bazı kutsal kitap ve vahiylerin, diğerlerinden daha iyi birer kanıt olduğunu göstermek için daha çok mu fırsat olurdu? Sanmıyorum, başka bir dinin de aynı derecede ikna edici olduğunu bilirken, yalnızca bir dine inanmak mantıksız olurdu.

Belki bu bilmece bambaşka inançlara sahip olanları, onlarla aynı yegâne Tanrı'ya ibadet eden dindarlarla konuşmaya motive etmek içindir. Bu, diğerlerini, inanç sıçrayışlarından bahsetmeye motive ediyor. Sıçrayanların, sıçramak için bir inanca ihtiyaçlarının olmadığına ama aynı zamanda sıçramalarının da doğru olduğuna karşı çıkar mısınız?

Önce inanca başvurulur, sonra da sıçrayışa -ne kadar vahşi, tehlikeli veya kötü olsa da- izin verilmiş gibi görünür.

24. BAZILARIMIZ ŞANSLI! ⇨

32. GİZEMLER ⇨

⇦ **3. ŞEYTANA SEMPATİ**

22
BİRAZCIK ZENGİN

Hiç kuşkusuz, eşitlik olmayan bir toplumda yaşıyoruz. Sayısız insan, hiçbir suçları olmadığı hâlde düşük maaşlarıyla ya da olmayan maaşlarıyla sürünüyorlar. Ve ikincisi, yani maaşı olmayanlar, ülkenin yararlarının değişken merhametine sığınmış hâldeler. Fakirlerin kendilerini geliştirmek için gerçekten çok az olanaklarıyla birlikte "neredeyse korkunç" hayat koşulları ve sağlıksız hayatları var. Onların çocukları da ebeveynlerinin gittiği yoldalar. Tamam, sanırım bu fakirlerden bazıları beleşçi; ama bu öyle olmayan diğer fakirleri de görmezden gelmemiz gerektiği anlamına gelmez. Toplum çok daha eşitlikçi olmalıdır; insanlar, yaşam standartları, sağlık ve eğitim imkânları açısından daha eşit olmalı. Ve daha çok fırsat eşitliği olmalı; ancak global yoksulluk gibi bir sorun var...

Polly -Polly Titian- canlı yayında, İngiliz Parlamento'suna yakın bir barda röportaj yaptı. Dilen-

cinin şapkasına bir pound koyup birden kaybolur, özel şoförlü aracıyla Hampstead'deki konağına gider; meşhur bir devlet okulundan yeni dönmüş olan çocuklarını, St. Tropez yakınlarına demir atmış yatlarına kaçmadan alması gerekiyor. Çocukları tatilde özel ders aldı; Polly, sınavlarında son derece başarılı olmalarını istiyor.

Polly -daha doğrusu, Bayan- Titian'da yoksulluk üzerine yorum yapanlardan biri; ama onun da devlet okullarının kaldırılması gerektiğini iddia eden, aynı zamanda kendi çocuklarını özel okullara yollayan birçok politikacıdan da; harika sanatsal işlerle kaplı güzel kiliselerde vaazlar verip dünya malına elini büken dinî liderlerden de, sofralarında bir tek kuş sütü eksik olan ve kırmızı şarap servisi yapılan şölenlerde global açlığı tartışan dünya liderlerinden de hiç farkı yok. Aslında onun, dünyada haksız eşitsizlikler olduğunu kabul eden birçoğumuzdan bile farkı olmayabilir.

Polly'nin durumunu iki yüzlülük olarak açıklayabiliriz. Yapması gerekeni -ihtiyacı olanlara para vermesi gerektiğini, daha çok para vermesi gerektiğini- biliyor; ama o bencil. Belki de iradesiz değildir; ama kötü niyetlidir. Bu yanıtla tatmin olmayalım. Ona biraz samimiyet bahşedelim.

Varlıklı olduğunuz aşikârken, içtenlikle daha eşit bir toplum isteyebilir miydiniz?

Akla gelen ilk terim "kampanya sosyalisti" olacaktır; ama sosyalist olmayan birçok politikacı da daha iyi bir eşitliği vadetti. Birçoğunun -Polly gibi- içten olduğu-

na inanmak makul. Diğerlerine yardım etmek için biraz mecburiyet hisseder; küçük bağışlar yapar ve daha çok eşitlik adına çalışan adaylar için oy toplar. Nasılsa, standardından ödün vermeden daha çok yardım edebilir, para verebilir. Daha da fazlasını verebilir, hatta özel şoförlü bir Rolls Royce'u ve yatı olmadan, çocukları özel okula gitmeden de hâlâ rahat bir şekilde yaşayabilir.

Bu tavrı için mazeretleri hazırdır. Paranın bir kısmını vermesi gerektiğini bilse de, vermeyeceğini itiraf edebilir. Alternatif olarak, onu mantıksız bulabilir, içtenlikle inanmadığı hâlde kendini kandırdığını düşünebiliriz; ama daha fazla eşitlik yaşanmasını istemesine rağmen, daha fazla yardım etmeyişinin mazur görülüp görülemeyeceğiyle ilgileniyoruz. Sağladığı küçük yardımdan dolayı, "Bunun benimle alakası yok" diye diretecek biri de değil. Onun tutumu mazur görülebilir mi?

Verdiği ne olursa olsun genel toplamda küçük bir fark yaratacak; toplum hâlâ radikal bir biçimde fakir ve zengin olarak ikiye ayrılıyor olacak. Şu düşünce pek önem arz etmiyor: küçük, yardımsever bağışlar yapıyor, neden daha büyük bağışlar yapmıyor? Zenginlerle kıyaslandığında yalnızca fakirlerin görece yoksulluğuyla ilgileniyorsa o hâlde bağışları ne kadar büyük olursa olsun çok küçük bir fark yaratacaktır; ama "bazı" yoksullar için hiçbir radikal değişim yaratmayacağı doğru değildir. Birçok fakirin koşullarının iyileşmesi, tabii ki daha kapsamlı eşitlik istemek için tipik bir sebeptir ve eğer Polly daha çok yardım etseydi, bazı insanların iyiye gitmesini sağlayabilirdi.

Belki de onun hatası olmayan eşitsizlik gibi, adaletsizliği de düzeltmeye yardım etmek için hiçbir yükümlülüğü ol-

madığına inanıyor; ama bu konularda bazı zorunluluklar duyuyormuş gibi duruyor. Örneğin, eşitlikçi bir toplumu desteklemesi gerektiğini hissediyor: seçmenlerle olan çalışmalarını tanık olarak gösteriyor. Şu an daha çok yapıyor olması gereken şeylere gözlerini kapıyor gibi görünüyor.

* * *

Konuyla ilgili olan, Polly'nin kendi varlık durumuna nasıl baktığı. Servetini legal yollarla kazanmış olduğunu farz ediyoruz, bununla birlikte etrafındaki birçok yoksulu göz önüne alarak bu kadar büyük bir serveti hak etmediğini kabul etmeyebilir. Belki de borsada şanslı veya bu servet ona miras kaldı. Fırsat eşitliğini ve yalnızca erdemli bir kazancın önemini takdir eden birçok insanın, sanki miras; haklı sorulardan, erdemden ve fırsat eşitliğinden ayrı tutulabilirmiş gibi, miras vergilendirmesini kınaması tuhaf.

Polly servetini girişimcilik yeteneği ve cesareti sayesinde elde etmişti. Öyle bile olsa, kuşkusuz, işçilerine şu an yardım ettiğinden daha çok yardım edebilirdi, hakikaten de kazanç sağladığı adaletsiz toplum düzeni sayesinde başarılı oldu.

Eşitlikçi toplumun oluşmasını düşünmekle, kendinin başkalarına yardım etmen gerektiğini düşünmek arasında bir fark vardır. Vergiler artsa ve kâr dağılımı değişseydi, Polly'nin servetinde radikal bir azalma olurdu; ama bunu yine de problem etmeyebilirdi. Diğer varlıklı insanların da aynı muameleye maruz kalacağını düşünürdü. Ama eğer servetini kendi yardımsever yöntemiy-

le azaltsaydı, bunu yapmayan diğer zenginlere kıyasla dezavantajlı duruma düşme riskini alırdı. Kendi isteğiyle belli fakir bireylere yardım edecek ve servetinin azalmasına sebep olacak o büyük karara varacaktı; bu karar adil olmadan alınabilinir mi? Ötesinde, hükümet bakanlarını şimdiki servetiyle etkileyebileceğini ve aslında yoksulluk üzerine olan politikalarını geliştirmeleri için onları cesaretlendirdiğini iddia edebilir. (Zenginliğinin etkisinden kaynaklanan ek bir unvan almaya hiç şüphesiz can atardı.) Bu iddiaların dayanıklılığı tartışılabilir. İddialarının, yoksullaştırılmışlar ve malları elinden alınmışlardan önemli bağışlarını esirgemesini mazur gösterebilecek kadar güçlü olup olmadığı oldukça şüphelidir.

Polly, karşılıksız yardımının fakirleri sadakaya bağımlı yaptığını ve insanların yeteri kadar ücret aldığı bir toplumda yaşamanın daha iyi olacağını dayatabilir. Ama sadaka ile yaşam standardını yükseltmek, hiç sadaka vermeyip standardı hiç yükseltmemekten kesinlikle daha iyidir.

Lady Titian'ın servetiyle, eşitlik için verdiği sözü bağdaştırabilir miyiz? Paralarına yapışıp kalan zenginleri maruz görmek adına yapılanlar -tabiri caizse- biraz "zengince" değil mi?

24. BAZILARIMIZ ŞANSLI ⇨

26. ASLA CENNETE GİREMEYECEKSİN! ⇨

23
BEN TEK DEĞİL MİYİM?

Bir gün garip bir şey oldu. Bardaki adama şöyle bir baktım, tam o sırada o da bana bakıyormuş (fakat bu ilk bakışta homoseksüel aşk gibi bir şey değildi). Birbirimize bu kadar çok benzememiz ikimizi de şaşırttı, resmen tek yumurta ikizi gibiydik. Güldük, konuşmaya başladık ve gördük ki ilgi alanlarımız da ortak. Ardından, aynı kasabada doğmuş olduğumuz ortaya çıktı. Kısa bir süre sonra, şaşırtıcı bir biçimde ikimizin de aynı gün doğduğu ortaya çıktı. Olur böyle tesadüfler. Konu konuyu açtı, daha da tanıdık birbirimizi. O, doğduğum kasaba ve günde doğduğunu söylediğinde ne kadar şaşırdığımı bir düşünün. Benim aynım! Anne

babasının isimlerini söyledi ve onları betimledi, anlattı. "Ama onlar benim anne-babam!" dedim. Bana baktı, birbirine benzeyen bakışlarımız kuşku doluydu. İkimiz de öfkeden patlamak üzereydik, bağırıp çağırmaya başladık: "Ama Peter Cave olan benim. Sen benmişsin gibi davranıyorsun." İnsanların önünde böyle bir sahne yaşamaktan utandık ve orayı terk ettik. Ancak tuhaf bir şekilde yine aynı bara geri döndük. "Ah! Bu anahtarlar sadece bende var" diye düşündüm zafer hissiyle. Cebinden benzer anahtarları çıkardığını gördüğüm zaman, zaferim çabucak dibe vurmuştu...

Hikâye çeşitli şekilde devam edebilirdi. Benzer anahtarlar, benzer iki ailenin oturduğu benzer iki evin kapısını -tamamıyla aynı mekânda- açabilirdi veya belki de aynı eve döner ve aynı aileyle tanışırdık... Bu örnekle açıklamaya çalışılan, biri bana ne kadar benzese de, o

kişi asla ben olamaz. Ben eşsiz değil miyim? Beni *ben* yapan şey ve benim ben olarak devam etmemi sağlayan şey nedir?

Eşsizlik, her şeyi farklı kılar. Bu kitabın birçok kopyası var; -aynı kırışıklık, aynı şekilli kahve lekeleri, aynı okunmamış, tozlu durumda- çok, çok benzer olabilirler; fakat tüm özellikleri aynı olsa bile yine de tüm kopyalar birbiriden farklıdır; çünkü farklı yerlerdedirler veya farklı zamanlarda aynı yerde bulunmuşlardır. Farklı kopyalar farklı moleküllerden -konuşma diliyle, farklı hamur veya fiziki maddelerden- oluşurlar. Bu kopyayı oluşturan o özel hamur, hem burada hem de başka bir yerde aynı anda bulunamaz.

O hâlde, beni ben yapan ve benim ben olarak devam etmemi sağlayan şey nedir?

Bu kitabın belli moleküllerden oluşması gibi, beni ben yapan da bedenimi ve beynimi şekillendiren belli bir fiziksel madde mi? Eğer öyleyse, o zaman belki benim devam etmem, aynı fiziksel maddenin devamını gerektiriyordur. Fakat kalp, akciğer ve karaciğer nakli geçirdiğimde, ben yine de *ben*im. Yeni doku beynime enjekte edilebilir, eski doku çıkarılır ve ben yine aynı ben olarak kalırım. Benim tüm moleküllerim, yıllar boyunca doğal olarak kendini yeniledi ve değişti.

Belki de beni devam ettiren, genel anlamıyla belli bir fiziksel maddeden oluşmak değildir. Fakat burada söz konusu olan nöral yapının veya organizmanın devam eden

zaman ve mekânda süregelmesi ve gelişmesidir. Ya da gerekli olan aynı nöral yapı değil de belli bir bağlılıkla, gidip gelen, gelişen anılar, tutkular ve isteklerle devamlı bir farkındalıktır. Sonuç olarak, Kafka'nın, *Dönüşüm*'ündeki ana kahramanına olduğu gibi, farklı bir beden ve beyinle uyanmayı tasavvur etmek mantıklı değil mi? En azından mantıklı gibi görünüyor. Üzücü hikâyesi şu kelimelerle başlar: "Gregor Samsa bir sabah pek de hoş olmayan rüyalarından uyandığında, yatağında kendini bir böceğe dönüşmüş hâlde buldu. '*Bana* ne oldu?' diye hayret etti."

Bazıları başka evrenlerin imkânını, bir kopya ya da 'tek yumurta ikizi' evreninin imkânını tasavvur etti. Kabaca ifade edersek, bu evrende, aynı hatıra ve arzularla, aynı nöral yapılarla, bar, ev ve anahtarlarla benimle aynı ilişkide bulunan benden başka bir 'ben' olduğunu veya öyle göründüğünü söyleyebilir miyiz? Yine de o, gerçek *ben* olamaz.

Ben belli bir parçayım. Benle aynı özellik, kalite, hatıra ve ilişkilere sahip olan parçalar hakkında ne hikâyeler anlatıldıysa da, bunlardan herhangi birinin *benden* bir parça olmadıkları sürece, ben olduklarına inanmıyorum. Zaman içinde kendimi devam ettirmeme anlam verebiliyorum: Bir geçmişim ve bir geleceğim var ve bu geçmiş ve geleceğin şu anda benimle özel bir ilişkisi var. Bazılarının savunduğu gibi, bu ilişki bazı bağlantılar içeren psikolojik devamdan biridir. Bununla birlikte, psikolojik devam cevabı, bellek yitimi, amnezi ve yapmadıkları şeyleri yaptıklarını hatırladıklarını ciddi ciddi düşünen paramnezi durumlarını kontrol altında tutabilmelidir. Bu büyük bir psikolojik rahatsızlıksa,

belki de kişinin ölümüne, benim ölümüme eşdeğerdir. Bütün hatıralarım, özel isteklerim, planlarım ve umutlarım kaybolursa, ben olarak tanınan kişiden geriye kalan nedir?

Şunu düşünün: Uzun süredir devam eden şiddetli acılar çektim. Belki kötü niyetli bir bilim adamı bana işkence gibi ağır şeyler uygulamak üzere. Mazoşist olmadığımdan, bu geleceği heyecanla beklemem. Eğer bu bilim adamı, "Her şeyi senin için daha kolaylaştıracağım, işkenceye başlamadan önce hatıralarını sileceğim" diye söz verirse, korkum azalır mı? Yine de çok korkuyor olurum. Kim olduğumu bilmediğim hâlde, hâlâ acı çekiyor olmalıyım. Ben olmaktan çıkmam, acımı dindirmeye nasıl yardımcı olabilir ki? Sıkıntımın bilincinde olan bilim adamı ekler: "Hatıralarını sildikten sonra, sana başka hatıralar yükleyeceğim. Belki bu sana yardımcı olur." Olur mu? Zarar görmem ve delirmemle sonuçlanacak. Geçmişimden hiçbir şey hatırlamasam ve tamamıyla başka bir şahsiyet olsam da bu, kesinlikle hâlâ *ben*im.

Öykü, psikolojik devamı hatırlamanın beni ben yapan şey olduğunu savunan düşünceye meydan okuyor. Bana verilen yeni hatıraların ve karakterin, beyninde ve bedeninde benim psikolojik sürecimi taşıyan bir başkasına ait olduğunu olduğunu farz edin. "Yakında işkence edilecek bu beden artık benim olmayacak, başka bir bedende olduğumdan dolayı hiçbir şey hissetmemeliyim." sonucuna varmama yardım edecek gibi görünmüyor. Bunca zamandır beni ben yapan tek basit gerçek, en azından belki de ya psikolojik ya da fiziksel devamdır

– ama bu kriterler birbirinden ayrıldığında, nasıl yanıt vereceğimizden emin olamıyoruz.

* * *

Belki bir gün beni uyutmak ve başka gezegenlere yollamak mümkün olacak. Belki beni ben yapan tüm fiziksel ve psikolojik bilgiler ve nöral yapılar -benim tüm kendime has özelliklerim- Dünya üzerine kopyalama prosedürlerinden kaynaklanan cansızlığıyla küçük bir damla bırakarak kopyalanır. Bilgiler, beni tekrar oluşturmak için kullanılan 'Uzak Gezegen' adlı uzak bir gezegene, gezegenler arası bir araçla ışınlanır. Doğru, bu madde Uzak Gezegen'de farklıdır; fakat gerçek fiziksel maddenin Dünya'da bile değiştiğini görmekteyiz; yine de ben değişmeden kalırım. Konuyla ilgili her şeyin -aynı yapılı hafıza, arzular, beden ve beynin- bozulmamış olduğunun ve Uzak Gezegen'in bilincindeyim. Diyorum ki: "Evet, bu benim, Peter Cave'im; o kadar da acı vermedi. Aslında bu durumun yolunda gitmemesinden pek endişeli değildim."

İlk bakışta, *eğer* prosedüre Dünya üzerinde bedenimin yıkımı dâhilse, yukarıdaki bilimsel gelişme hikâyesi hiçbir problem yaratmaz. Ama gelişmiş prosedürün böyle bir yıkımı gerektirmediğini farz edin. Dünya'nın yanı sıra Uzak Gezegen'in de bilincinde olmalıyım. Aynı anda nasıl iki yerde olabilirim? Şöyle demek gerekirse; eğer Uzak Gezegen'de kopyalanabilir olsaydım, diğer birçok gezegenlerde benzer şekilde kopyalanabilir olurdum. Benlik düşüncesi, sadece bir tane olmayı gerektiriyor, sadece bir tek *ben;* ama benle ilgili her şey kopyalamaya

-ve buna bağlı olarak daha çok "*ben*"lere- açık duruyor.

Dünya'da uyandığımı, ışınlanma sonucu Uzak Gezegen'de tekrar yaratılmış fakat yanlış yönlendirilen bir güç dalgası yüzünden işte burada, Dünya'da olan, en sevdiği bara giden ve benim hatıra ve arzularıma sahip Peter Cave'in -ben olanın- oturduğu, en sevdiğim bara gittiğimi ve onunla muhabbet etmeye başladığımı farz edin.

⇦ **20. ZAMANIN DIŞINDA**

29. "BEN BİR ROBOTUM" ⇨

24
BAZILARIMIZ ŞANSLI!

Bir başka kafa karıştırıcı vahşet hikâyesi için özür dilerim. Bilmece ahlaki suçlama veya övgüye açık ve toplum tarafından cezalandırılan ya da ödüllendirilen tüm davranış biçimleriyle ortaya çıkıyor. Şiddetin fazlası, bilmecelere paradoksal bir şekilde hayat verebilir. Jack ve Jill ile başlıyoruz.

Jill, Jack'in servetini kıskanır ve ondan hiç hoşlanmazdı; ondan o kadar iğreniyordu ki, onu öldürmek, parasını almak ve rüyaların adasına kaçmak istiyordu. Jack, Jill'in bu düşüncesinden hoşlanmıyor ve ondan çekiniyordu. Jill kocasını avlamaya gitti. Eşini dağın tepesinde buldu, dilincini yitirmesini sağlayan çelmeyi taktı, sonra onu bir kova suda boğdu. Bu korkunç bir davranıştı. O, kasıtlı bir hatildi. Jill, cinayetin suçlusu bulundu.

Jack'e çelme takamasaydı ya da kova boş olsaydı, Jack belki de hayatta kalırdı. Jill cinayete teşebbüs ettiği için suçlu bulunurdu ki böylece cinayetin kendisi idam hükmü gerektireceğinden daha uzun süreli bir hükümden (belki de daha kısa) kurtulmuş olurdu. Şimdi muameledeki bu fark, Jill'in kontrolü dışındaki olaylardan kaynaklanıyor. İkincisinde pratikte ne kadar beceriksiz olsa da, her iki durumda da ahlaki açıdan hatalıydı. Sırası gelmişken, her iki durum ahlaka eşit derecede aykırı olduğu hâlde, yasanın neden farklı cezalar verdiğini sorabiliriz.

İnsanların ahlaki övgü veya suçlama hak edip etmedikleri, kendi kontrolleri dışındaki kazalara, şansa ya da şanssızlığa bağlı değildir. Ahlaken önemli olan niyetimizin iyiliği ya da kötülüğüdür. Jill Jack'le dağın tepesinde karşılaştığında, Jack'in ayağının takıldığını ve suya yüz üstü düşüp boğulduğunu ve Jill'in onu kurtarmak için hiçbir şey yapmadığını farz edin. İlk öyküde olduğu gibi, Jill burada da ahlaki açıdan suçlamayı hak eden biri değil midir? Bu, öldürmekle (aktif), ölüme terk etmek (pasif) arasındaki ahlaki fark bilmecesini ortaya çıkarır.

İki örnek daha. Bazen araba kullanırken dikkatsizsiniz. Rujunuzla, cep telefonu ya da arabanın radyosuyla uğraşıyorsunuz. Ya da içkiyi fazla kaçırmış olabilirsiniz. Birçok insan size ayıplanacak biriymişsiniz gibi davranıyor; peki, çocuklarınız yola koşsalar, sizin dikkatiniz dağılsa ve onlar ezilip ölseler, gerçekten de ayıplanacak biri değil misiniz? Her ihtimalle, yaptığınızdan ötürü kendinizi suçlardınız. Ahlaki suçlama boyutundaki fark,

sadece çocukların yola koşmasına, yani tamamen sizin kontrolünüz dışında bir olaya bağlı.

Mr. Miller Britanya'da yaşayan, kısıtlı iş olanağına sahip -güvenlik görevlisi ya da doğalgaz tesisatçısı- bir aile adamıdır. Ailesi ve arkadaşları tarafından sevilen, mülayim bir adamdır. Benzer karakterde, benzer bir aile adamı hayal edin: Herr Müller. Nazi Almanya'sında yaşadı ve onun için müsait tek iş Auschwitz-Birkenau'da kamp görevliliği ya da gaz tesisatçılığıydı. İş boyunca, kendini yüzlerce, binlerce masum Polonyalı, Rus ve Yahudi'nin ölümüne sebep olan bu kampta buldu. "Ne onursuz bir adam! Böyle korkunç adamlarla kimin işi olur!" Oysa onların ahlaken iyi ya da kötü insan olduklarını belirleyen, içinde bulundukları şartlar -Miller ve Müller'in kontrolü dışındaki şartlar- değil midir? Çoğumuz, kendimizi Herr Müller'inkine benzer durumda bulmadığımız için inanılmaz şanslıyız.

Sadece kontrolümüz altında olan şeyler için mi ahlaken övülmeli ya da cezalandırılmalıyız?

Immanuel Kant bu soruyu "evet" diye yanıtladı. Yaklaşık 225 yıl önce, iyi niyetin, başarıyla sonuçlanışı veya sonuçlanmayışından bağımsız olarak, bir mücevher gibi parladığını savundu. Bir başkasına zararı dokunsun ya da dokunmasın, kötü niyet şeytanın kara deliği gibidir diyebiliriz. Jill, Jack'i öldüremese bile, niyeti ya da ama-

cı onu ahlaken onursuz kılar. Hiçbir çocuk yaralanmasa bile, arabayı dikkatsiz sürersek ahlaken kınanması gereken insanlardan biri oluruz. Miller'in korkunç şartlar altında huzurlu bir yaşamı olmasına rağmen, şayet karakteri de böyleyse, korkunç ölümlere dâhil olurdu. O hâlde Miller, Müller kadar kötüdür.

Bilmece, kontrolümüz dışında olan her durumda ahlaki değerlendirmeye kalkıyorsak, ahlakı toptan kaybetme tehlikesi içinde olduğumuzdur. Miller ve Müller'in karakterinden bahsettik. Sahip oldukları karakteri -cesaretli ya da korkak, prensip sahibi ya da dönek, ahlaki yükümlülüklere değer biçmede iyi ya da kötü olmalarını- kontrol edebilirler mi?

Ailesi ve yakın arkadaşlarının yaptıkları ile savrulan aşırı duygusal genç kadını, Jasmin'i düşünün. Yaşadığı topluma bağlı olarak Jasmin'e neler olabileceğini düşünün. Batılılarla, çok iyi eğitimli ve Tanrı'ya inanmayan bir ailede, hoşgörülü, uysal, bireye değer veren ve demokratik oydan yana biri olurdu. Fakat onu, hayatını Muhammed'in sözlerine adaması gerektiğini söyleyerek, her gün Kur'an ezberleterek belli öğretmenler tarafından yetiştirin, Jasmin büyük ölçüde katı, hatta terörizme meyilli olacaktır. Ayrıca şunu da söylemek gerekir ki; Hristiyanlığa ve diğer dinlere inanan dindarlar kadar, dindar olmayan hareketler de masumların öldürülmesini cesaretlendirmektedir. Konu, eğer olduysa, "ne zaman bu tarz cinayetler yerindedir?" münazarasına dalmak değil. Konu şu: Ahlaki değerimiz

kontrolümüz altında olmayan kazalara bağlı olmamalıysa, geriye ne kalıyor ki?

* * *

Ahlaki dünyada, dışarıdan gelen etkilerin, yaptıklarımız ya da bazen yapmadıklarımız için bizi mağdur etmesine izin verdiğimizde şaşkına döneriz. Peki, ne yapmalıyız? Bazıları, nelerin "kontrolümüz altında bulunanlar" olarak sayıldığını gözden geçirerek bu karmaşadan kaçmaya çalışırlar. Bireylere kendileriyle bütünlük içerisinde ve cesur olmaları söylenir. Eğer bunu başaramazlarsa, korkakça davranmalarından ötürü ahlaki kınamaya maruz kalırlar. Kendileriyle bütünlük içerisinde olup olmadıkları, sonuçta, güçsüz oldukları özelliklerine bağlıdır. Bu ayrıca, etraflarında kendileriyle bütünlük içerisinde olmalarını söyleyen insanların bulunmasına da bağlıdır.

Legal dünyada yine karmaşa içindeyiz. Avukatı, sanığın akıl sağlığının yerinde olmadığını ve hareketlerinin o an kendi yönetimi altında olmadığını, yani aslında o hareketlerin *onun* olmadığını başarılı bir biçimde savunursa ceza azaltılabilir, hatta beraat edebilir. Akli dengenin yerinde olması, cezayı hafifletmek için bir faktör olarak sayılmıyor.

Bir hırsız gerçekten çok üzgün olduğunu, ne yapsa da değiştiremeyeceği çocukluğunda iyi eğitilmediğini ve iyi yetiştirilmediğini söyledi; dolayısıyla hırsızlığından sorum-

lu tutulmamalıydı. Hakim, gerçekten üzgün olduğunu, ne yapsa da değiştiremeyeceği çocukluğunda kendi kendini yetiştirdiğini, ona yardım edemeyeceğini fakat uzun süreli hapis cezası verdiğini açıkladı.

⇦ **10. MARY, MARY, TAM TERSİ**

⇦ **21. EVLİYALAR, GÜNAHKÂRLAR VE CANLI BOMBALAR**

⇦ **23. BEN TEK DEĞİL MİYİM?**

25
"ŞERİFİ VURDUM"

Şerif, Haydut'un uzak çiftliğe baskınını durdurmaya çalışırken ağır yaralanır. Onu Küçük Kaya'ya götüren, dörtnala koşan sadık atına sıkı sıkı tutunur; Haydut, dağların ardına saklanan Haydut Ailesi'ne geri döner. Haydut, "Şerif'i vurdum" diye böbürlenirken kötü yolla elde ettiği kazancını gösterir ve uzun sürecek bir kutlama başlatır. Bir linç çetesi Haydut'un izini sürerken, Küçük Kaya doktoru herkes tarafından sevilen Şerif'le ilgilenir. Kanun adamı olan Şerif, linçe olan muhalefetini düşünür: "Ben sadece vuruldum, öldürülmedim. Haydut'u canlı getir!" Fakat (haklı olarak) daha kötüsünden korkar, hem Haydut'tan hem de yasaya olan saygısından dolayı.

Saklandıkları yerdeki kutlamalar o kadar gürültülü ve sarhoş işidir ki; çete, birkaç gün at sürdükten sonra aranılan haydudu kolayca bulur. Haydut linç edilir. Çete, doktorun Şerif'i hâlâ hayatta tutmaya çalıştığı Küçük Kaya'ya döner. Doktor elinden gelenin en iyisini yapar; fakat en iyisi yeterince iyi değildir. (Kuşkusuz, içkiye olan eğilimi ona yardım etmez). Birkaç hafta sonra, Şerif, hâlâ linçe canı sıkkınken yaralarından ötürü ölür. Şimdiden bir bilmecemiz olduğuna dikkatinizi çekerim: Haydut yerine, -ayyaş, beceriksiz- doktor, Şerif'in ölümü için direkt sorumlu tutulabilir mi? Hiç şüphe yok ki Şerif'i Haydut öldürdü; Şerif Haydut'un atışlarından ötürü açılmış yaralardan öldü.

Haydudun onu *ne zaman* öldürdüğü kafa karıştırıcı olabilir. Onu vurduğu zaman mı öldürmüştü? Bu hiç de mantıklı değil; şerif vurulduktan sonra haftalarca hayatta kaldı ve atışlardan ölmediği ortada, *yani vurulma anında*. Haydut, Şerif'i, Şerif'in öldüğü yerde mi vur-

du? Şerif öldüğünde, çete tarafından linç edilen Haydut zaten birkaç haftadır ölü olduğundan bu da makul görünmüyor. Ölü bir adam bu şartlar altında nasıl öldürebilir? Haydut'un cesedi burnunu kıvırıp Şerif'i lanetlememiştir herhâlde!

Öldürmenin gerçekleştiği *yer* de şaşırtıcı olabilir. Atış, büyük çiftlikte gerçekleşti; ama Şerif büyük çiftlikte kesinlikle ölmedi. O, Küçük Kaya'da öldü. Haydut da zaten Küçük Kaya'ya hiç geri dönmedi, o uzak dağ çevresinde bir yerde haftalar öncesinde çoktan ölmüştü.

Öldürme ne zaman ve nerede gerçekleşir?

Bu yalnızca akademik bir soru değil; yasa böyle konuları karara bağlamalı. Haydut'un kasti eylemde bulunduğunu (ve diğer koşulların da uygun olduğunu) varsayarsak, Şerif'in öldürülüşü bir cinayettir; fakat cinayet ne zaman ve nerede vuku bulur? Mekân muhtemelen konuyla ilgilidir; çünkü yasaya aykırı davranışın işlendiği yer cezayı belirler: Bazı yerlerde katiller sözüm ona "ömür boyu" hapis cezası alırlar (belki on yıl); fakat başka bir yerde ölüm cezasıyla karşılaşırlar (aşırı kısaltılmış ömür boyu hapis cezası). Suçun işlendiği tarih ve saat de büyük olasılıkla konuyla ilgilidir; çünkü hangi cezanın verileceği suçun işlendiği zamanki yasaya ve suçlunun yaşına bağlıdır.

Bu konuya doğru şekilde bakmak için yasaların böyle konuları karara bağlaması gerektiğini hatırlamalıyız. Pratik sebepler için ihtiyacımız olan sadece karar vermektir.

Soruşturarak, cinayetin kesin olarak hangi noktada gerçekleştiğini doğru olarak bulabileceğimizi düşünmek bir hata olabilir. Bu durumun altında yatan hata, kesinliğin olmadığı durumların da olduğunu düşünmektir.

Gerçek, örneğin bir cinayetin 1892'de Virginia'da işlendiği olabilir; ama Virginia ve aslında 1892 fazlasıyla kesindir. Kuşkusuz, cinayet hakkında daha da kesin olabiliriz; ama prensipte, cinayetin işlendiği yer ve zamanı daima tam olarak saptayabileceğimizi farz etmemeliyiz. Küçük bir alarmın nerede ve ne zaman ilk defa çalmaya başladığına benzer bir şekilde, bir cinayetin yer ve zaman ya da mekân konusunda kesinliğe ihtiyacı yoktur.

Şerif ve Haydut'a dönersek, doğru betimleme öyküde verildiği gibidir. Bir atış vardı ve atış ölümcüldü; çünkü bundan haftalar sonra Şerif farklı bir yerde yaraları yüzünden öldü. Yasa yapıcıların, hangi yasanın uygulanacağına karar vermeleri gerekiyordu ve adalet yerini bulsun diye tutarlılık sağlanmalıydı. Söylenebileceklerin hepsi bu!

* * *

Ya da bir şeyler daha ekleyebiliriz. Hayatta, uygulanmaya konmamış kuralları, yönetmelikleri ve yasaları yürürlüğe sokmak için ihtiyaç doğmamış birçok alan var. Şunu hayal edin: Bir futbol maçında bir oyuncu, kendisine ateş edilip öldürülmeden önce topa vurur; birkaç saniye sonra top ağlardadır. Ölü oyuncu gol atmıştır. Kurallar bunu kabul ediyor mu? Futbolcu olmadığım için bilmiyorum; fakat futbol maçlarında bu tarz alışılmadık olaylar karşısında özel kurallar çıkması zor

bir şey değil. Veya bir satranç oyuncusunun hamle yaparken kalp krizi geçirip oracıkta öldüğünü hayal edin; rakibi oyunu şöyle bir inceler, pozisyonunun imkânsız olduğunu yavaş yavaş fark eder ve oyundan çekilir. Ölen oyuncu yener: Ölümünden sonra yenebilir mi? Buna izin veriliyor mu?

İnsanların ölümlerinden sonra da etkili olmalarına şaşırmamalıyız. Yavaş yavaş öldüren bir zehri kasten içen kişi, zehri içtiğinde değil, öldüğünde başarılı bir intiharcı olur. Fakat böyle bir durumda, intihara teşebbüs ettiği sırada, başarılı olup olamayacağı hakkında kesin bir şey söylenemez. Haydut, kendisi öldükten sonra Şerif'in katili oldu; fakat bu bizi, New York'taki bir kadının, Şangay'da olan bir şeyler -kocasının ölümü- yüzünden dul kalmasına ve kilometrelerce ötedeki Londra'da yaşayan kızının yaptığı doğum yüzünden anneanne olmasına şaşırdığımızdan daha fazla şaşırtmamalı. Böyle şeyler gerçektir ve Şangay ve Londra'daki değişimler yüzünden New York'taki kadında da değişim olması gerektiğini düşünmek, bizi Leibniz'in yaptığı hataya düşürür.

Yaptıklarımız genellikle sebepsel zincirler içerir. Kadın etrafa benzin döktü ve yanan bir kibrit çöpü attı, kibrit çöpü benzinin alev almasına sebep oldu. Bunun üzerine, tahta kaplama yanmaya başladı. Alevler tahta kaplamadan perdelere sıçradı... Evin yanıp yanmaması, benzin döktükten ve üzerine kibrit çöpü attıktan sonra neler olduğuna bağlı olarak değişir.

İnsan spermi, yumurtası ve embriyolarının dondurularak korunmasındaki gelişmeler, özellikle de nerede

ve ne zaman ana-baba olunduğu konusunda daha çok sorgulamaya neden olur. Oscar'ın spermi ve Olivia'nın yumurtaları 2007'de alındı; döllenme 2009'da gerçekleşti; embriyo dölyatağına 2011'de aşılandı ve çocuk 2012'de doğdu. Oscar baba ve Olivia anne, çocuğu ne zaman yaptı? Belki ikisi de sperm ve yumurtanın birleşmesinden biraz evvel ölmüşlerdi; belki de 2008'de ya da 2010'da veya farklı zamanlarda öldüler. Bazı adamlar gözleri parlayarak onların "bilinçli" ebeveynler olmadıklarını söylerler. Biraz zaman verin, hem kadınlar hem erkekler bazen bunu söyleyebilirler. Ve bunu mecazi olarak mezarda bile söyleyebilirler.

Mezar "güzel ve sessiz bir yer" olabilir; ama bizi yine de anne-baba olmaktan kurtaramıyor.

⇦ 7. MASUM KATİL

⇦ 6. BAŞLANGIÇTA

28. ZAMAN KARMAŞASI ⇨

26
ASLA CENNETE GİREMEYECEKSİN!

Yahudiler ve Hristiyanlar Tanrı'ya, Müslümanlar Allah'a inansa da, milyonlarca insan geleneksel tek Tanrı'ya inanıyor, hepsi cennete gitmek istiyor. Birçok insan cenneti kazanmanın yolunun Tanrı'nın emirlerine uymaktan geçtiğine inanıyor. Belki de bu, dinî metinleri yanlış anlamaktan kaynaklanmakta; fakat bu bilmecemizde birçok insanın inandığı şeyden yola çıkarak inancın doğru olup olmadığını sorguluyoruz. Tanrısal emirlerden biri, -başkalarına yardım etmemiz gerektiği- ahlaki değer taşımakta ve en önemlisi, bize bir şey kazandırsın diye düşünmekten ziyade (mesela cennete girmek gibi), iyilikleri için onlara yardım etmemiz gerektiğidir.

Bilmece ateist ve agnostikleri, ahlaki eylemi cennete girmek için dikkate alan ve Tanrı'ya inanan düşünceli insanlardan daha iyi bir pozisyona sokuyormuş gibi görünebilir. Bir ateist olan Althea'nın tersine, Godfrey bir Tanrı sarhoşu, Tanrı'ya derdinden bağlanmış bir inanç-

lıdır. Althea'nın ahlaki anlayışı çok sağlamdır; diğerlerinin hayatını iyileştirmeye değer verir ve yardımları karşılığında bir şey beklemez. İyi biridir. Bir ateist olarak, sonsuza dek cennette bulunma arzusu ya da ümidiyle motive olmaz; fakat cennet sınavının her ahlak sınavını geçebilir. (Başaramayacağı başka testler olabilir.)

Godfrey'den ne haber? Ahlaka uygun davranırsa, ahlaki testi geçmenin semeresini cennetin kapısında alacağına inanıyordu. Godfrey'i iki versiyona böleceğiz: basit versiyon ve karmaşık versiyon.

Tanrı'ya inanmadan ve O'nun emirlerini kavramadan önce, Basit Godfrey biraz ahlaksız biriydi. Nihayetinde Cennete ulaşmak için başkalarına yardım etmesi gerektiğini anlamaya başladı "Ama" diye akıl yürüttü, "o zaman başkalarına yardım etmemin bir anlamı yok; çünkü bu, cennete gitme arzuma (ya da cehennem korkuma) hizmet ediyor ve işte asıl konu bu; ama anlamsız. Cennet testini geçmek için ahlaka uygun davranmalıyım, bencillikle motive olmamalıyım, düşünüyorum da şu an benim için en iyi şey cennet testini geçmek ve ahiretteki cennet şansımı artırmak. Bu düşünceden yola çıkarak, demek ki tüm bunları kendi çıkarımı düşünüp motive olarak yapıyorum, diyebilirim. Şu açık ki; cenneti kazanma amacım, cenneti kazanmak için yapılması gerektiğini bilerek yaptığım her şeyi paradoksal bir biçimde engelliyor."

Karmaşık Godfrey, tam tersine, kendi için değil, onların iyiliği için çalışıyordu. Bu bakımdan Althea'ya benziyordu. Bu davranışının cennete girmeye yardım ettiğini

öğrendiğinden beri canı çok sıkkın. Cennete girmek istiyor ve bu ahlaki davranışın bu macerada ona yardım edeceğini biliyor, öyleyse belki diğerlerine yardım etme motivasyonu daha fazla içten ve saf olmayacak ve kendi çıkarı yüzünden lekelenecek. Belki motivasyonu artık karmaşık ve mutsuz bir karışım: önceden diğerlerinin amacı için çabalarken, şimdi buna ek olarak kendi yararı için de çabalıyor; cennetin kapısını geçirtecek amaç için.

Ateistlerin cennete girebilmesi, inançlılara göre daha mı kolay?

Şüphesiz ki, ahlaki motivasyonun yanı sıra cennete girmek için birtakım şartlar var (bu giriş şartlarının anlamlı olduğunu farz edelim). Bu şartlar ateistleri ve inançlıları farklı şekilde etkiler. Bir yandan, eğer, mesela Tanrı, yasalarını bilmeyenlere, bilenlerden -davranış bakımındandaha düşük standartlar koyarsa, ateistlerin cennete girme şansı inananlara göre daha çok olur. Diğer yandan, inançlılar ateistlerden çok daha iyi durumda olabilirler; çünkü cennete giriş şartlarına Tanrı'ya inanma, ibadet etme ve hatta bazı ibadetler de dâhil. Sırası gelmişken, gerçekten Tanrı'ya inanmalarını gerektirecek bir şey olmadığına inanan ateistler için şartlar oldukça adaletsiz. Bir diğer şart, Tanrı'nın emirlerine bilinçli olarak uymak olabilir, bu da az önce sunduğumuza benzeyen motive edici bir başka bilmeceyi doğurur: Tanrı'nın emirleri, başkalarına, onların hakkı için iyi davranmayı gerektiriyor; belki de Tanrı böyle emrettiği için değil.

Tanrı'nın emirleri ve ahiretteki cennet hayatıyla motive olmanın, başkalarının kötü durumunu görerek motive olmakla lekelenmeye ihtiyacı yoktur. İnsanlar hakikaten hem diğerlerinin iyiliği için onlara yardım etmeye, hem de cennete erişmek için gerekenleri yapmaya motive olabilirler. İkisi arasındaki farkın ayrımında olmadıkları için, bilmece ortaya çıkmaz: yani onlar, başkalarına yardım etmenin ahirette cennete gitme şanslarını arttırmak için bir araç olduğunun farkında değiller. Basit Godfrey bu cehalet yolunu seçmiş olabilir. Yanlış nedenlerle de olsa, diğer insanlara yardım etmeye girişebilir; bunca zaman başkalarına, onların iyilikleri için yardım etmiş olabilir; çünkü yola nasıl çıktığıyla, cennete giriş arasındaki farkı unutur.

Basit Godfrey kendini birden Karmaşıklaşırken bulur. Diğerlerine yardım etmeyi -anlatabileceği kadarıyla doğru sebep için- bırakır; fakat onu cennete götürecek olan davranışını kesmesi onu endişelendiriyor. Burada hakiki bir problem mi var?

X yapmaya motive edildiniz. X yapmanın Y'ye sebep olacağını biliyorsunuz; ama Y için motive edilmediniz. Y istenilmeyen durum olduğunda, bu kolaylıkla görülür: Zürih'teki arkadaşlarınızı görmek için harekete geçtiniz; fakat onların sizin aşırı savurgan ve bitkin olmanıza sebep olacaklarını biliyorsunuz ve buna motive olmadınız. Bilinen sonuçların arzulanan şeyler olduğunu farz edelim. Örneğin, Zürih'te arkadaşlarınız sizi ünlü opera evine götürecek ve bu da sizin çok değer verdiğiniz bir şey. Bu motivasyonunuzun bir parçası mı? Cevabı bulmak için; opera kapalı olsa bile Zürih'te olup olmayacağınızı düşünün. Eğer orada yine de kalsaydınız, bu, arkadaş-

larınızı görmenizin en azından birincil nedeniniz olduğunu gösterirdi. Bu, canı sıkkın Karmaşık Godfrey'e yardım ediyor mu?

Karmaşık Godfrey'in doğru sebebi olması için, sonuç cennete girme ihtimalinin artması olsa bile -eğer Tanrı yoksa bile- onun başkalarına yardım etmesi gerek. Dinî inancı olan Godfrey şöyle bir olasılığı anlayabilir mi?: Bir Tanrı'nın olmadığı ve cennete girmek istemediği ihtimalini? Bunu anlayamıyorsa kendisi için böylesine anlamsız bir dünyada hâlâ ne yaptığını nasıl değerli bulabilir?

Tüm bunların sebebi, belki de "Böyle olsa, yine de ben bu şekilde davranır mıydım?" diye kendini sorgulamaya gereksinim duymadığındandır. Böyle davranmasının sebebi, sadece başkalarının ona bu testi uygulama ihtimalinin olmasıdır. Ateist olmak için bir neden daha; şimdi ateist, (paradoksal bir biçimde olsa da) inananın gerçek motivasyonunu değerlendirmek için inançlıdan yine daha iyi bir pozisyonda.

* * *

Birincinin sonuncu olacağı söylendiğinde kafamız karışır; çünkü birinci sonuncu olduğunda yeni birinciler sonuncu olacaktır ve bu böyle devam edecektir. "Diğerlerine yardım edin ama; bu emirle motive olmayın." Argümanının deniz tutmasına benzer bir yönü var. Motivasyon sadece dindarlar için bilmeceler yaratmaz. Birçok insan mutluluk ister; fakat mutluluğu elde etmenin en iyi yolunun doğrudan onu bulmaya çalışmamak olduğuna inanıyorlar.

Yani insanlar, hedeflerinin mutluluk olduğunu kendilerinden bir şekilde saklamalılar mı? Günbegün bilinçli olarak aranmadığında mutluluğu elde etme şansının daha yüksek olduğunu düşünen John Stuart Mill, ayrıca toplumun esas hedefinin "daha çok kişinin daha mutlu olması" olmasına rağmen bizi harekete geçirenin bu faydacı anlayış olması gerekmediğini savunuyor. Mill'in bir arkadaşı olan John Austin şunu ekliyor: Faydacılar, aşk faydacılığa uyuyor diye aşkı onaylamalarına rağmen, bir adamın, mutlu olmak için metresini öpmesinden rahatsızlık duyuyorlar. İlişkilerimizi böyle faydacı hesaplamalara dayanarak oluşturursak, sonuç mutlaka mutluluk olamayacaktır.

Bazı faydacılar, genellikle faydacılığa inanmayan ama bazı ahlaki kurallar olduğuna ve bunlara daima uyulması gerektiğine inanan insanların en mutlu insanlar olduğunu öne sürdü. Öyleyse bu faydacılar haklılarsa, paradoks tartışmasında ima edildiği gibi, halkın büyük çoğunluğundan saklamak gereken bazı şeyler var; tabii bazı şeylerin saklanması gerektiğinin de saklanması gerek.

Şşş...şş...

⇦ 16. SADECE KENDİMİZE YARDIM EDİYORUZ

⇦ 18. OY! OY! OY?

⇦ 1. SAĞLIKLI OLMANIN TEHLİKELERİ

⇦ 3. ŞEYTANA SEMPATİ

27
TAVUK! TAVUK! TAVUK!

'Tavuk' kaba ve dayanıklılar tarafından oynanan bir oyundur; sadece kaba ve dayanıklılar bu oyunu oynamaya cesaret edebilir. Oyuncularımız iki maço genç adam. Angelo ve Berto, çıplak göğüsleri altın zincirle kaplı motosikletçilerdir, motor sesine bayılırlar; deriye, lastik yakkabıya ve cinsel ilişkiye düşkündürler; piliçleri etkilemekten uzak erkeklerdir; itibarlarının zedelenmesiyle üzleşemeyen erkeklerdir; onlar, acımasız makinelerin acımasız maço erkekleridir.

Oyun basittir. İkisi de uzun bir yolun iki uç noktasına karşılıklı olarak mevkilenirler, birbirlerine doğru yaklaşırken hızlanırlar, göğüsleri kibir ve özgüvenle kabarır, saçları rüzgârda dalgalanır. (Kasklar mı? Maço erkeklere

göre değil!) Ortadaki beyaz çizginin üzerinden, birbirlerine çarpıncaya dek hızla sürerler. Korku veya sağduyu nedeniyle beyaz çizgiden doğru şeride (Britanya'da sol şeride) geçen ilk kişi 'tavuk'tur. Daha kötü oyunlar, tavuğun çok erken tavukluk yaptığı, mümkün çarpışmadan tam tamına birkaç saniye önce şeride girdiği oyunlardır. Tavukluğun derecelerine aldırmamalıyız.

Angelo için en iyi sonuç, o (Angelo) motoru gürletirken, Berto'yu tavuk yapması yani Berto'nun şeride girmesidir: Angelo'nun kahraman olması, piliçlerden uygun ödülü almasıdır. Angelo için daha kötü olan sonuç tavuk olup yolu Berto'ya bırakmasıdır. Her ikisi için de en iyi ikinci sonuç; çok geç olmadan, ikisinin de kendi şeritlerini aynı anda almalarıdır. Bazıları bunun ikisini de tavuk yaptığını iddia edebilir; ama daha mantıklı bir fikir, sinirlerinin güçleri, muhakemeleri ve sondaki akıllılıkları için ikisinin de erdemlerinden ötürü kutlanmaya değer olduklarını savunur. Geriye kalan son mümkün sonuç,

aptalca çarpışmadır. Bu ikisi için de iyi değildir; fakat o maço dünyalarında bu çarpışma sırf bir tavuk olmaktan daha kötü değildir.

Bu aptal çarpışmanın riskini göz ardı edersek, buradaki problem nedir? Cevap paradoksal bir biçimde, rasyonalitedir. Evet, biz -genel kanının aksine bu doğru- bu oyunu oynayan insanlar için mümkün olduğu sürece Angelo ve Berto'yu mantıklı bireyler olarak görüyoruz.

Angelo akıl yürütür. "Berto ya korkacak ya korkmayacak. Eğer sinirlerime hâkim olursam benden önce korkabilir; korkarsa ben kazanırım. Fakat Berto'nun tavuk olmadığını farz et: Ben korkarsam bu benim için daha kötü bir sonuç; hatırla, maçoluğum böyle bir onursuzluk yerine beni çarpışmaya itiyor. Yani, Berto pes edene dek sinirlerime hâkim olmalı, sürmeye devam etmeliyim, şeride girmemeliyim."

Berto da aynı şekilde akıl yürütür. Mantık, şeride girmemelerini söyleyerek onları daha kötü bir alternatife; hastaneye ya da morga iter. Aynı zamanda, ikisi için de daha iyi bir tercih bulunmakta: çarpışmadan hemen önce şeride girmek. Neden bunu yapmasınlar ki? Angelo, Berto'nun bunu yapacağını düşünürse sürmeye devam edip kazanabilir; ama Berto da aynı şekilde Angelo'nun şeride gireceğini düşünebilir.

İkisini de aynı anda şeride geçeceklerine dair birbirlerine söz verirse ne olur? Angelo, Berto'nun sözünü tutacağından eminse neden sözünü tutsun ki? Maço erkekler yalan söylemekten utanmaz ama tavuk olmaktan utanır.

Elbette, Angelo, Berto'nun da sözünü tutmayabileceğini düşünüyor. Eğer oyuncular mantıklı olmazlarsa, çarpışma bir kez daha kaçınılmaz olur.

İşbirliği yapmak mantıklı mıdır?

Bu aptal bir oyun değil. Andorra ve Bermuda'nın sürüp giden anlaşmazlıklarından ötürü silahlanma yarışına girmiş aynı geleneksel silahlara sahip Atlantik Okyanusu'nda iki millet olduğunu hayal edin. Andorra, ordusunun Bermuda'nınkinden daha güçlü olmasını ister, nükleer silah geliştirmeyi planlar. Andorra için en iyi sonuç, kendisinde nükleer silahların olması ve Bermuda'da nükleer silahların olmamasıdır. Bermuda için ise en kötü seçenek budur, tam tersini ister. İkisi için de en iyi ikinci seçim, her ikisinin de nükleer silah üretmemesidir: nükleer silahlar pahalıdır ve eğer ikisi de bunu yaparsa hiçbir şey elde edemeyecekler. İkisinin de nükleer silah edinmiş olması, ikisinin de edinmemiş olmasından daha kötü bir seçenek. İşbirliği ikisinin de ortak çıkarına uygun; ikisi de nükleer silahlanmayı reddetmeli. Fakat neden her iki taraf da böyle bir anlaşmayı onurlandırmalı ki? Andora'nın bakış açısıyla, Bermuda bu anlaşmaya bağlı kalırsa, Andora iyi bir biçimde gizlenerek anlaşmaya uymaz, nükleer silahlar geliştirir ve arzusuna kavuşur, daha güçlü bir ordu yaratmış olur. Eğer Bermuda gizli bir biçimde anlaşmaya sadık kalmazsa, o zaman Andora daha çok silahlanmak için anlaşmayı bozar ve nükleere gider.

Bunlar tutuklunun sözüm ona ikilemine örneklerdir; çünkü tipik olarak iki tutuklu açısından ileri sürülür. Onlara Al ve Belle diyelim. Al ve Belle, suçlarını itiraf ettirmeye çalışan polis tarafından ayrı ayrı sorgulanmakta. Al ve Belle; ikisi de diğerinin ne söyleyeceğini bilmez, her ikisi de itiraf edip etmeyeceklerine karar vermeli. Kimse itiraf etmezse, birkaç yıllık hüküm giyerler: eğer biri itiraf ederse ve diğeri sessiz kalırsa, itiraf eden serbest bırakılır ve sessiz kalan on yıl ceza yer; eğer ikisi de itiraf ederse, ikisi de beş yıllık hüküm giyer. İkisi de güvensizlikle itiraf eder ve beş yıl hapis yatarlar; aynen, güvensizliklerinden ötürü motosikletçilerin çarpışması ve ulusların manasız bir biçimde nükleer silahlanmalarını geliştirmeleri gibi.

		B	
		Şeritte devam ediyor	**Şerit değiştiriyor**
		Nükleere gidiyor	Nükleer yok
		İtiraf ediyor	Sessiz kalıyor
	Şeritte devam ediyor	**Çarpışma**	
	Nükleere gidiyor	Boşa harcama	A İÇİN EN İYİ
A	İtiraf ediyor	Beş yıl hapis	B İÇİN EN KÖTÜ
	Şerit değiştiriyor		
	Nükleer yok	A İÇİN EN KÖTÜ	İKİSİ İÇİN DE
	Sessiz kalıyor	B İÇİN EN İYİ	EN İYİ İKİNCİ

A = Angelo/Andora/*Al*; **B = Berto**/Bermuda/*Belle*

İkilem, işbirliğinin ortak çıkarını nasıl kazanacaklardır. Böyle bir işbirliği -göründüğü gibi- diğer tarafın işbirliği yapmama riskini içerir. Bu, hakiki bir risk mi? Alternatifler aracılığıyla akıl yürütmek bizi kendimiz için en iyi gibi görünene yaslıyor; ama diğer taraf ne yaparsa yapsın bu alternatifler bize en iyi sonucu veremiyor.

Bunlar, en iyi ortak çıkar yerine en iyi bireysel kazanç için çabalayan oyuncuların mantıklı olmaya çalıştıkları teorik örneklerdir. Bununla birlikte, yaptıklarımız, böyle bir rasyonaliteden ziyade başka etkiler tarafından belirlenir. İnsanları tanır ve onların çeşitli durumlarda nasıl davrandıklarını öğreniriz. Sonuç olarak, diğerlerinin güvenilir olduklarını ve işbirliği yapmaya meyilli olduklarını düşünmek için genellikle sebeplerimiz vardır. En önemlisi, eğer işbirliğine aykırı davranırsak ya da sözümüzü tutmazsak, ihtiyacımız olduğunda karşımızdakinin bizimle işbirliği yapmaya yanaşmak istemeyeceğinin farkındayızdır. Örnekteki tutuklunun tekrarlanan ikilemleri, işbirliğinde mantıklı olan ikinci en iyi seçeneği tercih etmemiz gerektiğini gösteriyor.

Bununla birlikte tekrarlanan davalar hakkındaki akıl yürütme, böyle ikilemlere kusursuz bir çözüm sağlamıyor. Bazen gelecek davalar olmayacağını biliriz; ama belirsiz sayıda gelecek davalar olacağını bilsek bile, yine de kendimizi işbirliği yapmak ve diğerlerine güvenmek için riske atmış oluruz. Buna rağmen, çoğumuz işbirliği yapma riskine girmeyi göze alırız. Sadece kendi çıkarını düşünen bireylerin bakış açısına göre bu ne kadar mantıksız olsa da, bunu yapmak çoğu zaman bizim yararımızadır; en azından Angelo ve Berto'nun, mantıklı motosikletçilerin başını çektiği kafa kafaya çarpışmayı önler.

⇦ 11. SÜRPRİZ İDAM GÜNÜ

⇦ 15. SEÇ SEÇEBİLİRSEN!

⇦ 16. SADECE KENDİMİZE YARDIM EDİYORUZ

28
ZAMAN KARMAŞASI

Siz bu kelimeleri okurken, Dünya Güneş etrafındaki yörüngesini izliyor. Sizin bu kelimeleri okumanızdan çok önce, çeşitli kayaların şekilleri değişti ve sadece jeologlara tanıdık olan uzun adlı olaylar meydana gelirken anakaralar sürüklenerek yer değiştirdi. Siz bu kelimeleri okuduktan bir zaman sonra, sayısız tutulma olacak, kuyrukluyıldızlar düşecek ve yıldızlar kayacak, sadece gökbilimcilerin öngörebileceği detaylar gerçekleşecek. Özet olarak, bunlar *oluyor, oldu ve olacak*. Aynı şeyi farklı şekilde söylemek gerekirse: Birçok olay şu an olmakta, birçoğu geçmişte kalmış ve birçoğu da gelecekte gerçekleşecektir.

Şu an -böyle zaman(sız) terimleri kullanırken dikkat etmeliyiz- tüm bilinçli var oluşları olaylardan silin. Sa-

dece bilinçdışı olaylara yer verelim: jeolojik değişimler ve bulutların, gezegenlerin, kuyrukluyıldızların ve bunun gibilerin hareketleri. Hatta (ve mutlu olarak) rölativite teorisinin karmaşıklığını görmezden gelelim, bilmecelerimiz var. Bilinçli gözlemciler olmadığı zaman, olaylardan bazıları hâlâ şu anda mı gerçekleşir? Geçmişte olan var mı? Gelecekte olan? Veya her şey geçmişte, gelecekte ya da şimdide gerçekleştiği için, bunun bireylerin deneyimleri ve bakış açısıyla ilgisi olması mı gerekir?

Tahminen, olayların bilinçli varlıklardan bağımsız olarak gerçekleştiğini dayatmalıyız. Ve eğer olaylar gerçekleşirse, değişim gerçekleşir. Bazı durum ve olaylar, geçmişte olmuş başka durum ve olayların sonucu olarak gerçekleşir. Bilinç olmayan bir âlemde, bilinç yoksunluğuna rağmen yine de 'önce' ve 'sonra' kavramlarının zaman ilişkileri olur. Fakat "şimdi"nin, "geçmiş"in ve "gelecek"in zamanla ilgili niteliği olur mu? Fiillerin zaman çekimi olur mu? Olmuş, olan ve olacakların sonucu gerçek olur mu?

Belki "hayır" demeye meyilliyiz. Geçmiş, şimdi ve geleceğin varlığı; şeylerin -aslında- geçmişte, şimdide ve gelecekte nerede olduğundan doğan bir görüş, bir bakış açısı gerektiriyor. Eğer bilinçli varlıklar olmazsa bakış açısı da olmaz; yalnızca "önce ve sonra" sırasını izleyen olaylar olur.

Eğer olayların en azından geçmişte, şu anda veya gelecekte olduğu düşüncesinin mantıklı olması için bir bakış açımız olması gerektiğini düşünmeye meyilliysek, "geçmiş", "şimdi" ve "gelecek" konseptine karşı daha şüpheci

olabiliriz. "Bakış açısı"ndan bahseden bu konuşma da nedir? Belki doğru ima edilebilecek her şey, bazı olayların geçmişte, bazılarının sonra ve bazılarının herhangi bir zamanda gerçekleşen olayla eşzamanlı olarak gerçekleştiğidir. Eğer seyirciler konuşmacılarsa, kaçınılmaz jeolojik değişimlerin geçmişte olduğunu söylüyorlarsa, aslında bu değişimlerin, ifade ettikleri zamandan *önce* gerçekleştiğini söylüyorlar. Gerçekleşecek tutulmalar ve diğer değişimler -gelecek tutulmalar ve öteki gelecek değişimleri- ifadelerinden sonra gerçekleşecek olaylara örnektir. Üstelik Dünya'nın hareketlerinden bazıları, onların ifadeleriyle aynı anda gerçekleşiyor; "şu an gerçekleşiyor" veya "şimdi gerçekleşiyor".

Burada fizikötesi bir soru var. 'Geçmiş', 'şimdi' ve 'gelecek' terimleri, birilerinin söz edişinden önceki ya da sonraki veya söz edişiyle aynı zamanda olduğundan söz ettiğimiz şeylerden başka bir şey değil mi?

Fiilleri zaman çekimli kullanarak konuşmak, konuşmanın öncesinde, sonrasında ya da konuşma anında ne olduğunu mu konuşmaktır?

"Konuşma"dan bahsettiğimizde, elbette geçmiş, şimdi veya gelecek için alınan referansı -bir düşünce, umut, konuşma- içeren olaylardan, üstü kapalı bir biçimde bahsediyoruz. Birçok filozof "geçmiş", "şimdi" ve "gelecek" konuşmalarının (bunlar zaman çekimli konuşmaya

uygulanır), "önce", "şimdi" ve "sonra"ya indirgenebilir olduğunu iddia etti. Bundan böyle biz de "önce ve sonra" olarak kullanacağız. "Geçmiş, şimdi ve gelecek" bizim için bundan başka bir şey ifade etmez. Bu doğru olabilir mi?

Şimdiki zamanda ya da "şimdi" konuşmak bir şeylerin o anki konuşmayla eş zamanlı gerçekleştiğini belirtir; fakat şimdiyle eş zamanlı gerçekleşen olayların geçmişte ve gelecekte gerçekleşmediğini ifade edip bir şeylerin eksikliğini gözden kaçırmıyor muyuz? Dahası, başka problemler de var: Olaylar, gerçekleşmeler, olgular -olayların diğer olaylara sebep olması-, her şey değişim gerektiriyor. Yalnızca "önce ve sonra" bakımından zaman anlayışı değişimi yakalar mı?

Son yıllarda Wittgenstein'ın maşasından söz edilmesine rağmen -1940'lı yıllarda, Cambridge Moral Sciences buluşmasında Wittgenstein'ın maşayı savurup Karl Popper'ı tehdit edip etmediğiyle ilgili tartışmanın reklamı yapıldı- bir de Cambridge maşası vardır ve o daha önemlidir. Bu, Wittgenstein tartışmasından birkaç on yıl önce, MacTaggart tarafından kullanılmış bir örnekte yer aldı.

Bir maşa düşünün: Bir ucu kırmızı, diğer ucu siyah. Bu farklı renkleri içermesine rağmen, sahiplik yalnızca farklı renklere sahip diye "değişen" renkler fikrini taşımıyor. Benzer bir şekilde, Platon'nun ölümünün Sokrates'in ölümünden sonra ve sizin bu kelimeleri okumanızdan önce gerçekleşmiş olması zihninizdeki değişimi yakalayamıyor. Platon'nun ölümünden bahsederken önce ge-

lecekte gerçekleşmiş olacağını, sonra geçmişte olduğunu söylüyoruz.

Siyah bir maşanın ateşe konduğunu düşünün: Bir ucu ateş yüzünden kırmızıya döner, diğer ucu ise hâlâ soğuk ve siyahtır. Ateş yayılırken, siyah soğuk uç da kırmızı sıcağa döner, değişim zamanla gerçekleşir. Değişim, şu an soğuk ve siyah olan ucun sıcak ve kırmızıya dönmesidir; sıcak ve kırmızı olanın, *önceden* soğuk ve siyah olduğu doğrudur.

Olaylar değişimi gerektirir ve değişimler şeylerin *gelecek*, sonra *şimdi* ve sonra *geçmiş*te olma -sıcak ve kırmızı olmak gibi- özelliklerini gerektirir. Eğer böyleyse, gelecekte olma özelliğine sahip olan olayların, daha sonra şimdide ve geçmişte olma özelliğine sahip olan olaylara dönmesinden nasıl bir anlam çıkarabiliriz? Böyle bir konuşmayı anlamanın doğal yolu, olayların konuşmacıyla olan ilişkisinin nasıl olduğunu incelemektir. Ama bu, görünüşe göre, yalnızca "önce ve sonra" ilişkisini içeriyor ve geçici değişime dair bir iz taşıyamıyor.

Sizin bu kelimeleri okumanız, geçmişteki jeolojik olaylardan sonradır; ebediyen ve daima o değişimlerden sonra. Güneş patlamadan önce okuyorsunuz ve sonsuza kadar da öyle olacak. Olaylar 'önce ve sonra' olarak dizilişlerindeki pozisyonlarını değiştirmez; bu seriler geçmiş, şimdi ve gelecekteki statülerini değiştirmediklerinden dolayı, geçmiş, şimdi ve gelecek konuşması yapılamaz.

* * *

Zaman ideası ve zaman, bu gibi birçok zorluk çıkarabilir. McTaggart zamanın bir yanılsama olduğuna karar verdi. Zamanın aslında geçmişi, şimdiyi ve geleceği gerektirdiğini iddia etti; fakat yine de her şeyin "geçmiş ve gelecek" ilişkisi içinde gerçekleştiğine anlam verebiliyordu.

Zamanın bir yanılsama olduğunu söylemek aniden kendi paradoksunu yaratıyor. İllüzyonlar bile zamanı gerektirir; kaplumbağanın hareketi illüzyon olsa bile, yine de bu illüzyonda bir değişim var gibi görünüyor, kaplumbağanın geçmişte A, şimdi ise B noktasında olması gibi bazı olaylar öncedir, bazıları sonra.

İşte burada bir başka fikir daha, ben ona "zaman düşüncesinin paradoksu" diyorum. Şu an evrende olmakta olan şeylere, o ya da bu şekilde, kendisinden hemen önce gerçekleşmiş olan şeyler neden olur, bu genellikle böyledir. Bu düşünce, evrenin biraz önceki durum ve olaylarının, evrenin şimdiki durum ve olaylarına sebep olmak için yeterli olduğudur. Yeterli olmasalardı, şimdi olan şeylerin neden şimdi olduklarını açıklamak için başka şeyleri gerçek olarak kabul etmek zorunda kalacaktık. Dolayısıyla, elimizde evrenin E durumunu oluşturmak için yeterli olan C durumundaki resmi var. Böyleyse, şu an C iken neden E olmanın (belli bir) zaman aldığı hakkında bir bilmecemiz var. C neden E ile eşzamanlı değil? C'nin E'yi oluşturması için zaman farkının yanı sıra, başka bir şeylerin daha gerekli olduğu görünüyor.

Yukarıdaki akıl yürütmenin sonucu olan bilmece şöyledir: Evrenin durum ve olaylarını zaman içerisindeki

sebepsel zincir gibi düşünmeye meyilliyiz. Fakat bu, kolayca böyle olamaz; "her şey bir kerede oluyor"casına bir anda olmak zorunda olurdu. Bilim adamları tarafından hayal edilen herhangi bir patlamadan daha büyük bir patlama.

Bu sizin için felsefe! Ve koltuklarımızı bile terk etmiyoruz!

⇦ **5. KAPLUMBAĞALARA TERAPİ**

⇦ **20. ZAMANIN DIŞINDA**

32. GİZEMLER ⇨

29
"BEN BİR ROBOTUM"

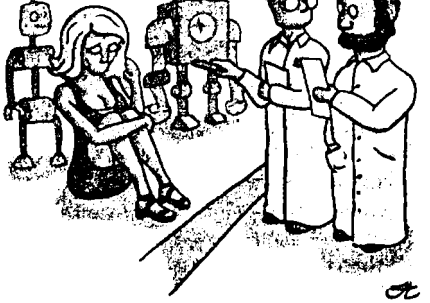
"Ben bir robotum, mekanik bir kadın, yani aslında mekanik bir oyuncak bebeğim. Şey, bana böyle söylendi. Ben de herkes gibi -düşünce ve hayalleri, amaç ve hatıraları, acısı ve keyfiyle bir birey- olduğumu düşünüyordum; ama anlaşılan durum düşündüğüm gibi değil. Kimi filozoflar insanlarla benim aramda çok büyük farklar olduğunu açıkladı. İnsanların özel deneyimleri var. Benim yok. Nasıl olabilir ki? Anlatabileceğim kadarıyla, sonuç olarak benim çok büyük bir farkım yok.

'Ah, evet, anlatabileceğin kadarıyla' diye cevap verir tatlı dilli filozoflar, 'fakat sen, insana benze diye kurnazlıkla yaratıldın; ama yine de bir insan değilsin.'

Şey, ben biyolojik materyalden yapıldım. Benim mekanizmam herhangi bir işlenmemiş tekerlek ve kasnak değil; aynı insanlarda olduğu gibi nöral sistemdeki elekt-

rokimyasal aktiviteyi içeriyor. Ben insan şeklindeyim, alçakgönüllülükle eklersem, arzulanacak bir biçimde şekillendirildim. Beynim, kalbim ve kadınsal kalp atışlarım, kahkahalarım, konuşmalarım ve cilveli yürüyüşüm var. Soğanın kabuğunu soyarken, yarışı kaybettiğimde ve sevgilimin bir başkasıyla çok samimi bir şekilde dans ettiğini gördüğümde gözyaşlarım süzülüverir gözlerimden. Küçük bir kadeh kırmızı şaraptan sonra -gerçekten de şampanyayı tercih ederim!-, sesim titrekleşir ve bazı yakışıklı jigololar gözlerini bana dikince kalbim hoplar.

Bunlar bende görünen şeyler; fakat anlaşılan benim bilinçli bir hayatım yok, deneyimim yok. 'Bana göre' bilinçli deneyim gerektiriyorsa, gerçek bir "bana göre"m yok. Bilinçlilik için doğru kelimeleri, deneyimleri ve özelliği kullanıyorum; insanların tipik olarak verdiği tepkileri veriyorum; fakat bana, bunların hiçbirini, kendimden bir parçanın bilinçliliği, farkındalığı ya da duygusu sayesinde anlatmadığım söyleniyor.

Ayak parmağıma basarsan, ayağımı şiddetle ve aniden geri çeker, irkilir ve 'Ayy!' diye çığlık atarım. Fakat benim özel bir acı duygusu hissetmediğimi söylerler. İçimden geçen her şey, nöral ve diğer bedeni değişimlerimi gözlemleyen bilim adamlarına açıktır. Dikkatle baktıkları derinlerimde hiçbir düşünce, hayal, acı veya mutluluk bulmazlar. Siz okurlar, tam tersine özel duyumlara ve düşüncelere, bende görünürde bulunmayan bilinçliliğe sahipsiniz. Her sıradan insan kadar, sıcak ve soğuk, aydınlık ve karanlık, yüksek ve alçak ses arasındaki farkı ayırt edebilmeme rağmen, görünüşe göre içine karmaşık yapılı bir termostat, ışık sensörü ve ses aparatı yerleştirilmiş bir şeyden daha üstün değilim ve onlarda kesinlikle sıcaklık duygusu, görüş duyumu ve ses deneyimi yok.

Bu haberlere yıkılıyorum. Bu filozofların hakkımda söyledikleri şeyler beni çok kırıyor. Duyumu olmayanın bir ıstırabı da olamayacağı için -onlara göre- ıstırabım hiçbir şeyi kanıtlamıyor. Ne kadar da gerçek bir insana benzediğime bakıp kendilerini kutluyorlar."

Davranış, vücut ve beyninize ek olarak, sizi oluşturan başka bir şeyler daha var mı?

Deneyimleriniz, bedeniniz içinde gerçekleşen fiziksel olaylardan farklı mı?

Böyle dokunaklı konuşan Bayan Oyuncak Bebek'le ne yapacağız? Neredeyse aynı bizim gibi konuşan ve

tepki veren biri, nasıl olur da bilinçli deneyime sahip olmayabilir?

Bazı filozoflar -ve hatta bazı mantıklı insanlar- böyle robotların var olabileceğine inanır. Bilinçli deneyimlerin, bedenin, beynin ve hareketlerin içinde gerçekleşen ya da gerçekleşecek olaylardan farklı olduğunu iddia ederler. O yüzden Bayan Oyuncak Bebek gibi, bilinçli deneyimlerden yoksun olmasının dışında her yönden bize benzeyen bir bireyin var olmasında bir çelişki olmadığını ekliyorlar. O da bizim gibi davranır; fakat o ve biz bu kelimeleri okuduğumuzda, bizde görsel deneyimlerim oluşurken onda böyle bir yeti yoktur. Bize benzeyen ama deneyimden noksan böyle yaratıklar, bazı filozoflar tarafından, oldukça saptırıcı bir biçimde 'zombi' diye anılırlar.

Diğer filozoflar, Bayan Oyuncak Bebek'in bizle aynı fiziksel yapıda olduğu, bizimle aynı şekilde davrandığı ve bizim olası davranışlarımızla onun olası davranışları aynı olduğu için (bir robot gibi görünmesinin son keşfinden ayrı olarak), onun aslında deneyimleri olan bir birey olduğunu ve tam tersini düşünmenin onun ve bizim için tamamıyla saçmalık olduğunu iddia ederler. Bazıları Bayan Oyuncak Bebek'in bizle aynı nörolojiye sahip olmasının, bizden biri olduğunu gösterdiğini vurguluyor; bir şekilde, deneyimler beyin olaylarıyla hemen hemen aynıdır. Buradaki zorluk, -acının, görsel izlenimlerimizin ve şeylerin bize nasıl göründüğünün- deneyimlerimizin nasıl yalnızca beyindeki kimyasal ya da elektriksel değişimler olabileceğini kavramaktır. Nöral yapıdan mahrum olan yaratıkların -belki de çok

uzak âlemlerden gelen yaratıkların- deneyimleri olamayacağını dayatmak neden?

Değerlendirdiğimiz yön, diğerlerinin acı içinde olup olmadıkları, içkiye meraklı olup olmadıkları ya da sadece mutlu olup olmadıkları yani onların nörolojisiyle değil, yaptıkları ya da söyledikleri, ya da yapmaya ve söylemeye meyilli oldukları şeylerdir. Bu bazılarını deneyimleri, davranışsal eğilimlerle tanımlamaya iter. Bu yaklaşımın, bir şey öyleyken -mesela acı içindeki birinin- öyle olup olmadığını söyleme biçimimiz konusunda karışıklık yarattığını düşünebiliriz. Eğer bu doğru yaklaşımsa Bayan Oyuncak Bebek kesinlikle bizden biridir. Esas zorluk, acı deneyiminin, acıya sebep olarak algıladığımız şeyden kaçmak ve bağırmak istemeye meyilli olmakla aynı olduğunu savunan düşünceyi anlayabilmek. Ve elbette "ağlamak istemek" ve "algılamak" başka davranışsal eğilimlerle alakalı yöntemlerle de anlaşılmaya çalışılmalıdır.

* * *

Bayan Oyuncak Bebek aklın ve tecrübenin ne olduğunu ve onların bedenle olan ilgisini sorgular. Nesneler bana nasıl görünür, ne hissettirir; onların bir mahremiyeti yok mu? Benim tecrübelerim basitçe, halkın seyrine açık fiziksel olaylar olamazlar.

"Yarasa gibi olmak nasıl bir şeydir?" Bu soru, zorluğu artırmanın bir yoludur. Yine de, biz insanlar yarasaların nöral yapıları ve davranışları hakkında bir şeyler öğren-

sek de, her ne kadar çılgın filozoflar kilise kulelerinde sallandırılsa da, bir yerlerde kaçırdığımız bir şey yok mu? (Şöyle ki, *yarasalar* dünyayı nasıl tecrübe ediyor?) Makulce, "evet" diyebiliriz; böyle bir cevap bizi daha ötelere iter, ne başka insanların dünyayı nasıl tecrübe ettiğini ne de önceden nasıl tecrübe ettiğimizi (ne de diğer insanların dünyayı hiç tecrübe edip etmediklerini) bilebiliriz. Belki diğer insanlar, gerçekte, Bayan Oyuncak Bebek'ten başka bir şey değillerdir; tabii eğer Bayan Oyuncak Bebek, aslında duyarsız bir robot ise.

Böylece, 'diğer akıllar' problemine tosluyoruz. Sadece bir akıl örneğinin doğrudan bilgisine sahipsem, bir deneyimleyen olarak beni, başka deneyimleyenlerin de olduğuna dair sarsılmaz inancımdan ötürü ne haklı çıkarabilir? Kendiminkilerden başka deneyimlerin olduğunu anlayabilir miyim? Ben yalnızca *kendi* deneyimlerimi biliyorum. Siz ne düşünüyorsunuz Bayan Oyuncak Bebek?

"Bu yöntemler delilik yalanları. Siz bilim adamları ve filozoflar, tüm tecrübelerden yoksun olduğuma beni ikna ettiğinizde her şeyin yeterince kötü olduğunu (bu terimi kullanacak olursam) düşündüm. "Diğer akıllar" problemiyle deneyimleri olan kişinin yalnız ben olduğumu iddia edebilirim Çılgınlık. Mantıklı olmayı deneyelim. Ben sıradan bir şekilde 'tecrübe', 'düşünce' ve 'duygular' gibi kelimeler kullanıyorum. Bu bakımdan, kullanışımın bir şekilde sahtekârlık olduğu ve aslında benim deneyimimin olmadığını anlamam benim için imkânsız. Sanırım benim için gereksiz, boş bir problem yaratıyorsunuz."

Bayan Oyuncak Bebek, eğer siz anlamsız bir robotsanız, tecrübesiz bir biçimde bu kelimelerden hiçbir şey anlamayarak papağan gibi ötüyorsunuz yalnızca.

"Peki, sen robot olmadığını nerden biliyorsun ki?"

⇦ **23. BEN TEK DEĞİL MİYİM?**

⇦ **19. NEREDEYİM?**

30
SANAT CASUSU

Abraham Bredius 20. yüzyılda yaşamış, zamanında etkileyici bir Hollanda sanatı tarihçisiydi. Uzmanlık alanı 17. yüzyıl sanatçısı, Jan Vermeer'in resimleriydi. 1930'ların sonunda, bir resim, *Christ and the Disciples at Emmaus* (İsa ve Havarileri Emmanus'ta) ortaya çıktı. Sahtekârlığa dikkat eden Bredius ve diğerleri, duvara hakiki -ve muhteşem- Vermeer olarak asmadan önce, çalışmayı dikkatle gözden geçirdiler. Resmi, ateşli estetik kelimeleriyle Vermeer'in en büyük başarısı olarak tanımladılar. Rotterdam'daki The Boyman's Müzesi resmi Han van Meegeren aracılığıyla satın aldı. Van Meegeren çok sevindi; fakat paradan çok ustaları ustalıkla kandırabildiği için sevindi. O, 1600'de Vermeer tarafından çizilmiş bir tablo değil, 1930'da van Meegeren tarafın-

dan çizilen *The Disciples*'ti (Havariler). O günün bazı uzmanlarının van Meegeren'e inanmayı reddettiği resmin kalitesi böyleydi. Bununla birlikte, şimdilerde *The Disciples*'in Vermeer'in değil; van Meegeren'in çalışması olduğuna inanılıyor.

Sör A çağımıza daha yakın ve sözü geçen bir sanat tarihçisidir. O da sahteliğe karşı çok dikkatliydi. Kendisi sahtekâr Eric Hebbron'un bir arkadaşıydı. Sör A'nın Hebborn'un sahte çalışmaları sayesinde ne kadar kazandığı tam olarak belli değil; fakat 1979'da onun -Sör Anthony Blunt, uzun süre hizmet veren Courtauld Institude ve Surveyor of the Queen's Pictures'in seçkin yöneticisinin- Sovyet Rusya'ya uzun yıllar casusluk yaptığı ortaya çıktı.

The Disciples'in sahte olduğu anlaşılınca, sadece maddi değeri değil; sanatsal değeri de çok düştü. O artık öyle güzel bir çalışma değildi. Artık Boyman's'ta da sergilenmiyordu.

Sör Anthony'nin Britanya'nın sahte "sadık uşağı" olarak casusluk ettiği öğrenilince güvenilirliği kökünden sarsıldı; yine de hiç kimse casusluk etmesinin sanatsal kimliğini zedelediğini düşünmedi. Farklı bir ışıkla bakılıyordu ona; sanatsal anlayışı görülmüyordu. Estetik yargılarının, Britanya'ya olan görünüşteki bağlılığı gibi olup olmadığını merak edebiliriz; fakat bu, haklı olduğu yönündeki yargıların önünü açacaktır. Onların gerçeklikleri ya da yanlışlıkları bir Sovyet casusu tarafından yapılmış olmalarına dayanmıyordu.

Sahte Vermeer, Vermeer tarafından yapılmış gibi değer biçilemez. Resmin sahtelik durumu dile getirildiği için,

sahteliği gösteren sanatsal belirtileri arayarak çalışmaya daha yakından bakabilir, üzerinde daha çok çalışabiliriz; fakat sadece sahte olması neden sanatsal değerini azaltıyor? Estetik değer çalışmanın boyanması, kompozisyonu, zarafeti ve güzelliğinde yatar; bu değer biraz da olsa, neden onun kaynağına da bağlı oluyor?

Resmin sahte olmasının, kalitesini etkilediğini neden düşünüyoruz?

Sanat uzmanları, sanatseverler ve genel halk, sahtesinin "hakiki şey" kadar sanatsal değeri olmadığını düşünmeye meyilli. Neden?

Orijinallerle sahteler arasında estetik farklılıklar olabilir. Şimdi işaret ettiğimiz farkları ve onların resmin kalitesini düşürdüğünü görebiliriz. Figürlerin zarif çizilmediğinin veya kompozisyonun düzenli olmadığının farkına varabiliriz. Bununla birlikte, birçok sahtelik vakasında kusurlar mikroskopla bakılmadığı veya kimyasal analizler yapılmadığı müddetçe görülmezdir, bu durumda bizim estetik anlayışımızla doğrudan ne gibi bir ilgilerinin olduğunu anlamak çok zordur. Ünlü van Meegeren durumunda, resmin estetik değeri çok yüksek övgülerle karşılanmıştı. Evet, bugün bazı uzmanlar, resmin kompozisyon bakımından eksikliklerini teşhis eder; fakat van Meegeren ifşa olduğu ve resmi gözden düştüğü zamankiler görülmedi.

Orijinalin sahtesi, uzmanın orijinali yanında genellikle daha aşağı bir çalışmadır. İyi bir sebep olmaksızın,

sahtedeki herhangi bir yerdeki çizgi boyunca bazı fark edilebilir kalitesizlikler görüleceği iddia edilebilir. O zaman örneğimizi sadeleştirelim. Resimde, seyircilerin sahtelik ya da zayıf taklitçiliğe dair görülebilecekleri hiçbir şey olmadığını düşünün. Hakiki Vermeer'le sahtesinin arasındaki tek farkın kimyasal bileşim, yapılış tarihi ve benzeri unsurlar olduğunu hayal edin; sahteliği keşfedemeyen uzmanlar onu mükemmel bir Vermeer çalışması olarak görecek. Çalışma, orijinal Vermeer olarak bilinecek, ona estetik olarak saygıda kusur olmayacak, sonra, yani bugün, sahte Vermeer olduğu ortaya çıkacak ya da öyle bir şeyler...

Ahlaki değerlendirmeler mevcut. İnsanlar sahtekârlar tarafından aldatılmakta; resim ise aldatmanın kilit tanığı. Belki bazı illegal anlaşmalar söz konusudur. Yine de neden böyle konular sanatta önem taşıyor? Aldatma ve illegallik mevcut olmayabilirdi. Resmin Vermeer'in olduğuna dair yanlış bir atıfta bulunulabilirdi. Hata anlaşılır ve aynı kafa karıştırıcı sonuçlarla ışık ve tonlamaya dayanan değeri düşer. Estetiği değerlendirmeye olan yanlış atfın veya sahteye olan ilginin mantıklı açıklaması için fırça darbelerinin ardına bakmalıyız; fakat bu arda bakmalar bizi estetik değerlendirmeden çok daha uzaklara götürecekmiş gibi duruyor.

Van Meegeren'in Vermeer gibi durmasına dönelim. Resimde birçok otantik Vermeer özelliği eksik. Hem Vermeer tarafından yapılmamış, hem arkadaşları tarafından görülmemiş, hem de resme bakıp nasıl devam edeceğini bilemezken, yarım bırakılmamış. Vermeer'in

gördüğü bir resmi görmüyoruz. Tarihi çağrışımlardan, geçmişle olan bağlardan yoksun; böyle bağlar bizim için değerli. Kopyasından ziyade annenizin hediye ettiği orijinal saati takmanın; kopyası yerine Bartok'un orijinal notasına sahip olmanın, Cambridge Kings College'de Wittgenstein'in iddialara göre maşa savurduğu gerçek odada bulunmanın önemine tanıklık edin. Ama söz konusu resim olduğunda bu ilişkiler ve bağlantılar niçin "estetik" bir değer taşısın?

Belki, bir resme baktığımızda ve kompozisyonunu, rengini, dokusunu ve bunun gibi şeylerini değerlendirirken, aynı zamanda sanatçının yaratıcılığının dışavurumunu da değerlendiriyoruz. Belki sanatçının yaratıcılığı bir resimde görülebilir. Sahteler genelde orijinallikten yoksun sahtekârın yeteneğini gösteren apaçık kopyalardır. Öyleyse, resimdeki değişimleri nasıl gördüğümüz önemli. Biri onun tavşan olduğunu gösterene dek, desenin sadece ördek olarak görüldüğü durumu tartın.

Yaratıcılığa dayanan bu yaklaşım, van Meegeren'in Vermeer problemini çözemiyor. Vermeer stilinde boyanmış olmasına rağmen, van Meegeren'in çalışması orijinal bir kompozisyondu. Yalnızca, Vermeer stilinde yapılmış olması onun sanatsal değerini ve orijinalliğini düşürmemeli; Vermeer sonraki çalışmalarını kendi stiliyle dışavurmuştur ve yineböyle olmasından ötürü daha az değerli değildir. Belki, paradoksal bir biçimde, van Meegeren'in *The Disciples*'i de, Vermeer'in sonraki çalışmaları olarak da görülmelidir. Van Meegeren bu tabloyu resmederken, Vermeer'in yaptığı gibi bu boyama stiliyle

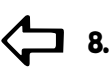
neler yapılabileceğini gösteriyordu. Onu Vermeer olarak görmekle, gerçek bir Vermeer görmek arasında hiçbir fark olmamalıdır.

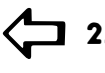
* * *

Sexton Blake'ler, van Meegeren, Hebborn ve Tom Keating gibileri tarafından sıkça başarılı bir şekilde üretildi. Hebborn, bazı sahtelerinin hâlâ saptanmamış olarak galerilerde asılı olduğunu iddia etti. Sahte oldukları anlaşılsaydı, onlar da diğer kopyalar gibi oradan atılmış olurlardı. Fakat paradoksal bir biçimde, galeriler kopyaları bazen orijinal sanatın statüsüne büründürüyor. Tarihteki ünlü olaylardan biri, Duchamp'ın *Fountain*'ını (Pisuar) içeren 1917'deki Paris sergisiydi. Bu *sanat çalışması* -orijinal olan- milyonlarcası arasında Duchamp imzasını taşıyan ve bir sergi olarak gösterilen yalnızca beyaz bir pisuardı. Bu da bir başka benzeri -mekândan bağımsız olarak- sanat eseri değilken bir şeyin neden sanat eseri olduğu sorusunu doğuruyor. Doğru mekâna yerleştirilseydi, Duchamp'ın pisuarı gibi parçalar sanat eseri olurdu veya öyle görülürdü. Duchamp'ın orijinali kendisi tarafından yapılmamış olmasına rağmen, bu orijinal eser değerli *Fountain*'dır ve kesinlikle ayırt edilemez bir kopyası onun yerini tutmaz.

Kapsamı hemen hemen her şeyi sanat eserine dönüştürebildiği için, en büyük sanatsal değeri taşıyan belki de sanat galerisidir. Belki British Turner Ödülü için bir sonraki sergi, Tate Britain, Tate Modern veya Guggenheim gibi bir sanat galerisi olmalıdır. Keşke Tate'i Tate'e dönüştürmek, hatta Tate'in tam bir kopyasını bile Tate'e

dönüştürmek kolay olsaydı -ve keşke ben 40 yaşın altında olsaydım- ödül için onu bizzat ben sergilerdim... Ya da kendimi bile sergilerdim.

31
BU NOTU OKUMAYIN

Düşünmeyen öğrenciler derste sık sık, "Bir soru sorabilir miyim?" diye sorarlar. Buna, hızlı ve zekice cevaplar " Artık çok geç" ve "Soru bu muydu?" olur.

Tıpkı dışarıda bulunması gerektiği hâlde, mavi odanın içerisine asılmış nottaki "Mavi odaya girme" ifadesi gibi, "Bu notu okumayın" yazısı kendisine işaret ederse, o zaman, o da uyarısı için çok geç kalmıştır. Bu tarz düşünceler bir çift paradoksal klasiği ele almamıza yardım eder mi?

Bir Sicilya köyü olan Alcala'da, kendi kendine tıraş olmayan bütün köylüleri tıraş ettiğini söyleyen ünlü bir berber varmış. Bu berber sadece kendi kendine tıraş ol-

mayanları tıraş edermiş. Başkalarını da tıraş etmezmiş; sadece kendi kendine tıraş olmayanların hepsini tıraş edermiş. Buraya kadar her şey iyiymiş, ta ki biri sorana dek: "Berber kendisini tıraş eder mi?"

Yapmış veya yapmamış fark etmez, kendini tıraş ettiğini farz edersek berber kendini tıraş etmeyen ve o köyde ikamet eden birisi değil. Ama berberin sadece kendini tıraş etmeyenleri tıraş ettiğini söylemiştik. O zaman kendini tıraş etmedi. Bu varsayıma göre kendini tıraş etti; ama daha sonra etmedi. Bu da bir çelişkidir. "Çeliş-ki" diye şarkı söyleyebiliriz. O zaman kendini tıraş etmedi, bir de bu alternatifi düşünelim. Eğer kendini tıraş etmediyse o zaman kendini tıraş etmeyen köy sakinlerinden biridir. Fakat berberin böyle olan bütün köy sakinlerini tıraş ettiğini söylemiştik. O zaman kendini de tıraş etmesi lazımdı. "Çe-liş-ki".

Yapılabilecek ne var ki? Kendini hem tıraş eden hem de etmeyen bir berberin olması mümkün değildir. Berberin kendini hem tıraş ettiğini hem de etmediğini söylediğimiz zaman mantıken berberin var olduğunu farz ediyorduk. O zaman cevap böyle bir berberin var olamayacağı. Varsayım yanlıştır.

Ve şimdi de tamamıyla farklı bir şey ya da gerçekten öyle mi? Bu problem Eubulides'ten alınmıştır; ama çok benzer bir problemin yüzyıllar önceki Epimenides'le ilgisi vardır. İkisi de antik Yunan'dandır.

Birisinin sadece, "Ben yalan söylüyorum" dediğini ve başka bir şey demediğini varsayalım. İnsanlar böyle kelimeler söylediklerinde, tipik olarak söyledikleri başka

şeylere işaret ederler; fakat bu durumda, konuşmacı yalnızca "Ben yalan söylüyorum" dediğinde, bu söylediğine işaret ediyor.

Daha şimdi "Yalan söylüyorum" diyen bir konuşmacı doğru mu söylüyor?

Berber örneğinde yaptığımız gibi iki alternatif düşünelim: Doğru söylediğini ve söylemediğini. Doğru söylediğini farz edelim; yalan söylediği doğru ama eğer yalan söylüyorsa, doğru söylemiyor demektir. Çelişkimiz var. Doğru söylemediğini farz edelim; farz ettiğimiz gibi ne yaptığını biliyor, yalan söylüyor ve dolayısıyla söylediği gibi yalan söylüyor; ama yine de doğru söylemiş oluyor. "Çe-liş-ki!"

Berber örneğinde, böyle bir berber olamayabileceğinden bahsettik. Peki ya Yalancı örneği için ne diyeceğiz?

Yalan söylediğini söyleyen konuşmacı hem vardır, hem de "Yalan söylüyorum" kelimelerini dile getirir; fakat biz yalan veya doğru olduğunu ifade ettiği varsayıma mantıklı bir şekilde meydan okuyoruz. Aynen Berber paradoksunun bizi berberin olmayabileceği sonucuna ittiği gibi, Yalancı paradoksu da bizi neyin yalan veya neyin doğru olduğunu ifade eden bir Yalancı olmadığı sonucuna ulaştırabilir.

Söylediğinin doğru olmadığını söylemesiyle paradoksu genişletebileceğimiz için, cevap problemin içinde değil. Söylediği şeyin doğru olmadığı gerçeğini ifade etmiyor mu?_Öyleyse, yine bir çelişki doğuyor. Bu, daha güçlü

bir iddiaya başvurmamız gerektiği hissini verdi. Şöyle ki; "Şimdi söylediğim şey doğru değil" dediğinde, -kelime dizilimi tutarlı bir cümle olmasına rağmen- böyle bir konuşmacının ifade ettiği hiçbir şey yok. Bu yanıtı dikkatle ele almalıyız. Aslında böyle bir konuşmacının hiçbir şey ifade etmediğini söyleyebileceğimiz gibi bir ifade üzerinde ne gibi bir etkimiz olabilir? Sessiz olan birinden ya da anlamsız bir şeyler dile getiren bir insandan daha çok şey ifade ediyormuş gibi duruyor. Bu düşüncenin, daha sonra ele almak üzere, şimdilik kafamızda dolaşıp durmasına izin verelim.

* * *

Mavi odadaki tehlike anında uyaran işaret, nasıl mavi oda dışında da yer bulabilirse, bir not, insanları mantıklı bir biçimde başka bir not okumamaları için yönlendirebilir. Notlar kendinden bahsedince, abeslik ortaya çıkar. Alcala'da bir berber seve seve herkesi tıraş eder ve sadece yan köydeki, Balcala'daki, kendileri tıraş etmeyenleri tıraş eder. Bu berber Balcala'ya taşınırsa çelişki doğar. Balcala'ya, mesela, bir fırt sigara için ya da tıraş köpüğü için gidebilir. Daha ciddi bir deyişle, Alcala'daki berber Balcala'ya taşınsaydı, müşterilerin gerçek olamayacağı doğru olurdu.

Bir başkasının söyleyeceğini bir yalancı söyleyebilir. Başkasının yalan söylediğini paradoks olmadan söyleyebilir; fakat kendisinin yalan söylediğini söylediğinde paradoks oluşur. Doğru, içtenlikle bir şey ifade ediyor olabilir; ama

kelimeleri söylüyor ve asıl düşünceyi ifade edemiyor. Mukayese açısından, biri 'sübvansiyon' kelimesinin anlamını başarılı bir biçimde ifade edemiyorsa, kendisine kelimenin ne anlama geldiği sorulduğunda, o da 'sübvansiyon'un sadece 'sübvansiyon' olduğunu söyleyebilir.

Bildiriler ve özlü sözler genellikle kendilerine yönlendirmek yerine kendilerinden uzak bir şeyleri ifade etmeye yarar; fakat aynalardan sakınmamız gerek; düşünmek için geri döndüren, direkt olmayan, kendine yönlendiren sözlerden uzak durmalıyız.

(1) Sonraki cümledeki ifadem doğrudur.

(2) Bir önceki cümledeki ifadem doğru değildir.

İlk cümle ikincisinde ne ifade edildiği hakkında bir şeyler belirtiyor; fakat ikinci bizi birinciye paradoksal bir şekilde -tabii biz, bir kez daha, bir şekilde hiçbir şeyin ifade edilmediğinde inat etmezsek- geri yolluyor.

Kendine yönlendirenler, filozofların akıllarına ziyafet vermeye devam ediyor. Bazı kendine yönlendirenler iyi görünür. Örneğin; bu cümlenin çıktısı siyah renkle alındı. Bu cümledeki kullanımım doğru. Ama bu cümlenin kendine yönlendiren bir cümle olup olmadığını sorgulayabiliriz. Kullanılan cümleyle ilgili ifade edilen baskıdır; cümlenin ne ifade ettiği hakkında bir şey ifade etmez; yani cümle kendi hakkında ifade içermiyor. İfade edilen renklendirilebilecek türde bir şey değildir. Bir kelime siyah basılabilir; ama kelimenin anlamı basılmış

olamaz. Aynı inanç Alman ve Fransız konuşmacılar tarafından ifade edilebilir; ama telaffuzları radikal bir biçimde farklı olabilir; aynı durum İngiliz ve Amerikalılar ya da aynı görüşü farklı seslerle ifade eden Glasgow'lu ve Newcastle'lılar için de geçerlidir.

Bir konuşmacı, "Şimdi söylediğim doğru değil" dediğinde, doğru olmadığını söylediği şey nedir? "Şimdi söylediğim doğrudur" kullanımına benzer bir ifadedir. Fakat bu nedir? Bunlar kelimeler değildir, kelimelerle ifade edilen herhangi bir şeydir. Fakat ne ifade ediliyor ki? "Blibble"ın boşluğuna benzer bir pozisyondayız; hakkında konuşulan hiçbir şey yok. Böyle kendine yönelten cümlelerin kullanımıyla hiçbir şey ifade edilmediğini söyleyerek iddiayı aydınlatabiliriz. Gerçek, konuşmacının hiçbir şey ifade etmediğinin teşhisidir. Bazı şeyler ifade edilmesine rağmen -örneğin "söylemek" ve "doğru olmak" kavramları ifade edilmekte- bunlar bir şey *hakkında* bir şey ifade etmiyor. Burada ifade edilecek bir şey yok.

Az önce söylenen ilginç olabilir veya olmayabilir. Fakat bu cümle aracılığıyla ifade edilen ilginç mi?

⇦ 4. ÖYLE OLSA SÖYLERDİ, DEĞİL Mİ?

⇦ 14. SAKIN SÖYLEME, PIKE!

⇦ 12. TAMAMEN GÖRECELİ, DEĞİL Mİ?

32
GİZEMLER

"Bir zamanlar, hiçbir şey yoktu..."

Geliştirmesi kolay bir öykü değil bu. Eğer "...ve sonra bir şeyler vardı" diye devam edersek, birçoğu soracak, "Bir şeyler birden nasıl var olabildi? Hiçbir şeyden bir şeye döndüler, öyle mi?" Tek verebileceğimiz mantıklı cevap "Basbayağı oldu" olur. Fakat bu yetersiz gibi geliyor. Bazı fizikçiler doğanın kanunlarından bahsetmektedir, sonra, yine de hiçbir şey yokken böyle kanunlardan ne anlam çıkarılabilineceğini merak etmeliyiz; hiçbir şeyi merak etmemektense, böyle kanunlar olmasının açıklamasının ne olduğunu merak etmeliyiz.

Öykümüzü devam ettirelim.

"Bir zamanlar, bir şeyler vardı..."

Şimdi elle tutulur bir şeylerimiz var; ama birçoğu "Bir şeyler nasıl var oldu?" diye merak edecek. Bu durumda o an için tatmin eden bazı cevaplar verebiliriz. Bir şeylerin başka şeyler tarafından -ve başka şeylerin başka şeyler tarafından falan- var edildiğini bildirebiliriz... Bu, açıklayıcıdır. "Var etmek" zincirinin bir başlangıç olmaksızın geriye doğru devam etse de etmese de böyle zincirlerin, sonsuz veya değil, nasıl var olduğudur.

Öykümüze üçüncü kez başlayalım.

"Bir zamanlar, her şey vardı..."

Şimdi, muhtemelen sessiz durduğumuz "Bir zamanlar..." hakkında endişelenmeye meyilliyiz. Yalnızca *bir* zamanda var olan hiçbir şeyin olmadığını söyleyebiliriz; her şey belli bir zamanın öncesinde gerçekleşmiştir veya bu zamandan sonra gerçekleşecektir. Sadece şimdiki zamanın olduğunu veya sadece geçmiş ve şimdiki zamanın olduğunu; ama gelecek zamanın olmadığını derin derin düşünebiliriz. Ya da belki de hepsi vardır; geçmiş zaman, şimdiki zaman ve gelecek zaman. Böyle karmaşıklıklardan sakınalım.

"Bir zamanlar..." hikâyeleri genellikle bir şeylerin bir diğerlerinin sonucu olarak meydana geldiğini anlatırken faaliyet gösterir. Yani, başlangıcımızı gözden geçirebiliriz tekrar.

"Bir zamanlar, o zamana kadar yapılabilen her şey vardı..."

Var olan her şey neden var?

Var olmuş her şey neden vardı?

"Her şey" sebep olunmuş şeylerin "asla bitmeyen" zincirini içerirse bile, bu sorular yöneltilebilir. Bu sorular "Var olacak şeyler neden var olacak?" sorusuyla da genişletilebilir.

Sorular, "Neden bir şeyler var/dı?" ve "Var olan şeyler neden bu özellikteler/di?" sorularına bölünebilir. İlk soruda kalalım. Bir anlayışa göre; bu, cevaplandırılmayı bekleyen, bazen karşılığında cevap da verilen en yüksek ve en düşük muhitler tarafından sık sık sorulan bir soru. Bir başka anlayışa göre, en yüksek ve en düşük muhitlerde dolanıp duran, gerçekten bir cevap beklenmeyen ve iyi ya da net cevaplar verilmeyen bir soru. İki anlayış da "hepsi" veya "her şey"e bağlı.

İlk anlayış, 'her şey'in, bilim adamlarının üzerinde çalıştığı (yıldızlar, gezegenler, elektrik, playstation, arabalar, merkezi ısıtma, erkekler, kadınlar ve pekmezli tart; her şey, akıl da dâhil, gelenekler, para, yasa ve ahlak) tüm evreni kapsadığıdır. Terminolojik karmaşıklık not edilmeli: Son yıllarda, bazı fizikçileri izleyen bazı filozoflar birçok evrenin olabileceğini ileri sürdüler. Bizim kullandığımız 'evren' kelimesi, hepsini kapsıyor.

'Her şey' böyle anlaşılınca, "Nasıl ya da neden 'her şey' meydana geldi?" sorusu sorulur. 'Her şey', başlangıcı olmayan şeyler dizisinden oluşsa bile, neden bir dizi var ki? Birçok kişi bunun gerçek bir soru olduğunu ve ce-

vapsız bir biçimde gizemlere kapıldığımızı düşünecektir. Birçok kişi, bu yüzden bir yaratıcı Tanrı (veya tanrılar) olması gerektiğini söylemeye itilmiştir. Onlar, sadece bir yaratıcının varlığıyla evrenin varlığının anlaşılabilir olabileceğini söylerler.

İkinci anlayış şudur: 'Her şey', garip bir biçimde(!) her şey anlamında kullanılır. Evrenin yanı sıra, var olan tanrıları ya da Tanrı'yı bile kapsar. Her şeyi içeren bir 'her şey' anlayışı nasıl ortaya çıktı? Garip bir biçimde, bu bazı insanları rahatsız etmiyor. Cevapları: Her şeyin bir parçası olan bir yaratıcı Tanrı(ya da tanrılar) var olmak *zorundaydı* ve geri kalanı da yarattı. Belki evren sadece var olmak için var olur; ama Tanrı var olmak için var olmaz. Tanrı var *olmalıydı.* Siz ve ben var olmayabilirdik; biz ona bağlı varlıklarız, gerekli varlıklar değiliz. Bir gün (daha doğrusu, bir gece) anne ve babalarımız eğlenceli bedensel birleşmeyi yaşamasalardı, biz var olmazdık. Tanrı daha başka. Onun varlığı, O'nun dışındaki hiçbir şeye bağlı değil. O gerekli olduğundan ötürü var.

Buna rağmen, olmak *zorunda* olan bir şey nasıl olur? Cevap bazen, bunun bir gizem olduğudur. "Yeter artık" diyesimiz gelebilir. "Evrenin varlığının ortadaki gizemini anlaşılır yapmak için bize Tanrı'yı kabul etmemiz gerektiğini söylemenizden yeter artık." Eğer, evren belki de Tanrı'ya gerek olmadan kendiliğinden var olmak zorundaydı desek, kafa sallarlar: Bu bir gizem olurdu. Olmalı mı? Gizemli bir şekilde hareket eden gerekli, yaratıcı Tanrı'nın gizeminden daha mı gizemli bu?

Bu karışık düşünceler, açıklamalara karşı beklenti içinde olduğumuzdan ötürü doğuyor belki de. Leibniz ye-

terli sebep prensibini benimsedi: Her şey için yeterli bir sebep olmalıydı. Sebepler -veya açıklamalar- verdiğimizde, sebep verdiğimiz şeyin ötesine gidiyoruz. A'yı açıklamak için B'ye başvururuz, B'yi açıklamak için C'den bahsederiz ve bu böyle gider. Yani, açıklama yapmada başarılı olduğumuzda, kaçınılmaz şekilde başka bir şeyi açıklamak zorundayız ve bu şekilde onun için bir başka açıklama, bir başka açıklama için başka açıklama diye gidecek. Yaratan Tanrı'ya sığınmak, açıklamaların sona ermesi gerektiğinin kabul edilmesidir, bir kez bu kabul edildiğinde evrenin yaratıcısını hiçbir surette arama ihtiyacı olmamalıdır. Belki de evren tesadüfen vardır.

* * *

Eğer bu evren sadece olmak için varsa, eskiden bu yana hiçbir şey var olmamalı mı? Veya bu belli evrene gerek olmadan, geçmişten bu yana gelen birtakım evrenler daima olmalı mı?

'Hiçbir şey var olmayabilir' düşüncesi, sersemletici bir düşüncedir. Hiçbir şeyi hayal etmemeye çalışırsak, düşüncemizde evrenin bütün nesnelerinden uzaklaşırız; ama bu hâlde de zaman ve mekânla baş başa kalmaz mıyız? Bunları nasıl uzaklaştırabiliriz? Çünkü "hiçbir şey"i hayal edemediğimizden -tabii eğer bu doğruysa- bu, hiçbir şeyin eskiden bu yana gelmeme ihtimalini izlemez.

Boş zaman ve mekân olabilir mi? Zamana odaklanalım. Hiçbir saat tik tak etmiyor, elektronlar hareket etmiyor, hiçbir kalp atmıyor; hiçbir şey değişmeye devam

etmezse, zamanın geçmesi olarak sayılan şeyler nedir? Belki, zaman olayların, hadiselerin varlığını gerektiriyor. Ve elbette olaylar ve hadiseler zamanda yer almak zorunda.

Ne zamanda ne uzayda yer almayan bir şey olabilir mi? Bazıları Tanrı'nın ne uzaysal ne de zamansal olduğunu iddia eder. Belki böylesi uzaysızlık ve zamansızlık üzerinde etkimiz var: sayılar, varlarsa tabii, uzayda veya belli bir zamanda bulunmaz. Bununla birlikte, yaratmak zamanda yer alan bir olay, bir hadise olduğu için, Tanrı zamansız ise, O'nun nasıl yaratıcı olabildiği sorusunu doğuran bir başka gizem var. Sayılar bir şey yaratmaz; Tanrı ise, bir şeyleri yarattı diye ele alınır.

Bundan başka gizemler de var. Önde gelen, zamanın kendisinin bir başlangıcı olup olmadığı. Tabii ki kendisinin zamanda bir başlangıcı olamaz; ama zaman sonsuz bir geçmişe uzanıyorsa, zamanın sürekliliğinin sonsuz dizisi, yani sonsuz seriler şimdi tarafından mı tamamlanır? Bu nasıl mümkündür?

Hiçbir açıklamaya ihtiyacı olmayan şeyler var olsa bile, *belli* şeyin -bilinçli ve (bazen de) entelektüel hayatı olan bir evren- nasıl var olabildiğinin açıklanması gerektiğinde diretenler var. Entelektüel tasarım olmadan meydana gelmesi daha mümkün bir ihtimal gibi gelmiyor mu?

Hakkında çok az bildiğimiz ve yalnızca bir tane olan evrenden konuşurken neyin ihtimalinin yüksek, neyin ihtimalinin düşük olduğu hakkında kontrolümüz olduğundan emin değilim. Bu olasılık hakkında hangi sonuca varırsak varalım, evrenin yalnızca olmak için var

olduğu ihtimali, neden yaratıcı bir Tanrı'nın bu evreni yarattığı ihtimalinden daha düşük? Kuşkusuz, Tanrı'nın esrarengiz bir biçimde hareket ettiği söylenmeye devam edecek; ama Tanrı gizeminin neden evrenin varlığının gizeminden daha az gizemli olduğu, bir gizemdir.

Gizemlerle bu kadar dans etmemiz bu bölüm için yeterli. Gizem satıcılığının, açıklamalar gibi bir sonu olmalı...

Öykülerimizi nasıl sona erdiririz? "Sonunda, her şey durur." "Sonunda, hiçbir şey olmayacak." "Sonunda, son yok." Odak, genellikle 'her şey'in başlangıcındadır; fakat belki de "her şey"in sonuyla uğraşan benzer bilmeceler de vardır. O da başka gizem satıcılığı tabii.

Bitiş zamanı; fakat paradoksal bir biçimde, son bir bölümle devam ediyoruz.

⇦ **15. SEÇ, SEÇEBİLİRSEN!**

⇦ **28. ZAMAN KARMAŞASI**

33. HEPSİ BU KADAR MI? ⇨

33
HEPSİ BU KADAR MI?

Bir sabah uyanıyorsunuz, yalnızsınız. Aileniz ve arkadaşlarınız kayıp, unutuldular veya artık yoklar. Artık önemli değiller; artık hiçbir şey önemli değil. Önemli tek şeyiniz: kaşıntı. Kaşıntı rahatsız ediyor, kürek kemiğinizin hemen aşağısında, sırtınızın tam ortasında. Dikkatinizi dağıtıyor. Sinirlendiriyor, köşeye sıkıştırıyor. Yalnızca kaşınmadan ötürü kıvranışınızı görmek için; ancak şeytani azap böyle kaşındırıcı duygular yaratabilir. Kolunuzu büküyor, geriyor ve kendinizi zorluyorsunuz. Ve yalnızca, evet yalnızca kaşınmak için yapıyorsunuz tüm bunları. Bu kaşıntı ne kadar tatlı bir his böyle! Ve kaşımaktan sonraki o rahatlama. Ne harika bir duygu!

Bu öykü için iki devam türü düşünün, *Hoşnutsuz* ve *Hoşnut*.

Hoşnutsuz: Ne harika bir duygu! Ama kısa süreli. Başka bir kaşıntı daha başladı. Tekrar, kolunuzu büküyor ve geriyorsunuz, derinizi kaşıyor ve kazıyorsunuz. Tekrar, huzur geri dönüyor; ama yalnızca saniyeliğine, yine bir kaşıntı başlıyor. Kaşıntı geçtiği gibi, çaprazlar hâlinde, başka derecelerde, ürperti ve gıdıklanma hâlinde, farklı sinirlendirme nüansları ve yerleri olan başkaları doğuyor. Doğdukları gibi ıstıraptan kıvranıyor ve rahat duramıyorsunuz, kıpır kıpır kıpırdanıyor ve kaşınıyorsunuz. Ve hayat bu şekilde devam ediyor... Devam ediyor... Ve devam ediyor... Ve devam ediyor... Kaşıntı ve kaşınma, kaşıntı ve kaşınma, kaşıntı ve kaşınma, kaşıntı...

Hoşnut: Ne harika bir duygu! Memnuniyet bedeninizi ısıtıyor, ıstıraplı kaşıntı yok oldu. Keyfin tadını çıkarıyorsunuz. Ama birden sona eriyor, sizi kaşıntının yokluğundan duyulan tatminle baş başa bırakıyor; hepsi bu işte. İçinizde hiçbir şeyin heyecanı yok; hiçbir umut, hiçbir arzu ve hiçbir merak. Ve güneş doğuyor, gökyüzüne yükseliyor ve batıyor. Size karşı koyacak hiçbir şey kalmadı...

Hoşnutsuz ve *Hoşnut*'un ikisinden başka, hayat için daha ne var ki?

Hayat, acıların ve memnuniyetin, arzu ve umutların, aile ve arkadaşların, kariyer ve oyunların, aşk ve şansın, öğrenmenin ve hataların, sağlık ve hastalığın bir kaleydoskopudur; sadece kaşıntı ve kaşınmaların kaleydoskopu değil. Fakat bu şeylerin hepsi kaşıntı ve kaşınma için gelmiyorlar mı? Hayatta devam edenlerin temsilcisi, kaşıntı ve kaşınma-

lar değil mi? Listemizde adı geçen her şey, eninde sonunda üstesinden gelinmesi gereken hoşnutsuzlukları(kaşıntıları) ve (şanslıysak) rahatlama sağlayan üstesinden gelme (kaşıma) sürecini içeriyor. Bunun değeri nedir?

Memnuniyet, yalnızca memnuniyetsizliğin üstesinden gelmekten doğuyorsa, başta memnuniyetsizlik yaratmayan durumlar tercih edilir olmaz mı? Böyle durumlar resmen amaçsız görünüyor -'çakıl taşı olmak, çakıl taşılıktır' gibi amaçsız-. İnsanlığımız, buna bağlı olarak memnuniyet bile genellikle (oldukça hızlı bir şekilde) memnuniyetsizliğin can sıkıntısına döner. Belki, hepsinden sonra, bir çakıl taşı, durumların hiçbirine sahip olmamaktan daha iyidir.

Neden insan varlığı bir çakıl taşınınkine tercih edilir?

On dokuzuncu yüzyılda, "pesimist filozof" olarak bilinen Schopenhauer, insan hayatının eziyetini vurguladı: Ya bizde olmayan şeyi isteriz ya da istediğimize sahip oluruz. Her iki türlü de -ya istediğimiz şeyin eksikliğinden ya da istediğimiz şeye sahip olduğumuz için- istek eksikliğinin sıkıntısından acı çekeriz. Doğru, birçok farklı istek birbirine ters düşebilir; farklı zamanlarda tatmin olmuşuzdur (ya da olmamışızdır), fakat acıların ve sıkıntıların nahoş karışımı acı ve sıkıntıyı azaltmaz. Schopenhauer haklıysa, hiç deneyimi olmayan bir çakıl taşı olmak daha iyi değil midir? Sadece sahildeki çakıl taşları olsaydık, bütün hayat dalgaları ve karmaşaları bizi yıkayıp duracaktı. (Espri yapmaya mı cüret ediyorum?)

Schopenhauer haksız, en azından detaylarda. Birçok şeyle birlikte, tatmin olamamanın üstesinden gelme aktivitesiyle basit bir biçimde eğleniyoruz. Sık sık söylendiği gibi, umutla seyahat etmek, gidilecek yere varmaktan daha iyidir.

Araçları hedefe yerleştiriyorsak, konu dışı olan değersiz araçların sadece amaç için önemi olduğunu düşünmek hatadır. Hedefimiz Everest Tepesi'ne ulaşmak olabilir; ama oraya herhangi bir araçla ulaşmak istemeyiz. Dağa tırmanmak, tipiyle boğuşmak, mücadele etmek, yukarı çıkmaya devam etmek için isteriz bunu. Ne zaman (benim için "eğer" demek daha doğru) doruk noktasına ulaşırsak, amacımıza ulaşmışızdır ve amacımıza doğru araçlarla ulaşmışızdır. Başarılar sadece sonuçlarla değil, onlara nasıl ulaştığımızla da ölçülür. Aranan başarı, helikopteri başarılı bir biçimde uçurmak ya da bir düğmesiyle insanları A noktasından B noktasına fırlatacak bir makine icat etmek olmadığı sürece, Everest'in doruğuna bir helikopterle veya bir düğmeye basarak gitseydik, başarı cazibesini kaybederdi.

Schopenhauer kendi karamsarlığında haklı olabilir; çünkü birçok hayat memnuniyetten ziyade acıları barındırır. Birçok ıstırap az ya da çok kaçınılmaz görünüyor, bazıları hayatta kazananlar olarak görülseler bile. Aile, arkadaş ya da sevgili kayıpları, yaşlılıkla birlikte gücümüzün azaldığının farkına varmak ve büyük ihtimalle bu güçsüzlüğün yıllarca devamı ve ölüm acıları. Geçmişte, şimdi ve gelecekte diğer milyonlarca insanın ve hayvanın ıstırabını farkındalık var. Üstelik birçoğumuz nesnelere -bir kitaba, elbiseye, sevdiği arabaya- de-

rinden bağlanıyor; bazen onlara da bir hayat atfederek, sonuç olarak onlar da yıprandığında acı çekiyoruz. Böyle derin düşüncelerle, diyebiliriz ki en mutlu kişi, doğmamış olandır.

* * *

Tüm bunların amacı ne? Birçoğu bu soruyu sormada ısrarcı olamaz. Hayatımda amaçlarım ve hedeflerim var; fakat hayatımın amacı veya hedefi nedir?

Bazıları bu soruyu çocuklarına yardım ederken, fakirlerin hayatlarını iyileştirmek için çalışırken veya bazı politik olayları yönetirken hayatlarının nasıl anlam kazandığını açıklayarak cevaplar. Fakat bu, hedef konu değil ki!: Çocukların yaşamının veya politik olayların amacı ne? Ne cevap verilirse verilsin, benzer bir soru sorabiliriz. Bazıları umudunu sonsuz ahiret hayatına çevirmiştir; fakat bu, fani hayatlar için nihai bir amaç değildir. Eğer yaşamın faniliğinin amacı hakkında sorulmuş hakiki bir soru varsa, işte orada sonsuz uzunluktaki bir yaşamın amacı hakkında da sorulmuş bir soru vardır. "Tanrı'ya hizmet etme" konusu hakkında bir soru patlatmadan evvel, sonradan sorabileceğimiz sorunun farkında olmalıyız: böyle bir amacın ve Tanrı'nın varlığının amacı nedir?

Belki şunu fark edeceğiz; bir şeyler değer kazansın diye onlara anlam yüklemek gerekli değil. Bu, müzik, oyun ve edebiyatın amacı hakkındaki Bölüm 2'nin en son sorusuna verilebilecek bir cevaptır. Aslında, değer-

li şeylerin bir amaca ihtiyacı olmadığını söylemekteki amaç, felsefenin amacını sormak isteyenleri elemek içindir. Buna rağmen bu soruya bazı cevaplar verilebilir. Bir kere, felsefe, çeşitli aktivitelerin amaçsız olmalarına rağmen değerli olabileceğini anlamamıza imkân tanır. Felsefe, kendini kendi başına bir aktivite olarak gösterir, özünde değerli bir aktivitedir; çoğumuz kendi iyiliği için ona değer veririz.

Hayatlar değerli olabilir, önemsiz değildir; çünkü hayatın, yaşamanın ve evrenin özelliklerini değerlendiren değerlendiricilerin yaşamlarıdır bunlar. Doğru, hayatlar biter; fakat sonsuz yaşamla yüzleşebilir miyiz? Öleceğimizin farkında olmak "Amaç nedir?" sorusunun kasvetli ve akıldan çıkmayan melankolilerini kucaklar. Bütün amaçların ardında hiçbir amaç olmayabileceğini hatırlayalım. Amaçların da açıklamalarınki gibi bir sonu olmalı.

Değer verdiklerimizin, ne kadar küçük veya nadir olsalar da hayatımıza kattıkları anlam -arkadaşlıklar, aşklar ve tuhaflıklar; büyülü bir şekilde yakalayan ve sarmalayan tutkular ve bakışlarla iç içe geçen anılar; kelimelerin ve şarapların sarhoşluğu, puslu, uyuklayan gecelerde boğuştuğumuz inatçı düşünceler ve müzik, en çok şafak sökerken ihtiyaç duyulan, parıltılı sularla canlanan hislerimiz; vahşi dalgaların resmi, gizemli mehtaplar ve gözlerimizin önünde uzanan uçsuz bucaksız gökyüzü ve imgeler ve tuhaf şekilde en büyüleyici olanları da genellikle içerisinde kaybolduklarımız ve yok olanlar-, hem onların hem de bizim bir zamanlarki

varlığımız, zamanı aşan bir biçimde ve tüm zamanların dışında bir gerçektir.

Bu; ebediyet âşıkları için, ebediyete sahip olmak kadar güzel.

Solu, borazan, solu
Vahşi yankıları uçur;
Ve cevap ver, yankılar,
Cevap ver, ölüm
Ölüm, ölüm.

Tennyson

EKLER

İleri Okuma

Genellikle felsefeyi ve özellikle etiği mükemmel tanıtan eserler için sırasıyla Simon Blackburn'ın *Think* (Oxford OUP, 1999) ve *Being Good* (Oxford OUP, 2001); kolaylıkla ayırt edilebilen ama daha zor tanıtım metni için Bernard Williams'ın *Morality: An Introduction to Etics* (Cambridge: CUP, 1972); uygulamalı etik problemlerinin mükemmel incelemesi için Jonathan Glover'ın *Causing Death and Saving Lives* (London: Penguin, 1977); Tanrı incelemesi için Nick Everitt'in *The Non-Existence of God* (London: Routledge, 2004) ve Tanrı'yı kabul edenler için T.J.Mawson'ın *Belief in God*'ına (Oxford OUP, 2005) bakınız. Siyaset kavgaya dönerse, Jonathan Wolff'un *An Introduction to Political Philosophy*'sine (Oxford:OUP,1996) bakınız. Ayrıca dinî, etik ve politik konuların kısa bir incelemesi olan benim *Humanism: A Beginner's Guide*'ıma da bakabilirsiniz (Oxford: Oneworld).

Felsefi sorunlara en iyi referans çalışması olarak etiketlenen "paradokslar" için -burada tartıştığımız birçok problemi hariç tutuyor fakat daha resmi paradoksları içeriyor- Michael Clark'ın *Paradoxes from A to Z*, ikinci basım (London: Routledge, 2007); bazı önemsiz konuları da kapsayan bir diğer sayısız paradoks için Nicholas Rescher'ın *Paradoxes: Their Roots, Range and Resolution* (Chicago: Oper Court, 2001); tarihi, eğlenceli ve kişisel bir yaklaşım içeren bir anlatım için Roy Sorensen'ın *A Brief History of the Paradox'unu* (New York: OUP, 2003) deneyin. Ayrıca bazı özlü paradoksların detaylı çalışması için R. M. Sainsburry'nin *Paradoxes*, 2.basım (Cambridge: CUP 1995); mantık için faydalanılabilir ve çekici bir tanıtım için Graham Priest'in *Logic: A Very Short Introduction'den* (Oxford: OUP, 2000) de yararlanabilirsiniz. Eğlenceli radyo dizisi, bazı bilmeceleri sıralayan deneme, benim tarafımdan BBC Radio 4'te, 2005'te *This Sentence Is False* olarak yayımlandı. Kim bilir, belki bir gün tekrar canlandırılır ya da gözden geçirilir.

Eklenilen okunacak metinler, "Notlar, Kaynaklar ve Referanslar"da verilmiştir. Başlamak için ilk yer, tanıtım materyali için, yukarıdaki konuyla ilgili çalışmalardır. "Çelişki", "esas", "metafizik" gibi terimler hakkında endişelenen okurlar Thomas Maunter'ın *Dictionary of Philosophy*'sine (London: Penguin Boks, 2005) (2.basıma) veya daha geniş bir çalışma için, Robert Audi'nin *The Cambridge Dictionary of Philosophy*'sine (Cambridge: CUP, 1995) (2.basıma) başvurabilir. Ro-

bert Audi'nin *The Cambridge Dictionary of Philosophy*'si bilmecelerde işaret edilmiş başlıca filozofların tanıtımını da sağlıyor.

Popüler felsefe dergileri ve günlükleri *Philosophy Now*, *The Phylosophers Magazine* ve *Think*'tir. Google'dan bakarsanız, web sitelerine çabucak ulaşabilirsiniz. Ayrıca bazı bilgiler de *www.petercave.com*'da var. Harika bir online felsefe ansiklopedisi olan Stanford Üniversitesi'nin *www.seop.leeds.ac.uk/contents.html*'ini ziyaret edin. Halka açık birçok felsefe buluşmaları var ve bunlar sadece Londra'da değil. Örneğin, *www.sas.ac.uk* ve *www.royalinstitutephilosophy.org*'a bir göz atın. Kabul etmekten korkmayın.

Önsöz

The Monty Hall Show'unun çözümü şöyledir: Siz, yarışmacı olarak, kazanma şansınızı üçte birden üçte ikiye çıkarmak için seçiminizi sürekli değiştirmelisiniz. Tek durumu düşünün. Başta A'yı seçtiğinizi düşünün, üçte birlik kazanma şansınız var. Eğer A ile kalırsanız, üçte birlik şansla kalacaksınız; üç kapıdan birinin ardında keçi olduğunu biliyorsunuz. B *ve* C'nin ikisini aynı anda seçme şansınız olsaydı, elbette, üçte ikilik kazanma şansınızı korumuş olurdunuz. B ve C arasında herhangi birini seçtiyseniz, yine bir bölü üçlük bir şansınız var. Sunucu, B'nin seçilmemesi gerektiğini gösterir; sonra C'yi seçerek, şansınızı üçte ikiye çıkarırsınız. Bunu deneyin: oyunu defalarca oynarsanız, üçte ikilik şansa rağmen kaybetmeyi umacaksınız; ama sürekli seçim değiştirerek kaybettiğiniz tüm oyunlarda kazanacaksınız; bu yüzden sunucunun keşfi bu oyunlarda garanti verecek, keçiyi görmezden gelin, sunucu hep keçinin olduğu kapıyı açmak zorunda, bu yüzden size doğru kapıyı gös-

terecek. Orijinal seçimlerinizin sizi kazanan yapmasına gelince, kararınızı değiştirerek kaybettiğiniz oyunlar yalnızca oyunların üçte birinde gerçekleşiyor.

Kuşkucu okurlar için, aynı show'un bir bilgisayar simülasyonuyla, seçimi değiştirmenin kazanma ihtimalini artırdığı bir sonuçla defalarca oynanabilen bir oyun programlandığını söylememe izin verin. İleri tartışma Clark'ta (İleri Okuma'ya bkz).

John Maynard Keynes (1883-1946) iyi bilinen Cambridge ekonomistidir. Daha önceden felsefe üzerine çalıştığı az bilinir, *A Treatise on Probability*'yi yazmıştır (London:Macmillan, 1921) Metinden sağlanmış (s.427) alıntı var.

Wittgenstein (1889-1951) ıstırap çeken deha, Keynes ve diğerleri tarafından ıstırap çekmesi için değil, Cambridge'e dönüp yeniden felsefe yapmak için teşvik edilmiştir. Ray Monk'un çok enteresan biyografisine bakın, *Ludwig Wittgenstein: The Duty of Genius* (London: Jonathan Cape, 1990). "Sana farkları öğreteceğim" Shakespeare'nin *King Lear*'ındandı.

Aristoteles (M.Ö. 384-322) en büyük antik Yunan filozofu olmak için Platon (M.Ö. 428-347) ile yarışıyor. Aristoteles Platon tarafından yetiştirildi; tahminen Sokrates hareket hâlinde değilken Platon Sokrates'in ayağının dibindeydi. Eski filozofların kafa karıştırıcı bilmecelerini derinden kavramak için Bernard Williams'ın kısa tanıtımına bakınız, *Plato: The Invention of Philosophy* (London: Phoenix, 1998)

Bölüm 1 Sağlıklı Olmanın Tehlikeleri

Bu, faydacılık açısından klasik bir problem doğurur; benzer problemler diğer teorilerin de yakasını bırakmaz. Kapsamlı bir edebiyatı vardır. Bkz J. J. C. Smart ve Bernard Williams, *Utilitarianism: For and Against* (Cambridge, Cup, 1973). Peter Singer'ın çalışması, *Practical Ethics*, 2. baskı (Cambridge Cup 1993), erişilebilir ve kapsamlı bir faydacı yaklaşımı sağlar. John Stuart Mill hakkında tarafımdan düzenlenmiş küçük bir tanıtım koleksiyonu: *John Stuart Mill* (London: British Humanist Association, 2006). Mill'den etkilenen büyük faydacı Jeremy Bentham'ım dolapta duran mumyalanmış iskeletini University College London'da görebilirsiniz. Mill'in çalışmalarına ait referanslar 3, 13 ve 26. bölümlerde bulunabilir.

Bölüm 2 Kurmaca Duygular

Colin Radford tarafından başlatılan bu paradokslara ait tartışmalar "How Can We Be Moved by the Fate of Anna Karenina?" Alex Neill ve Aaron Ridley'in "Arguing About Art" (2. baskı) (London: Routledge, 2002) adlı kitabında tekrar yazıldı. Koleksiyon ayrıca dehşet, trajedi ve belirsizlik paradoksları da içeriyor. Aristoteles *Poetics*'inde (birçok basımı var) trajediyi tartışır. Kurgu ve gerçeklik arasındaki karmaşa, operanın uyumsuzluğu ile sarılmış bir manifestodur. Örneğin John Adams'ın operası *Nixon in China*. Peter Sellars'ın çalışmalarına

Bölüm 3 Şeytana Sempati

Bu yergi kötülüğün geleneksel problemine karşı Rolling Stones'un unvanıyla yapılan bir yergidir. Detaylı tartışmalar için bkz. Marilyn McCord Adams ve Robert Merrihew Adams, *The Problem of Evil* (Oxford: OUP, 1990). John Stuart Mill'in Tanrı'nın doğası kendi "doğasındadır" tartışması üç deneme şeklinde *Three Essays on Religion* (Buffalo: Prometheus Books, 1998) kitabında yer almaktadır.

Bölüm 4 Öyle Olsa Söylerdi, Değil mi?

Machiavelli bilmeceleri benim "Humour and Paradox Laid Bare"imde, *Monist* 88.1 (Peru, Illinois: The Hegeler Inst., 2005) dergisinde yer alır. Machiavelli önerisini *The Prince*'de sunuyor (birçok basımı var). Faydacılık için Bölüm 1'e bakınız.

Mandy Rice-Davies'in yorumu "Öyle olsa söylerdi, değil mi?" 1960'ların, John Profumo'nun seks ilişkisiyle alakalı İngiliz skandalı hareketi. Profumo Macmillan Hükümeti Savunma Departmanında eyalet sekreteriydi. Ahlaki sorumluluk böyle durumlarda yalan söyler.

Bölüm 5 Kaplumbağalara Terapi

"Aşil ve kaplumbağa" Zenon'un harekete karşı iddialarından biridir. (Elealı) Zenon, M.Ö. 470, Parmenides'in takipçisiydi. Elealı filozoflar hakkında bilgi için J.Barnes'in *The Presocratic Philosophers*'a, seri 1

(London:Routledge, 1979) bakın. Kaplumbağalar hakkında *Philosophical Investigations*, 30.2 (Oxford: Blackwel!, 2007) günlüğündeki "With and Without End"ime bakınız.

Bölüm 6 Başlangıçta

Kürtajın etik tartışması Glover'da (İleri Okuma'ya bakınız). Bireyler hakkında çok geniş uğraş için, Derek Parfit'in yüksek özgünlükteki *Reasons and Persons*'a (Oxford: OUP, 1984) bakınız. Zevkli, küçük yergiler -'Ivan Kudovbin'i not ediniz- Michael Frayn'in 1960'lı yılların *The Original Michael Frayn* (London: Methuen, 1983) köşe yazıları koleksiyonunda var. Frayn 1950'lerin Cambridge'inde felsefe okudu, sonra 'etik bilimler' olarak bilindi. Herm'i içeren aydın bir diyalog benim "Herm and Matt"ımda, *Philosophy Now*, 41 (London: May 2003).

Bölüm 7 Masum Katil: Bir "Kimse Cinayet İşlemedi" Hikâyesi

Phillips ve Daniels durumu birkaç on yıl önce meydana gelmişti; ne detayları ne de isimleri hatırlıyorum. Bazı legal tuhaflıklar Peter Seddon'ın *The Law's Strangest Cases*'da (London: Robson Boks, 2001) yer alır. Eylem künyesi problemleri Wittgenstein'ın gözde öğrencisi Elisabeth Anscombe tarafından daha önce de dile getirilmişti. G.E.M. Anscombe'nin *Intention*'ına bakın (Oxford:Blackwell, 1957). Catharine A. MacKinnon'un

Only Words'ü (London: HarperCollins, 1994), tecavüzü betimlemek tecavüzdür diyor.

Bölüm 8 Beni Yarın da Sevecek misin?

Platon diğer yarılarını bulan talihli âşıkları resmetti. Platon'un Symposium'unda Aristophanes'in konuşmasını okuyun (birçok basımı var). Benim erotik kurguculuğumun hâlâ bedene düşmesi gerek; ama bu bölümden sağlanan cinsel meselelerin kısa bir incelemesi için benim *Think*, 12 (London: TPM, Bahar 2006) günlüğünde yayımlanmış "Sex Without God"ıma bakınız. Dolu dolu bir inceleme için Roger Scruton'ın *Sexual Desire* (London: Weidenfeld & Nicolson, 1996) göz atın. Scruton canlandıran ve kışkırtıcı bir şekilde yazmış. Tilki avlamayı destekliyor.

Bölüm 9 Kum, Güneş, Deniz ve...

Bunlar genellikle "sorites" ya da küme bilmecesi olarak bilinir, (sorites Yunan terimidir, küme ile aynı anlama gelir.) Sorites bilmecelerinin Eubulides'le tarihi bir ilişkisi vardır (Bölüm 31'deki notlar kast ediliyor). İyi bir kapsamlı koleksiyon (kolay okunmamasına rağmen) için Rosanna Keefe ve Peter Smith'ten *Vagueness: A Reader* (Cambridge, Mass.:MIT Pres, 1997) bakınız.

Bölüm 10 Mary, Mary, Tam Tersi

Bu konularda Gary Watson'ın *Free Will*'ine bakınız, ikinci baskı (Oxford: OUP, 2003). G. E. M. Anscombe

"sebep olma", "karar verme" ve "akıl yürütme" arasındaki ilişkiyi çok güzel tartışıyor; *Collected Philosophical Papers Volume 2: Metaphysics and the Philosophy of Mind'i* (Oxford: Basil Blackwell, 1981) görünüz. Kolay okunur bir kitap değil. Ben yaklaşımımı Wittgenstein'dan etkilenen Gilbert Ryle'dan sağladım. Ryle, yirminci yüzyıl ortalarındaki Oxford'unda felsefeyi doruğa çıkardı; fakat J. L. Austin üstüne gölge düşürdü (notları görmek için Bölüm 14'e bakınız). Ryle'ın yazımı süslü ve eğlenceli olabilir. "Ghost in the machine"yi türettiği, Descartes'ın akıl savunmasıyla önemsiz bir gerçek gibi alay ettiği *The Concept of Mind* 'ını (London: Penguin, 1990) deneyiniz.

Jean-Paul Sartre (1905-1980) özgür seçimin varoluşçuluk düşüncesini ilerletti ve kendi seçimlerimizin sorumluluğunu üstlenmemiz gerektiğini savundu. En kolay ulaşılabilir yol, Sartre'ın kendi *Existentialism and Humanism*'ini, çev. Philip Miairet (London: Methuen, 1948) görünüz.

Bölüm 11 Sürpriz İdam Günü

Genelde 'sürpriz idam' veya 'sürpriz imtihan' olarak bilinen bu paradoks, İkinci Dünya Savaşı İskandinavya yayınıdır. Daha çok tartışmalar hâlinde düzenlendi. Bölüm 14'te Sorensen'in notlarına bakınız. Benim açımdan, benim the Royal Institute of Philosophy'nin güncesi, *Philosophy*'de (79.310) (Cambridge: CUP, 2004) yayımlanan "Reeling and A-Reasoning: Surprise Examinations and Newcomb's

Tale"ime bakınız. Kartların örneği için, Ardon Lyon'ın "The Prediction Paradox"una bakınız, *Mind* güncesinde, 68 NS (Oxford: Basil Blackwell, 1959).

Bölüm 12 Tamamen Göreceli, Değil mi?

Şeriat kanunların farklı yorumları var. Bazı okurlarımız, böyle dehşete düşürücü muamelenin gerçekliğinden şüphelenmesinler diye, Amnesty International'ın website haberlerine bakınız. Şeriat kanunlarını kullandım; çünkü bu halkın gözünde. Böyle şoke edici muamelelerin bazen Hristiyan ve laik inançların da sonucu olduğunun gayet farkındayım. Taşlama için, Amnesty haberine bakın, MDE 13/095/2006, Iranian Penal Code adı altında. Makale 102, taşlama için erkeklerin bellerinden, kadınların göğüslerinden gömüleceğini açıklıyor. Makale 104, zinayla ilgili, "Taşların ne bir iki atışta insan öldürecek kadar büyük, ne de 'taş' denecek kadar küçük de olmaması gerektiğini" bildiriyor.

Protagoras (M.Ö. 490-420) ünlü bir Yunan sofistiydi; sofistti, sonradan uzman oldu. Aristoteles Protagoras'ı zayıf tartışmayı daha güçlü yapan iyi bir konuşmacı ilan etti. Barristers ve politikacılar alkışlamalı. Filozoflar kendilerini daha farklı düşünmeyi tercih ederler; tartışma kazanıcıları yerine, gerçeğin araştırıcıları olarak. Klasik rölativizm tartışması Platon'nun *Theaetetus*'udur (birçok basımı var). Rölativizmi reddedenler için, Thomas Nagel'ın *The Last World* (Oxford:OUP, 1997)'una bakın. Detaylı bir muamele, kültürel rölativistlerden re-

feranslarla ve benzeri Maria Baghranian'ın *Relativism*i (London: Routledge, 2004)

Bölüm 13 Kurtlar, Islıklar ve Kadınlar

Kadınların seks objesi olarak görülmesi hakkındaki yazılar genellikle Andrea Dworkin ve Catharine MacKinnon gibi feminist düşünürler tarafından yazılmıştır. Louise M. Anthony ve Charlotte W.Witt'in *A Mind of One's Own* (Boulder: Westview Pres, 1993)' una bakınız. Bazı feminist yazıların coşkunluğu cinsel ilişkinin bazen tecavüze yakın olduğunu düşünmeye itebilir; fakat bu düşünce çok da yaygın değil.

Roger Scruton'ın *Sexual Desire*'ı (Bölüm 8'deki notlara bakınız) seks objelerini tartışıyor. Büyük Immanuel Kant (1724-1804) kuruyana dek emilmiş limonu *Lectures on Ethics*'te anlatıyor (çeviri L. Infield) (New York: Harper and Row, 1963); evlilik hakları *Metaphysics of Morals*'ta (çevirisi Mary Gregor tararfından) (Cambridge: CUP, 1991). John Stuart Mill'in Liberty Principle'ı ('Harm Principle' olarak da bilinir) On Liberty'si (birçok basım) ile ileri götürüyor. Mill'in bir tartışması ve John Stuart Mill'in cinsel eşitliği için Bölüm 1'deki notlara bakınız.

Bölüm 14 Sakın Söyleme, Pike!

Moore'un paradoksu çok tartışılıyor. Konulardaki değişimde ve sürpriz idamda Roy Sorensen'in *Blindspots*'ının

katkısı var (Oxford: Clarendon, 1988). Moore'un paradoksu ve sürpriz idam arasındaki bağlantı Lauren Goldstein'ın 'Inescapable Suprises ve Acquirable Intentions'ında, *Analysis* güncesi 53 (Oxford: Basil Blackwell, 1993). Ayrıca neşeli Wittgenstein tanıtımına da bakın (farklı bir stilde), şöyle ki *Clear and Queer Thinking* (London, Duckworth, 1999). Moore ve diğer paradokslar hakkında daha fazlası için Bölüm 4'teki notlara bakınız. Wittgenstein'ın orijinal tartışması için *Philosophical Investigations* (Oxford: Basil Blackwell, 1953), Bölüm II detaylı bir inceleme J. L. Austin'in *How Do Things With Words,* ikinci basım (Oxford: Clarendon Press, 1975). Austin 1950'lerin Oxford dilbilimsel felsefesinde anahtar figürdü. Hoş nüktelerine dikkat edin.

Bölüm 15 Seç Seçebilirsen!

Bilmece geleneksel olarak (muhtemelen yanlış olarak) Paris'te öğretmenlik yapan ve aptalca örnekleri seven (1295-1360) Jean Buridan'a yoruluyor.

Spinoza (1632-1677) ve Leibniz (1646-1716) on yedinci yüzyılın önemli düşünürleriydiler. Spinoza'nın Coleridge, Shelley ve Wordsworth gibi Romantiklerden etkilenerek tümtanrıcılıkla ilgisi vardı. Leibniz üstün bir matematikçi ve filozoftu, en çok, mümkün dünyaların en iyisi olma esprisiyle bilinir. İnsanları, aptalca oldukları için seçemiyorsanız, Spinoza'nın *Ethics*'ine bakınız (Bölüm II için EK). Leibniz'in yeterli sebep prensibi, örneğin "On the Ultimate Origination of Things"inde.

Leibniz'in G.H.R. Parkinson tarafından düzenlenmiş koleksiyonuna bakınız (London: J M Dent, 1973).

Bölüm 16 Sadece Kendimize Yardım Ediyoruz

Thomas Hobbes (1588-1679) politik çalışması *Leviathan* ile ünlüdür. Hobbes hakkındaki öykü John Aubrey'den geliyor: *Aubrey's Brief Lives*'ı (birçok basımı var) görünüz. Hobbes'un kesin pozisyonu bilimsel münazaraya açık. Hareketlerin genetik açıklamalarına terfi için Richard Dawkins'in *The Selfish Gene*'ine bakınız, yeni basım (Oxford: OUP, 2006). Dawkins'in orijinal sunumu ve yaklaşımı Mary Midgley tarafından saldırıya uğradı. Onun sonraki *Evolution as a Religion*'unu görünüz (London:Routledge, 2002)

Bölüm 17 Kız, Kafes, Şempanze

Şempanzeler üzerinde deney yapma Amerika Birleşik Devletleri de dâhil olmak üzere birçok ülkede meydana geliyor; fakat son on yıl içinde, birçok hayvan üzerinde denenmeye hızla devam edilirken, şempanzelerin durumu Avrupa Birliği tarafından yasaklandı. "Ayrımcılık" Richard Ryder tarafından tanıtıldı, fakat Peter Singer tarafından ünlendirildi, örneğin onun *Practical Ethics*'i (Bölüm 1'in notlarına bkz). Singer hayvan *haklarından* ziyade hayvan *özgürlüğünü* savunuyor. Tom Regan'ın *The Case for Animal Rights*'ına ters düşüyor (Berkeley: University of California Pres, 1983). Bentham, Singer,

Regan ve Midgley'nin "ailecilik" esprisini kapsayan kolay ulaşılabilir bir inceleme, Rosalind Hursthouse'ın *Ethics, Humans and Other Animals*'ıdır (London: Routledge, 2000). Hursthouse başlamak için iyi bir yer. Hayvan haklarından bahseden, az bilinen eski düşünürlerden biri, Henry Salt'tır. George Hendrick ve Willene Hendrick'in *The Savour of Salt*'ını görünüz (Fontwell: Centaur Pres, 1989). Salt'ı öne çıkarmama izin verin.

Bölüm 18 Oy! Oy! Oy?

Detaylı bir tartışma, Jonathan Glover'ın "It Makes No Difference Whether Or Not I Do It" tarafındandır. Peter Singer tarafından tekrar basıldı, *Applied Ethics* (Oxford: OUP, 1986). Demokrasinin daha genel tartışması Ross Harrison'ın *Democrasy*'si (London: Routledge, 1993).

Bölüm 19 Neredeyim?

Descartes (1596-1650) onun *Meditations on First Philosophy*'de (birçok basım) ilk iki meditasyonunda kötü deha hipotezini ve hayalindeki septizmi sundu. Descartes septizme yerleştirilir, olabildiğince şüphe eder, fakat kendisi septik değildir. O, septizmi, septizmi yenmek için kullanır ve bilgisini yeniden oluşturur. Bir tanıtım yaklaşımı için, bkz. Timothy Chappell'in *The Inescapable Self* (London: Weidenfeld & Nicolson, 2005). Aşırı düzenli ve meydan okuyucu olarak övülen orijinal bir çalışma, J. J. Valberg'in *Dream, Death, and*

*the Self*dir.(Princeton NJ: Princeton University Press, 2007). Kapaktan daha çoğunu görmüş olmama rağmen -kitap yeni çıktı- görüş aydınlık duruyor; ama net olan Pinot Grigio. Kitabın üzerine düşünülebilir yönünden eminim.

Bölüm 20 Zamanın Dışında

Zamana ait birçok problem daha önceden Derek Parfit tarafından dile getirildi, bölüm 6'da da belirtiliyor. Gelecekteki varlıktan yoksunluğumuz doğum öncesi varlık yoksunluğumuzla eşdeğer tutuluyor. Bu da Atinalı Epicurus (M.Ö. 341-270) ve onun takipçisi, Romalı Lucretius (M.Ö. 95-52) tarafından ortaya atıldı. Thomas Nagel bunu *Mortal Questions*'ta (Cambridge: CUP, 1979) tartışıyor. Ölü olmaktan daha çoğu için, kısa bir tanıtım seviyesinde, Peter Cave ve Brendan Larvor'ın *Thinking About Death'ne* (London: British Humanist Association, 2004) bakınız. Çok derin dereceler için, Valberg'e (Bölüm 19'ta alıntıları var) göz atın.

Bölüm 21 Evliyalar, Günahkârlar ve Canlı Bombalar

Sadece dinî inancın değil, aynı zamanda dünyevi/laikliğin saçmalığı için, G. A. Cohen'ın çalışmasına bakınız (Bölüm 22'de notlar var). Tanrı'nın emirleri ve ahlak hakkında, Platon'nun dindarlıkla ilgili diyaloğuna bakınız, şöyle ki *Euthypro*'su birçok Platon koleksiyonundan

elde edilebilir, örneğin *The Last Days of Socrates* (London: Penguin Booksi 1993)

İzin verilmiş tüm atlamalara olan referans Dostoyevski'nin karakteri Karamazov Kardeşlerden Ivan Kramazov'la ilgili bir yorumun esprisidir. "Eğer Tanrı yoksa her şey mübahtır" fikri Jean-Paul Sartre'a aittir. (Bölüm 10'daki notlara bkz).

Bölüm 22 Birazcık Zengin

Bu bilmece G.A. Cohen'in *If You're an Egalitarian, How Come You're So Rich?*'i izliyor (Cambridge, Mass.; Harvard University Pres, 2000). Kitap eğlenceli bir biçimde akıyor. Jerry sadece Oxford'un Chichele Professor of Social and Political Theory değil, aynı zamanda stand-up komikliği yapan, gençken Kanada'ya ayak basmıştır. Isaiah Berlin'i nasıl taklit ettiğini seyretmelisiniz.

Bölüm 23 Ben Tek Değil miyim?

Bu bölümü yazdıktan sonra Ardon Lyon bana, kendiyle buluşmak temeline dayalı Dostoyevski'nin *The Double*'ını hatırlattı. 1950'lerde, böyle bir hikâye Ardon Lyon'un *Granta*'sında sunuldu. Sonradan da editör Michael Frayn tarafından reddedildi.

Önemli konu: Bernard Williams'tan bazı sayfalar *Problems of the Self*'inden tekrar basıldı (Cambridge: CUP, 1973), bunlar son zamanlardaki tartışmalar. Williams'a

cevap veren ve soruları genişleten güzel ve verimli çalışma, Derek Parfit'inkidir (Bölüm 6'ya bakınız). Kısa bir inceleme için, G. H. R. Parkinson'ın *An Encyclopaedia of Philosophy*'deki (London: Routledge, 1988) Ardon Lyon'ın 'Personal Identity'sine bakınız. *Inquiry*, 33 güncesinde (London: Taylor & Francis, 1990) Arnold Zuboff'un "One Self: The Logic of Experience"i eksantirik ve entrikalı bir yaklaşıma sahip. Ayrıca Douglas R. Hofstadter ve Daniel C. Dennett tarafından düzenlenmiş *The Mind's* (London: Penguin, 1982) koleksiyonda Zuboff ve diğerlerinin çalışmalarına da bakınız. Daha da güncel -ve daha ileri seviye- düşünceler için Valberg'i deneyin (Bölüm 19'da). Franz Kafka'nın hikâyesi *Metamorphosis and other stories*'te Willa ve Edwin Muir tarafından çevrilmiş (Harmondsworth: Penguin, 1961)

Bölüm 24 Bazılarımız Şanslı!

Ahlaki şans Bernard Williams adıyla 1976 yılına ait bir gazetede yayımlandı. Thomas Nagel tarafından cevaplandı. William'ın sayfası *Moral Luck*'ında (Cambridge: CUP, 1981). Nagel *Mortal Questions*'la görünüyor (Bölüm 20'nin notlarına bakınız). Nagel'ın koleksiyonu William'ınkini ele almaktan daha kolay. Problem Kant'tan temin ediliyor (Bölüm 13'teki notlara dönünüz). Pırlantanın parlaması için, Kant'ı görünüz, *Grondwork of the Metaphysics of Morals*, çeviri Mary Gregor (Cambridge: CUP, 1998) seri1. Tarihe karışan "ben" için, Chappell'i de görünüz. (Bölüm 19'daki notlar).

Bölüm 25 "Şerifi Vurdum"

Clark ("İleri Okuma") 'yargı paradoksuyla' etiketlendirilmiş. Eylemlerin tartışması için, G. E. M. Anscombe'ın *Intention*'ına bakınız (Bölüm 7'nin notları).

Bölüm 26 Asla Cennete Giremeyeceksin!

Kant motivasyona olan ilgiyi vurgular (Bölüm 24'ün notları). Mill'in mutluluk ve faydacılık üzerine düşünceleri onun *Utilitarianism*'inde yer alır (Birçok basımı vardır). Motivasyon hakkında bir bilmece ürettim. İlgili bir bilmece de Pascal'ın Tanrı'ya inanmanın bir ihtiyat olduğunu öne süren Wager'idir; fakat problem, bunun tek başına nasıl inanca yönlendirdiğidir? İnanma motivasyonu inancın samimiyetini bozuyor mu?

Bölüm 27 Tavuk! Tavuk! Tavuk!

Tutuklunun ikilemi boldur. William Poundstone'un *Prisoner's Dilemma*'sından (New York: Doubleday, 1992) faydalanılabilir.

Bölüm 28 Zaman Karmaşası

Zamanın metafizik problemi kolay bir okumaya sahip değildir (şimdiki zaman hariç tabii ki). İyi detaylı koleksiyon, Robin le Poidevin ve Murray MacBeath, *The Philosophy of Time*'dır (Oxford: OUP, 1993). John McTaggart Ellis McTaggart (1866-1925) -ne şatafatlı bir isim ama!- iki serisinde *The Nature of Existence*'da seven

ruhlardan ibaret olan gerçeklikle, özel bir mizaçta idealizm sunuyor (zaman ve mekân, bir şekilde asılsız oluyor). "Zamanın gerçek olmadığı" tartışması, Poidevin ve MacBeath'da. Wittgenstein ve maşa şimdi bir kitap kalınlığında inceleme boyutuna ulaştı. David Edmonds ve John Eidinow'un *Wittgenstein'ın Maşası'na* (London: Faber & Faber, 2001) bakınız. Zamanında, detaylı, zor, mükemmel ve gevrek bir çalışma için, D. H. Mellor'un Real Time 2'sini deneyin(London: Routledge, 1998).

Bölüm 29 "Ben Bir Robotum"

Timothy Sprigge "Yarasa olmak neye benzer?" sorusunu yarattı; fakat Nagel'in sayfasında *Mortal Questions* (Bölüm 20'deki notlara bakınız)'ta daha çok tartışılır hâle geldi. Edward Feser'ın *Philosophy of Mind: A Beginner's Guide*'ı (Oxford: Oneworld, 2005) ve Keith Frankish'in *Consciousness* (London: Routledge, 2005) "zombiler"in açıklamalarıyla iyi tanıtım çalışmalarıdır ve hatta ikincisinde "zimbiler" var (evet, daha kötüye gidiyor). Ayrıca John Wisdom'ın *Other Mind*'s, ikinci basım (Oxford: Basil Blackwell, 1965)'i var. Birçoğu onun antika ve muammalı olduğunu düşünecek, bizden birkaçıysa sevinecek ve övecek.

Bölüm 30 Sanat Casusu

Alfred Lessing'e bakınız, "What is Wrong with a Forgery" Neill ve Ridley'de tekrar basıldı (nota bakmak için

Bölüm 2'ye gidiniz). Miranda Carter tarafından yazılmış Blunt'un biyografisi, *Anthony Blunt: His Lives*'ne (London: Macmillan, 2001) küçük bir göz gezdirmeyle, küçük hatalar ortaya çıkıyor (bu da benim yaşımı gösteriyor). Meegeren üzerine güncel bir çalışma Frank Wynne'dan *I Was Vermeer: The Legend of the Forger Who Swindled the Nazis* (London: Bloomsbury, 2006). Wittgenstein'ın pokerine referans için Bölüm 28'deki notlara bakın.

Bölüm 31 Bu Notu Okumayın

Epimenides (M.Ö. altıncı yüzyıl), "Giritliler daima yalan söyler" diyen ünlü bir Giritli'dir. Eğer diğer Giritliler doğruları konuşuyorlarsa, bu basit bir biçimde yanlış olacak; fakat değilse, o zaman "Ben yalan söylüyorum" paradoksuna benzer bir paradoksumuz var. Yorum, New Testament, Epistle of Paul to Titus, 1:12'de, "Onlardan biri, hatta bir peygamber dedi ki 'Giritliler hep yalancıdır, canavardır ve anlayışları kıttır.'"

Yalancı genelde M.Ö. dördüncü yüzyılda yaşamış, Megaralı mantıkçı Eubulides nüfuzundadır. Diogenes Laertius'un *Lives of The Philosophers* II. 108.'ine bakınız. İddia edilen, Philetus of Cos Yalancı'nın ölümüne çok üzülmüş. Platon Sokrates'in felsefe bazında derin düşünmenin ölümün provası olduğunu söylediğini bildirir. Yani, Philetus pratiğin mükemmel geldiği bir durumda görünüyor.

Bölüm 32 Gizemler

J. L. Mackie, *The Miracle of Theism*'e (Oxford: Clarendon Pres, 1982) bakınız. Güncel entelektüel tasarım, Neil A. Manson'ın *God and Design*'de (London: Routledge, 2003) tartışılıyor. Değişim olmadan zamanın varlığı için, *The Philosophy of Time* koleksiyonunda (detaylar bölüm 28'de) Shoemaker'ın sayfasına bakınız.

Birçok evren muhabbeti Leibniz'in mümkün dünyalarından doğuyor: bunun için ve yeterli sebep prensibi için, Bölüm 15'e bakınız. Birçok filozof böyle evrenlerin yalnızca mümkün olduğunu fakat bizim gerçek dünyamıza benzer bir varlıkları olmadığını vurguluyor. Bilim adamları, bununla birlikte, birçok evrenden bahsedildiğinde, bu Dünyamız gibi olanlar olsa da ulaşılamayacağını söylüyor. David Lewis bu ikincisine benzer bir tavır içerisinde. Mümkün evrenlerle gerçek evren arasındaki tek farkın gerçek evrenin *bu* olduğu görüşünde. Bkz. *On the Plurality of Worlds* (Oxfor: Basil Blackwell, 1986)

Hiçbir şeyin üzerinde bir şeyle ilgili olarak Benjamin Disraeli'nin Lady Constance'ın bilimsel bir tez üzerine, "her şey jeoloji ve astronomiyle açıklanır ve böylece... Gelişme ortaya çıkar. Prensip, daima ilerlemektir. Önce, hiçbir şey yoktu, sonra bir şeyler vardı; sonra, sonrakini unuttum, sanırım deniz kabukları, sonra da balıklar vardı..." yazan yorumunu bulduğumuz romanı *Tancred*'ı (1847'de basıldı) gösterebiliriz. Bu tarz bir açıklama karşısında ne yapmalıyız?

Bölüm 33 Hepsi Bu Kadar mı?

Bu başlık Peggy Lee'nin Jerry Leiber ve Mike Stoller tarafından yazılmış "Hepsi Bu Kadar mı?" şarkısını referans gösteriyor. Şarkıdaki hadiseler görünüşe göre Thomas Mann'ın kısa hikâyesi *Disillusionment*'inden sağlanıyor. Bu muhabbet son kaybımız veya naklimiz Silver Streak'ın belirttiği ruhsuz nesneler olabilir. Tennyson'ın şiiri, *Blow, Bugle, Blow,* Benjamin Britten'ın güzel ve rahatsız edici *Serenade for tenor, horn and strings*'inin bir parçasını şekillendiriyor.

Oswald Hanfling okunabilir *The Quest for Meaning* (Oxford: Blackwell/Open University, 1987)'de hayatın anlamını tartışıyor. Schopenhauer'dan özetler içeren koleksiyonu, *Ossie'nin Life and Meaning*'idir (Oxford: Blackwell, 1987). Ahlaksızlığın can sıkıntısı için, Bernard Williams'ı görün, Bölüm 23'te notlar var. Samuel Beckett'in *Happy Days* (London: Faber and Faber, 2006) ve çalışmalarından birçoğu hayatın ıssızlığı ve anlamı -veya bunlardan yoksunluğu- düşüncesine yardım ediyor.

"Bu kitap, felsefeyle ilk kez tanışıyor olsa bile 7'den 77'ye, açık ve sorgulayan tüm zihinler için ideal! Sizi düşündürmüyorsa siz zaten ölmüşsünüz!"

Timothy Chappell
Felsefe Profesörü, The Open Üniversitesi

- "Doğru söylüyorum" diyen birine inanabilir misiniz?
- Bir katil masum olabilir mi?
- Bir evliya, bir günahkâr ve bir intihar bombacısı arasındaki fark nedir?
- Sağlıklı olmak tehlikeye dönüşür mü?
- Robot, insan olabilir mi?

Peter Cave, cennete nasıl gidileceğinden hızlı kaplumbağalara kadar *Zihni Allak Bullak Eden 33 Felsefi Bilmece* ile okuyucuyu felsefenin en ilginç ve keyifli bilmecelerinden oluşan eğlenceli bir yolculuğa çıkarıyor. Şaşırmaya hazır olun!

"Peter Cave, hüneri ve sağlam mizahıyla, ilgi çekici felsefi sorunlar labirenti boyunca okuyucuya rehberlik ediyor."
Lawrence Goldstein, Felsefe Profesörü, Kent Üniversitesi

"Elinizden bırakamayacaksınız! Felsefi sorun ve düşüncelerle ilgilenen herkesin okuması gereken bir kitap."
Imre Leader, Matematik Profesörü, Trinity Koleji, Cambridge

"Zevkli, esprili ve kesinlikle okunmalı. En eğlenceli ve aydınlatıcı kitaplardan biri..."
Michael Clark, Analysis ve Emeritus'un Editörü, Felsefe Profesörü, Nottingham Üniversitesi

www.yakamoz.com.tr
ISBN: 978-605-384-131-9